

ΑΠΟΦΑΣΗ ΑΡΙΘ. 675/2018*

Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

ΣΕ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ

Συνεδρίασε στην Αίθουσα Συνεδριάσεων του 1^{ου} ορόφου του κτηρίου των γραφείων της, επί της οδού Κότσικα 1^Α, Αθήνα, την 10^η Δεκεμβρίου 2018, ημέρα Δευτέρα και ώρα 10:00, με την εξής σύνθεση:

Πρόεδρος: Δημήτριος Κυριτσάκης

Μέλη: Άννα Νάκου (Αντιπρόεδρος)
Βικτωρία Μερτικοπούλου (Εισηγήτρια)
Νικόλαος Ζευγώλης
Παναγιώτης Φώτης
Σωτήριος Καρκαλάκος και
Ιωάννης Πετρόγλου

Γραμματέας: Ευαγγελία Ρουμπή

Η Εισηγήτρια Λευκοθέα Ντέκα δεν συμμετείχε λόγω δικαιολογημένου κωλύματος.

Θέμα της συνεδρίασης: Λήψη απόφασης επί της Αυτεπάγγελτης έρευνας της Γενικής Διεύθυνσης Ανταγωνισμού για διαπίστωση τυχόν παράβασης των άρθρων 1 του Ν. 3959/2011 (πρώην άρθρου 1 του Ν. 703/1977), ως ισχύει, και 101 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΣΛΕΕ) στον κλάδο Παροχής Υπηρεσιών Ηλεκτρολογικών Εγκαταστάσεων/Εργων ως προς το ΣΥΝΔΕΣΜΟ ΕΡΓΟΛΑΒΩΝ ΗΛΕΚΤΡΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ που δεν συμμετείχε στη Διαδικασία Διευθέτησης Διαφορών

Πριν την έναρξη της συζητήσεως, ο Πρόεδρος της Επιτροπής όρισε Γραμματέα της υπόθεσης την Ευαγγελία Ρουμπή με αναπληρώτρια αυτής την Ηλιάνα Κούτρα.

Η αρχικώς ορισθείσα συζήτηση της υπόθεσης για την 8^η Φεβρουαρίου 2018, αναβλήθηκε για την 6^η Μαρτίου 2018 κατόπιν αιτημάτων ορισμένων εκ των μερών. Η προγραμματισθείσα για την 6^η Μαρτίου 2018 συνεδρίαση της ΕΑ αναβλήθηκε λόγω του ότι βρίσκονταν ήδη σε εξέλιξη

---

* Η παρούσα απόφαση εκδίδεται σε δύο (2) επιπλέον εκδόσεις με τα διακριτικά: (1) Προς Δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, (2) Έκδοση για το σωματείο «Σύνδεσμος Εργολάβων Ηλεκτρικών Έργων Αττικής» (ΣΕΗΕΑ). Από τις παραπάνω εκδόσεις έχουν αφαιρεθεί τα απόρρητα επιχειρηματικά στοιχεία (όπου η ένδειξη [...]) τα οποία δεν θα πρέπει να περιέλθουν σε γνώση του αντίστοιχου αποδέκτη της έκδοσης, σύμφωνα με το άρθρο 41 του Ν. 3959/2011 (ΦΕΚ 93 Α'/20.04.2011), όπως ισχύει, και τον Κανονισμό Λειτουργίας και Διαχείρισης της Επιτροπής Ανταγωνισμού (ΦΕΚ 54 Β'/16.01.2013) και την από 13.1.2015 Ανακοίνωση της Επιτροπής Ανταγωνισμού σχετικά με το χαρακτηρισμό των απορρήτων στοιχείων και τον τρόπο υποβολής μη εμπιστευτικής εκδοχής εγγράφων.

Διαδικασία Διευθέτησης Διαφορών για την υπόθεση, μετά από αιτήματα ενδιαφερομένων μερών. Μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας διευθέτησης ορίστηκε ως ημερομηνία συνεδρίασης η 10^η Δεκεμβρίου 2018, για την εξέταση της υπ' αριθ. πρωτ. 6854/22.11.2017 Εισήγησης, ως προς το ΣΥΝΔΕΣΜΟ ΕΡΓΟΛΑΒΩΝ ΗΛΕΚΤΡΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ, ο οποίος δεν είχε υποβάλει αίτημα υπαγωγής και συνεπώς δεν συμμετείχε στη Διαδικασία Διευθέτησης Διαφορών.

Στη συνεδρίαση ο νομίμως κλητευθείς ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΑΒΩΝ ΗΛΕΚΤΡΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ («ΣΕΗΕΑ»), παραστάθηκε με το νόμιμο εκπρόσωπό του [...], [...], με τον [...], και μετά της πληρεξούσιας δικηγόρου Αγγελικής Μούκα.

Κατά την συνεδρίαση της 10.12.2018, ο Πρόεδρος έδωσε το λόγο στην Εισηγήτρια, Βικτωρία Μερτικοπούλου, η οποία ανέπτυξε συνοπτικά την κατά τα ανωτέρω υπ' αριθ. πρωτ. 6854/22.11.2017 γραπτή Εισήγησή της και πρότεινε, ως προς τον ΣΥΝΔΕΣΜΟ ΕΡΓΟΛΑΒΩΝ ΗΛΕΚΤΡΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ (ΣΕΗΕΑ):

1. Να διαπιστωθεί η παράβαση του άρθρου 1 του Ν. 703/1977 – 3959/2011 από το ΣΕΗΕΑ, κατά το σκεπτικό, για το χρονικό διάστημα από το 1978, οπότε και ετέθη σε ισχύ ο Ν. 703/1977 (καθώς οι καταστατικές διατάξεις είναι προγενέστερες, υιοθετήθηκαν το 1973), έως το 2018 οπότε τροποποιήθηκε το Καταστατικό και απαλείφθηκαν οι παραβατικές καταστατικές διατάξεις.
2. Να υποχρεωθεί ο ΣΕΗΕΑ να ανακαλέσει όλες τις τυχόν αποφάσεις/ ανακοινώσεις/ τιμοκαταλόγους που αφορούν στον καθορισμό τιμών και να παραλείπει την παράβαση στο μέλλον.
3. Να επιβληθεί πρόστιμο στο ΣΕΗΕΑ για την ως άνω διαπιστωθείσα παράβαση, υπολογιζόμενο επί του συνολικού κύκλου εργασιών αυτού ή των μελών του.
4. Να απειληθεί ο ΣΕΗΕΑ με πρόστιμο, όταν με απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού βεβαιώνεται η συνέχιση ή η επανάληψη της διαπιστωθείσας παράβασης.
5. Να ενημερώσει ο ΣΕΗΕΑ με επιστολή όλα τα μέλη του, εντός προθεσμίας είκοσι (20) ημερών από την κοινοποίηση σε αυτόν της απόφασης της Επιτροπής Ανταγωνισμού για την απαλοιφή των παραβατικών διατάξεων από το Καταστατικό του και την ανάκληση όλων των τυχόν αποφάσεων/ ανακοινώσεων/ τιμοκαταλόγων που αφορούν στον καθορισμό τιμών, καθώς και για την υποχρέωσή του να μην εμπλακεί από εδώ και στο εξής σε οιαδήποτε πρωτοβουλία που θα συνεπάγεται τον άμεσο ή έμμεσο καθορισμό τιμών στο πλαίσιο της δραστηριότητάς του και μεταξύ των μελών του.
6. Να δημοσιεύσει ο ΣΕΗΕΑ την ανωτέρω επιστολή εντός προθεσμίας τριάντα (30) ημερών από την κοινοποίηση σε αυτόν της απόφασης της Επιτροπής Ανταγωνισμού, σε εφημερίδα τοπικής κυκλοφορίας στην περιφέρεια Αττικής.
7. Να υποχρεωθεί ο ΣΕΗΕΑ να κοινοποιήσει στην Επιτροπή Ανταγωνισμού, εντός προθεσμίας πέντε (5) μηνών από την κοινοποίηση σε αυτόν της απόφασης της Επιτροπής Ανταγωνισμού, τα μέτρα που έλαβε σε υλοποίηση των ανωτέρω υποχρεώσεων.

Κατόπιν, το λόγο έλαβαν η πληρεξουσία δικηγόρος και οι εκπρόσωποι του ΣΕΗΕΑ, οι οποίοι τοποθετήθηκαν επί της προαναφερόμενης εισήγησης, ανέπτυξαν τις απόψεις τους, έδωσαν διευκρινίσεις και απάντησαν σε ερωτήσεις που υπέβαλαν ο Πρόεδρος και τα μέλη της Επιτροπής.

Με την ολοκλήρωση της ακροαματικής διαδικασίας ο ΣΕΗΕΑ παραιτήθηκε από το δικαίωμά του για υποβολή συμπληρωματικού υπομνήματος.

Η Επιτροπή συνήλθε σε διάσκεψη επί της ως άνω υπόθεσης την 17^η Δεκεμβρίου 2018 (ημέρα Δευτέρα και ώρα 10:00), στην ως άνω αίθουσα συνεδριάσεων του 1ου ορόφου των Γραφείων της, με τη συμμετοχή της Εισηγήτριας Βικτωρίας Μερτικοπούλου, η οποία δεν έλαβε μέρος στην ψηφοφορία.

Η Επιτροπή αφού έλαβε υπόψη της τα στοιχεία του φακέλου της κρινόμενης υπόθεσης, την Εισήγηση, τις απόψεις που διατύπωσε προφορικός το ενδιαφερόμενο μέρος κατά την συζήτηση της υπόθεσης και με το υπομνήμα το οποίο υπέβαλε, αποφάσισε σε φανερή ψηφοφορία τα ακόλουθα:

ΣΚΕΦΘΗΚΕ ΩΣ ΕΞΗΣ:

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ Γ.Δ.Α.

1. Η Γενική Διεύθυνση Ανταγωνισμού (εφεξής και ΓΔΑ), με αφορμή υποβληθείσες αναφορές¹, διεξήγαγε αυτεπάγγελτη έρευνα για ενδεχόμενη παράβαση των άρθρων 1 του Ν. 3959/2011 (ή/και του άρθρου του Ν.703/1977) ως ισχύει, και 101 της ΣΛΕΕ από ενώσεις ηλεκτρολόγων και διενήργησε επιτόπιους έλεγχους στις έδρες Συνδέσμων Ηλεκτρολόγων², κατά τους οποίους

---

¹ Πρόκειται για τα έγγραφα/ ηλεκτρονικά μηνύματα υπ' αριθ. πρωτ. [...] με θέμα «Δημιουργία τραστ στο [...]», [...] με θέμα «Καταγγελία συγκέντρωσης», [...] με θέμα «Καταγγελία για σωματεία ηλεκτρολόγων», [...] με θέμα «Καταγγελία για σωματεία ηλεκτρολόγων» και [...] με θέμα ηλεκτρονικά μηνύματα με θέμα «Χρεώσεις σε συλλόγους». Στα εν λόγω ηλεκτρονικά μηνύματα γίνεται αναφορά στην εφαρμογή ενιαίας τιμής για την έκδοση πιστοποιητικού ΔΕΗ ή σχεδιαγράμματος ηλεκτρολογικής εγκατάστασης από το σύνδεσμο ηλεκτρολόγων [...], το σύνδεσμο ηλεκτρολόγων [...], καθώς και ότι επρόκειτο να ακολουθηθεί η ίδια πρακτική από σωματείο [...] με έδρα την [...]. Επίσης, στις [...] είχε διαβιβαστεί από το Υπουργείο Ανάπτυξης η με αριθ. πρωτ. [...] επιστολή του [...] σχετικά με την ανάρτηση τιμοκαταλόγων στην ιστοσελίδα της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Σωματείων Εργοληπτών Ηλεκτρολόγων. Στο πλαίσιο των σχετικών μέτρων έρευνας, η ΓΔΑ απηύθυνε το υπ' αριθ. πρωτ. [...] διευκρινιστικό ερωτηματολόγιο προς την ΠΟΣΕΗ, η οποία με το υπ' αριθ. πρωτ. [...] έγγραφό της απάντησε, μεταξύ άλλων, ότι οι τιμοκατάλογοι είναι ενδεικτικοί και ότι οι τιμές «[...] έχουν διαμορφωθεί σύμφωνα με τις Ανώτερες Τιμές Ηλεκτρολογικών Εργασιών (ΑΤΗΕ) του έτους 2002 που εκδίδονται από το αρμόδιο Υπουργείο Π.Ε.Χ.Ω.Δ.Ε για τα Δημόσια Έργα». Επισημαίνεται ότι το ΑΤΗΕ αντιστοιχεί στο Αναλυτικό Τιμολόγιο Ηλεκτρομηχανολογικών Έργων, δηλαδή μίας εκ εγκεκριμένων από το Υπουργείο Υποδομών κατηγοριών δημοσίων έργων (βλ. αναλυτικά). Λοιπές κατηγορίες δημοσίων έργων, για τις οποίες το Υπουργείο εκδίδει αναλυτικά τιμολόγια, είναι οι Αναδασώσεις (ΑΤΑΕ), Έργα Οδοποιίας (ΑΤΕΟ), Έργα Πρασίνου (ΑΤΕΠ), τα Οικοδομικά Έργα (ΑΤΟΕ), Λιμενικά Έργα (ΑΤΛΕ) και Υδραυλικά Έργα (ΑΤΥΕ). βλ. ενδεικτικά http://www.ggde.gr/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=205&Itemid=168

² Οι έλεγχοι διενεργήθηκαν στις 10.1.2013 με εξαίρεση τον έλεγχο στο Σύνδεσμο Ηλεκτρολόγων Εγκαταστατών Ν. Ηρακλείου, ο οποίος διενεργήθηκε στις 10 και 11.1.2013 και στον Σύνδεσμο Εργολάβων Ηλεκτρικών Έργων Πάρου, ο οποίος διενεργήθηκε στις 19.6.2014.

ελήφθησαν ανωμοτί καταθέσεις, μεταξύ άλλων του [...] Δ.Σ. του Συνδέσμου Εργολάβων Ηλεκτρικών Έργων Αττικής από το [...].

B. Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΔΙΕΥΘΕΤΗΣΗΣ ΔΙΑΦΟΡΩΝ

2. Σε συνέχεια της κοινοποίησης της υπ' αριθ. πρωτ. οικ. 6854/22.11.2017 Εισηγήσης της Εισηγήτριας Βικτωρίας Μερτικοπούλου, με κλήση προς συζήτηση της υπόθεσης ενώπιον της Ολομέλειας της Επιτροπής Ανταγωνισμού την 08.02.2018, η οποία κατόπιν αιτημάτων των μερών αναβλήθηκε για τις 06.03.2018, τα μέρη ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ (ΠΟΣΕΗ), ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΑΒΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΝΟΜΟΥ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ (ΣΕΗΝΔ), ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΑΔΕΙΟΥΧΩΝ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΝΟΜΟΥ ΧΑΝΙΩΝ (ΣΕΕΗΝΧ), ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΑΒΩΝ ΗΛΕΚΤΡΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΠΑΡΟΥ (ΣΕΗΠΑ), ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΠΤΥΧΙΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΕΡΑΣ & ΜΕΣΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (ΠΣΕΗΠΑΜΤΕ), ΑΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΠΤΥΧΙΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΕΡΑΣ ΚΑΙ ΜΕΣΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (ΑΕΠΣΕΗ), ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΡΕΘΥΜΝΗΣ (ΣΗΕΝΡ) και ΑΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΑΔΕΙΟΥΧΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΡΕΘΥΜΝΟΥ, εκδήλωσαν εγγράφως το ενδιαφέρον τους για διερεύνηση της δυνατότητας υπαγωγής τους στη διαδικασία διευθέτησης διαφορών και κατέθεσαν σχετικό αίτημα, εμπροθέσμως, σύμφωνα με όσα προβλέπονται στην παρ. 30 της υπ' αριθ. 628/2016 Απόφασης της Επιτροπής Ανταγωνισμού για τη Διαδικασία Διευθέτησης Διαφορών (εφεξής και η «Ανακοίνωση για τη Διαδικασία Διευθέτησης Διαφορών»).
3. Σε συνέχεια των εν λόγω αιτημάτων, η Επιτροπή Ανταγωνισμού σε συνεδρίασή της στις 26.01.2018, έκρινε ομόφωνα ότι η υπό κρίση υπόθεση είναι πρόσφορη και μπορεί να υπαχθεί στην εν λόγω διαδικασία, καθώς πληροί τα κριτήρια υπαγωγής σε διαδικασία διευθέτησης, ενημέρωσε τα ενδιαφερόμενα μέρη με σχετικές κλητεύσεις, όρισε ημερομηνία έναρξης των διμερών συσκέψεων με έκαστο από αυτά και ανέβαλε την συζήτηση της υπόθεσης ως προς τα λοιπά μέρη που δεν υπέβαλαν σχετικό αίτημα διευθέτησης.
4. Κατόπιν των ανωτέρω, αιτήματα υπαγωγής στη διαδικασία διευθέτησης διαφορών υπέβαλαν και τα εξής μέρη: ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΑΒΩΝ ΗΛΕΚΤΡΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ – ΗΠΕΙΡΟΥ (ΣΕΗΕΠΗ), ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΩΓΗΣ ΑΔΕΙΟΥΧΩΝ ΕΡΓΟΛΑΒΩΝ ΗΛΕΚΤΡΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ - ΗΠΕΙΡΟΥ, ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ «ο ΒΑΤΤ» ΝΟΜΟΥ ΑΧΑΪΑΣ (ΣΕΕΗΝΑ), ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΝΟΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (ΣΕΗΝΘ), ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ (ΣΕΕΗΠ), ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (ΣΗΕΝΗ), ΑΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΑΔΕΙΟΥΧΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ και ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ (ΣΗΕΝΛ), πριν την παρέλευση της σχετικής προθεσμίας. Ως προς τα εν λόγω μέρη ακολουθήθηκε αυτομάτως η ήδη κινηθείσα από την Επιτροπή Ανταγωνισμού διαδικασία διευθέτησης διαφορών, χωρίς να απαιτείται προς τούτο νέα απόφασή της.

5. Ακολούθησαν διμερείς συσκέψεις της Επιτροπής Ανταγωνισμού με κάθε ένα από τα αιτούντα τη διευθέτηση εμπλεκόμενα μέρη στις 05.02.2018, 07.02.2018, 08.02.2018, 09.02.2018, 14.02.2018, 14.05.2018, 15.05.2018, 16.05.2018 και 23.05.2018. Επίσης, πραγματοποιήθηκαν διασκέψεις στις 22.06.2018 και 19.07.2018.
6. Με το πέρας των ως άνω διμερών συσκέψεων με κάθε ένα από τα μέρη που συμμετείχαν στη Διαδικασία Διευθέτησης Διαφορών (εφεξής και «ΔΔΔ») υποβλήθηκαν Προτάσεις Διευθέτησης Διαφοράς από τα ενδιαφερόμενα μέρη ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ (ΣΕΕΗΠ)³, ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΝΟΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (ΣΕΗΝΘ)⁴, ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ (ΣΗΕΝΛ)⁵, ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΡΕΘΥΜΝΗΣ (ΣΗΕΝΡ) και ΑΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΑΔΕΙΟΥΧΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΡΕΘΥΜΝΟΥ⁶, ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ «Ο ΒΑΤΤ» ΝΟΜΟΥ ΑΧΑΪΑΣ (ΣΕΕΗΝΑ)⁷, ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ (ΠΟΣΕΗ)⁸, ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΑΒΩΝ ΗΛΕΚΤΡΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΠΑΡΟΥ (ΣΕΗΠΑ)⁹, ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΑΔΕΙΟΥΧΩΝ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΝΟΜΟΥ ΧΑΝΙΩΝ (ΣΕΕΗΝΧ)¹⁰, ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (ΣΗΕΝΗ) και ΑΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΑΔΕΙΟΥΧΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ¹¹, ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΑΒΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΝΟΜΟΥ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ (ΣΕΗΝΔ)¹², ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΠΤΥΧΙΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΕΡΑΣ & ΜΕΣΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (ΠΣΕΗΠΑΜΤΕ) και ΑΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΕΡΓΟΛΗΠΤΩΝ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ ΠΤΥΧΙΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΕΡΑΣ ΚΑΙ ΜΕΣΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (ΑΕΠΣΕΗ)¹³ και ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΑΒΩΝ ΗΛΕΚΤΡΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ – ΗΠΕΙΡΟΥ (ΣΕΗΕΙΗ) και ΤΑΜΕΙΟ ΑΡΩΓΗΣ ΑΔΕΙΟΥΧΩΝ ΕΡΓΟΛΑΒΩΝ ΗΛΕΚΤΡΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ – ΗΠΕΙΡΟΥ¹⁴.
7. Κατόπιν της υποβολής των ως άνω Προτάσεων Διευθέτησης Διαφοράς, η Επιτροπή Ανταγωνισμού, σε συνεδρίασή της, έκρινε ότι οι προτάσεις αυτές αποτελούσαν έκφραση της δέσμευσης των μερών που συμμετείχαν στη ΔΔΔ να συνεργασθούν και ότι αποτύπωναν τα αποτελέσματα των διμερών συσκέψεων που είχαν διεξαχθεί μεταξύ αυτής και των μερών που συμμετείχαν στη ΔΔΔ και, ως εκ τούτου, ανέθεσε στην Εισηγήτρια Β. Μερτικοπούλου τη

³ Αριθ. πρωτ. Γραμματείας Επιτροπής Ανταγωνισμού 455/24.07.2018.

⁴ Αριθ. πρωτ. Γραμματείας Επιτροπής Ανταγωνισμού 456/24.07.2018.

⁵ Αριθ. πρωτ. Γραμματείας Επιτροπής Ανταγωνισμού 457/24.07.2018.

⁶ Αριθ. πρωτ. Γραμματείας Επιτροπής Ανταγωνισμού 462/25.07.2018.

⁷ Αριθ. πρωτ. Γραμματείας Επιτροπής Ανταγωνισμού 482/30.07.2018.

⁸ Αριθ. πρωτ. Γραμματείας Επιτροπής Ανταγωνισμού 483/30.07.2018.

⁹ Αριθ. πρωτ. Γραμματείας Επιτροπής Ανταγωνισμού 484/30.07.2018.

¹⁰ Αριθ. πρωτ. Γραμματείας Επιτροπής Ανταγωνισμού 486/30.07.2018.

¹¹ Αριθ. πρωτ. Γραμματείας Επιτροπής Ανταγωνισμού 487/30.07.2018.

¹² Αριθ. πρωτ. Γραμματείας Επιτροπής Ανταγωνισμού 488/30.07.2018.

¹³ Αριθ. πρωτ. Γραμματείας Επιτροπής Ανταγωνισμού 489/30.07.2018.

¹⁴ Αριθ. πρωτ. Γραμματείας Επιτροπής Ανταγωνισμού 497/02.08.2018 και 559/27.09.2018.

σύνταξη Εισήγησης Διευθέτησης κατά τις παραγράφους 33 και 35 της Ανακοίνωσης για τη Διαδικασία Διευθέτησης Διαφορών.

8. Την 2^α Οκτωβρίου 2018 κοινοποιήθηκε στα μέρη που συμμετείχαν στη ΔΔΔ η υπ' αριθ. πρωτ. 5638/27.09.2018 Εισήγηση Διευθέτησης της Εισηγήτριας Βικτωρίας Μερτικοπούλου (εφεξής και «Εισήγηση Διευθέτησης»), σύμφωνα με την παρ. 37 της Ανακοίνωσης για τη Διαδικασία Διευθέτησης Διαφορών και οι τελευταίες κλήθηκαν εντός προθεσμίας 10 ημερών (μέχρι τις 15.10.2018) να επιβεβαιώσουν με σχετική δήλωσή τους (Δήλωση Διευθέτησης) ανέκκλητα, ανεπιφύλακτα και με σαφήνεια ότι η Εισήγηση Διευθέτησης απηχεί τις Προτάσεις Διευθέτησης Διαφοράς που έχουν υποβάλει και ότι ως εκ τούτου ισχύει η δέσμευσή τους για υπαγωγή στη Διαδικασία Διευθέτησης Διαφορών.
9. Έως τις 15 Οκτωβρίου 2018 το σύνολο των μερών που συμμετείχαν στη ΔΔΔ υπέβαλε εμπροθέσμως, στη βάση της προαναφερόμενης Εισήγησης Διευθέτησης, Δήλωση Διευθέτησης Διαφοράς, κατά την παράγραφο 37 της Ανακοίνωσης για τη Διαδικασία Διευθέτησης Διαφορών, με την οποία έκαστο επιβεβαίωσε ανέκκλητα, ανεπιφύλακτα και με σαφήνεια ότι η προαναφερθείσα Εισήγηση Διευθέτησης απηχούσε τις Προτάσεις Διευθέτησης Διαφοράς που είχαν καταθέσει¹⁵.
10. Στις 13 και 16 Σεπτεμβρίου 2019 κοινοποιήθηκε στα μέρη που συμμετείχαν στη ΔΔΔ η απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού 670/2018 (εφεξής «η Απόφαση Διευθέτησης»). Η Απόφαση Διευθέτησης εκδόθηκε κατ' αλλοποιημένη διαδικασία, κατά τα προβλεπόμενα στις παραγράφους 39 επ. της Ανακοίνωσης για τη Διαδικασία Διευθέτησης Διαφορών. Η Απόφαση Διευθέτησης θεμελιώνεται, από πραγματική και νομική άποψη, στο σύνολο των στοιχείων του φακέλου της υπόθεσης και στην ανεπιφύλακτη και ρητή παραδοχή από τα μέρη που συμμετείχαν στη ΔΔΔ των πραγματικών περιστατικών, του νομικού χαρακτηρισμού τους, της συμμετοχής τους στις παραβάσεις που διαπιστώνονται και της ευθύνης τους από τη συμμετοχή αυτή. Η Απόφαση Διευθέτησης δεν προδικάζει ούτε αποφαινεται για τη συμμετοχή και την ευθύνη από τη συμμετοχή στις παραβάσεις που διαπιστώνονται εμπλεκόμενου μέρους που δεν υπέβαλε αίτημα υπαγωγής στη Διαδικασία Διευθέτησης Διαφορών. Κατά την εν λόγω διαδικασία, εξάλλου, η Επιτροπή Ανταγωνισμού δεν σχημάτισε δικανική πεποίθηση ως προς την τυχόν συμμετοχή στις παραβάσεις που διαπιστώθηκαν και την ευθύνη από την τυχόν συμμετοχή, φερόμενου ως εμπλεκόμενου μέρους που δεν υπέβαλε αίτημα υπαγωγής στη διαδικασία διευθέτησης διαφορών.
11. Συγκεκριμένα, με την Απόφαση Διευθέτησης η Επιτροπή Ανταγωνισμού διαπίστωσε ότι οι ενώσεις επιχειρήσεων που συμμετείχαν στη ΔΔΔ, παραβίασαν το άρθρο 1 του Ν. 3959/2011 (πρώην άρθρο 1 του Ν. 703/1977), ή και το άρθρο 101 της Συνθήκης Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), με την συμμετοχή τους, κατά περίπτωση, σε απαγορευμένες οριζόντιες συμπράξεις, ιδίως όσον αφορά στην τιμολογιακή εναρμόνιση και τον καθορισμό κατά περίπτωση ελάχιστης ή ενιαίας αμοιβής θεώρησης ή / και εκπόνησης μελέτης – σχεδίου ηλεκτρολογικής εγκατάστασης στο πλαίσιο έκδοσης της Υπεύθυνης Δήλωσης Εγκαταστάτη

---

¹⁵ Βλ. σχετικά Δηλώσεις Διευθέτησης Διαφοράς με αριθ. πρωτ. Γραμματείας Επιτροπής Ανταγωνισμού 603//09.10.2018, 607/10.10.2018, 608/10.10.2018, 614/11.10.2018, 619/12.10.2018, 622/15.10.2018, 623/15.10.2018, 624/15.10.2018, 625/15.10.2018, 626/15.10.2018, 627/15.10.2018, 628/15.10.2018, 629/15.10.2018, 630/15.10.2018, 631/15.10.2018.

(ΥΔΕ), για τη διενέργεια των απαιτούμενων μετρήσεων για την έκδοση ΥΔΕ, για τη διενέργεια ελέγχων και επανελέγχων στο πλαίσιο έκδοσης ΥΔΕ, για την τοποθέτηση υλικών στήριξης, για την έκδοση υπεύθυνων δηλώσεων καλής λειτουργίας εγκαταστάσεων καταστημάτων (προς ΟΤΑ και πυροσβεστική), για την εκπόνηση σχεδίων τηλεφωνικών εγκαταστάσεων και για τις λοιπές ηλεκτρολογικές εργασίες μέσω της σύνταξης τιμοκαταλόγων λοιπών ηλεκτρολογικών εργασιών / υλικών.

12. Για τις ανωτέρω παραβάσεις επιβλήθηκαν στις εμπλεκόμενες επιχειρήσεις πρόστιμα συνολικού ύψους εκατόν σαρανταπέντε χιλιάδων δέκα ευρώ και ενενήντα έξι λεπτών (145.010,96€).

Γ. ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΡΓΟΛΑΒΩΝ ΗΛΕΚΤΡΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ

Γ.1. Ο Σύνδεσμος

13. Η πρωτοβάθμια επαγγελματική ένωση με την επωνυμία «Σύνδεσμος Εργολάβων Ηλεκτρικών Έργων Αττικής» (ΣΕΗΕΑ) ιδρύθηκε το 1936 με έδρα την Αθήνα¹⁶. Είναι μέλος της Ομοσπονδίας Βιοτεχνικών Σωματείων Αθήνας (ΟΒΣΑ) και μέσω αυτής στη ΓΕΣΕΒΕ¹⁷, ενώ υπήρξε εκ των ιδρυτικών μελών της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Σωματείων Εργοληπτών Ηλεκτρολόγων (ΠΟΣΕΗ) το 1953¹⁸ από την οποία ωστόσο διαγράφηκε με απόφαση της Γ.Σ της ΠΟΣΕΗ τον Μάιο του 2011¹⁹. Έως τότε συμμετείχε στο Περιφερειακό Κλιμάκιο Αττικής.
14. Το 2013 ο Σύνδεσμος αριθμούσε 828 μέλη, το 2015 791 και το 2016 770 μέλη. Σύμφωνα με το άρθρο 14.1 του Καταστατικού του, το ΔΣ του Συνδέσμου αποτελείται από εννέα μέλη και έχει τριετή θητεία. Σύμφωνα με τα στοιχεία του φακέλου, τα δύο τελευταία ΔΣ του Συνδέσμου είχαν την εξής σύνθεση²⁰:

Δ.Σ. ΣΕΗΕΑ		
Δ.Σ.	2014-2017	2011-2014 ²¹
Πρόεδρος	Μπόλιαρης Κωνσταντίνος	Χιόνης Γεράσιμος (2011-2012) Μπόλιαρης Κωνσταντίνος (2012-λήξη θητείας)

¹⁶ Αναγνωρίστηκε με την υπ' αριθ. 3666/1936 απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών.

¹⁷ Σύμφωνα με την ανωμοτί κατάθεση του [...] Δ.Σ. του ΣΕΗΕΑ [...] η οποία ελήφθη κατά τον επιτόπιο έλεγχο στα γραφεία του Συνδέσμου στις 10.1.2013 καθώς και με το αρ. 4 του Ιδρυτικού Καταστατικού (1936).

¹⁸ Βλ. σχετ. <http://www.sehea.gr/index.php/2015-02-21-06-05-16/2015-02-21-06-08-19>.

¹⁹ Βλ. σχετική αναφορά σε Πρακτικά ΔΣ 7.9.2011 του ΣΕΗΕΑ (στοιχείο ελέγχου ΣΚ1), καθώς και το από 2.6.2011 Ενημερωτικό Δελτίο της ΠΟΣΕΗ (<http://www.poseh.gr/poseh/e-.html?start=5>). Όπως αναφέρει ο ΣΕΗΕΑ στην υπ' αριθ. πρωτ. 8759/12.12.2016 επιστολή παροχής στοιχείων η αποχώρηση του ΣΕΗΕΑ από την ΠΟΣΕΗ έλαβε χώρα στις 21.5.2011 με απόφαση της Γεν. Συνέλευσης της ΠΟΣΕΗ. Σημειώνεται ωστόσο ότι οι λόγοι διαγραφής του ΣΕΗΕΑ από την ΠΟΣΕΗ δεν είναι σαφείς. Σύμφωνα με τα πρακτικά της συνεδρίασης ΔΣ του ΣΕΗΕΑ στις 7.9.2011 (στοιχείο ελέγχου ΣΚ1) ως λόγος διαγραφής αναφέρονται οικονομικές οφειλές (εκτιμάται του ΣΕΗΕΑ προς την ΠΟΣΕΗ) ωστόσο ο λόγος αυτός θεωρείται από τον ΣΕΗΕΑ ως προσχηματικός. Ειδικότερα στο εν λόγω ΔΣ αναφέρονται ως πραγματικοί λόγοι της διαγραφής οι διαφορετικές απόψεις μεταξύ ΠΟΣΕΗ και ΣΕΗΕΑ για το μέλλον του ηλεκτρολογικού αποτελέσματος καθώς «[...] η Ομοσπονδία είχε το στόχο την σαλαμοποίηση και τη διάλυση του επαγγέλματος και κανένας πρόεδρος της δεν ενδιαφέρεται για τον κλάδο» (βλ σελ 11 του ΣΚ1) αλλά και προσωπικές διαφορές των μελών του ΔΣ της ΠΟΣΕΗ με τον ΣΕΗΕΑ καθώς αναφέρεται ότι «[...] σ' ένα προσωπικό στοίχημα του συναδέλφου [...] της ΠΟΣΕΗ του [...] διαγράφηκε ο ΣΕΗΕΑ από την ΠΟΣΕΗ [...] με το πρόσχημα της οφειλής» και «[...] υπάρχει προσωπική αντιπαράθεση με τον [...] [ΣτΣ μέλος του Προεδρείου της ΠΟΣΕΗ]» (βλ σελ 13-14 ΣΚ1 αντιστοίχως).

²⁰ Σύμφωνα με την υπ' αριθ. πρωτ. 3962/19.6.2015 επιστολή παροχής στοιχείων του ΣΕΗΕΑ.

²¹ Στις 19.12.2012 έγινε ανασύνθεση του Δ.Σ. λόγω συνταξιοδότησης του Προέδρου.

Αντιπρόεδρος	Αντωνίου Δημοσθένης	Μπόλιαρης Κωνσταντίνος (2011-2012) Λουκίσσας Δημήτριος (2012- λήξη θητείας)
Γενικός Γραμματέας	Φανδρίδης Εμμανουήλ	Φανδρίδης Εμμανουήλ
Αναπλ. Γεν. Γραμματέας	Λουκίσσας Δημήτριος	Λουκίσσας Δημήτριος(2011-2012) Σαντοριναίος Δημήτριος (2012- λήξη θητείας)
Ταμίας	Τάτσης Ανδρέας	Τάτσης Ανδρέας
Έφορος	Πατσιώτης Αναστάσιος	Αντωνίου Δημοσθένης
Σύμβουλος	Σιγάλας Γεώργιος	Δημάρης Μιχαήλ
Σύμβουλος	Πατεστός Ευστράτιος	Πυλαρινός Ιωάννης
Σύμβουλος	Πυλαρινός Ιωάννης	Μοσχόπουλος Σπύρος

15. Ο Σύνδεσμος έχει ως σκοπό, σύμφωνα με το άρθρο 2 του Καταστατικού²² του ως ίσχυε έως τον Αύγουστο του 2018, μεταξύ άλλων, «1. Την καλλιέργεια, υποβοήθηση, ανάπτυξη και διάδοση του πνεύματος του συνδικαλισμού στον κλάδο των Αδειούχων Εγκαταστατών Ηλεκτρολόγων με τη γενίκευση της συμμετοχής όλων, στις πρωτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις – και μέσω αυτών, στις αντίστοιχες δευτεροβάθμιες και τριτοβάθμια συνδικαλιστική οργάνωση. 2. Τη συστηματική μελέτη των προβλημάτων του κλάδου, για την προσφορότερη συλλογική διεκδίκηση και επίλυση αυτών. 3. Την ενθάρρυνση και προώθηση της συνεργασίας των μελών, με την οργάνωση του σε κοινοπραξίες και συνεταιρισμούς, κάθε οικονομικής μορφής, για την αποτελεσματικότερη προάσπιση και προαγωγή των οικονομικών, επαγγελματικών και ασφαλιστικών συμφερόντων τους».
16. Σύμφωνα με το ίδιο άρθρο του Καταστατικού, το οποίο ωστόσο, όπως κοινοποίησε στην Επιτροπή ο ΣΕΗΕΑ, έχει τροποποιηθεί μέσα στο 2018²³, για την επιτυχή υλοποίηση των σκοπών του, τα όργανα του Συνδέσμου δύνανται να λαμβάνουν μια σειρά από «ενδεικτικά μέτρα», όπως, μεταξύ άλλων: «6. *Να εισπράττουν από τα εγγεγραμμένα μέλη του Συνδέσμου τις εισφορές και συνδρομές, καθώς και τις έκτακτες εισφορές που τυχόν επιβάλλει η Γενική Συνέλευση του Συνδέσμου [...]*
8. *Να επιβάλλουν προς τα μέλη την τήρηση της ηλεκτρολογικής νομοθεσίας, την τήρηση του κανονισμού εκτέλεσης των εσωτερικών εγκαταστάσεων και την εφαρμογή του ενιαίου τιμολογίου των ηλεκτρολογικών εγκαταστάσεων που εγκρίνει η Γεν. Συνέλευση^[24]*».
17. Σύμφωνα με το άρθρο 5 του Καταστατικού του ΣΕΗΕΑ, «1. α) Μέλος της Ένωσης αυτής μπορεί να εγγραφεί κάθε φυσικό πρόσωπο που ασκεί το επάγγελμα του Αδειούχου Εγκαταστάτη Ηλεκτρολόγου και έχει έδρα την Αθήνα ή τα περίχωρα της». Επίσης, σύμφωνα με το ίδιο άρθρο: «4. *Μέλη του Σωματείου γίνονται με απόφαση του Δ.Σ. μόνον τα φυσικά πρόσωπα εκείνα που*

²² Το Καταστατικό του Συνδέσμου (συνελέγη κατά τον επιτόπιο έλεγχο στα γραφεία του Συνδέσμου στις 10.1.2013 (ΕΣ1) και προσκομίστηκε με την υπ' αριθ. πρωτ. 3962/19.6.2015 επιστολή παροχής στοιχείων του ΣΕΗΕΑ) τροποποιήθηκε διαδοχικά από το 1950 έως το 2001, με τις υπ' αριθ. 2923/1950, 11259/1965, 18991/1959, 1442/1973, 823/1974, 2274/1980, 3709/1988 και 8338/2001 αποφάσεις του Πρωτοδικείου Αθηνών (βλ. σχετ. τα υπ' αριθ. 2819/2014 και 4765/2016 Πιστοποιητικά του Πρωτοδικείου Αθηνών που προσκόμισε ο ΣΕΗΕΑ).

²³ Το Καταστατικό του Συνδέσμου τροποποιήθηκε εκ νέου με την υπ' αριθ. 388/3.8.2018 Διάταξη του Ειρηνοδικείου Αθηνών.

²⁴ Η εν λόγω διάταξη προϋπάρχει ήδη με την από το 1988 τροποποίηση του Καταστατικού του Συνδέσμου. Προ του 1988 η αντίστοιχη διατύπωση (ήδη από το 1973) είναι «*Δια της τηρήσεως παρά των μελών [...]* του εκάστοτε εγκρινόμενου παρά της Γεν. Συνελεύσεως τιμολογίου εκτελέσεων εσωτερικών ηλεκτρικών εγκαταστάσεων».

έχουν αποκτήσει με νόμιμο τρόπο άδεια εγκαταστάτου, ...»²⁵. Οι εν λόγω διατάξεις του άρθρου 5 παραμένουν σε ισχύ και μετά την τροποποίηση του 2018.

18. Περαιτέρω, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Καταστατικού σχετικά με τις υποχρεώσεις των μελών, κάθε μέλος υποχρεούται μεταξύ άλλων, «2. Να τηρεί το καταστατικό και να συμμορφώνεται με τις αποφάσεις της Γεν. Συνέλευσης, του Διοικητικού Συμβουλίου και των λοιπών οργάνων της Ένωσης και να ενημερώνει άμεσα τη Διοίκηση, για κάθε μεταβολή που αφορά την επαγγελματική του κατάσταση [...] 9. **Να εφαρμόζει το εγκρινόμενο από τη Γεν. Συνέλευση τιμολόγιο ηλεκτρολογικών εργασιών για την πάταξη του αθέμιτου ανταγωνισμού και τη βελτίωση του βιοτικού και επαγγελματικού επιπέδου του**^[26]».
19. Η συγκεκριμένη διάταξη της παρ. 9 του άρθρου 8 του Καταστατικού υπήρχε ήδη από το 1980 και απαλείφθηκε με την τροποποίηση του 2018. Ο ΣΕΗΕΑ με την υπ' αριθ. πρωτ. 8759/12.12.2016 επιστολή παροχής στοιχείων δηλώνει ότι «[ο] Σύνδεσμός μας δεν έχει εκδώσει ποτέ τιμοκατάλογο ηλεκτρολογικών εργασιών». Σημειώνεται περαιτέρω ότι στο πλαίσιο της έρευνας της Υπηρεσίας δεν βρέθηκαν σχετικοί τιμοκατάλογοι ηλεκτρολογικών εργασιών.
20. Σε προϋφιστάμενη έκδοση του Καταστατικού του ΣΕΗΕΑ προβλεπόταν και η σύσταση Αστικής Εταιρίας²⁷, η οποία ωστόσο όπως προκύπτει από τα διαθέσιμα στοιχεία²⁸ δεν πραγματοποιήθηκε.
21. Το καταστατικό του ΣΕΗΕΑ τροποποιήθηκε με την από 21.3.2018 απόφαση της Γενικής Συνέλευσής του²⁹.

Δ. ΣΧΕΤΙΚΗ ΑΓΟΡΑ

---

²⁵ Εξάλλου, σύμφωνα με το εν λόγω άρθρο, «1. β) Μέλη επίσης της Ένωσης μπορούν να εγγραφούν ο Πρόεδρος ή ο διευθύνων σύμβουλος και δύο μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου Ανώνυμης Εταιρείας, καθώς και ο πρόεδρος και ο γενικός γραμματέας του Διοικητικού Συμβουλίου Συνεταιρισμού και μέχρι δύο από τους διαχειριστές εταίρους Εταιρείας Περιορισμένης Ευθύνης εφόσον οι ανωτέρω δεν ασχολούνται με άλλο επάγγελμα άσχετο με αυτά της επαγγελματικής οργάνωσης που προτίθενται να συμμετάσχουν. 2. Κάθε φυσικό πρόσωπο ή εκπρόσωπος νομικού προσώπου, έχει το δικαίωμα να είναι μέλος σε δύο το πολύ πρωτοβάθμιες επαγγελματικές οργανώσεις. 3. Ο Ηλεκτρολόγος Εγκαταστάτης δεν επιτρέπεται να ανήκει ταυτόχρονα σε δύο Α' βάθμιες επαγγελματικές οργανώσεις αδειούχων εγκαταστατών ηλεκτρολόγων».

²⁶ Η συγκεκριμένη διάταξη της παρ. 9 του άρθρου 8 του Καταστατικού υπήρχε ήδη από το 1980. Ο ΣΕΗΕΑ με την υπ' αριθ. πρωτ. 8759/12.12.2016 επιστολή παροχής στοιχείων δηλώνει ότι «[ο] Σύνδεσμός μας δεν έχει εκδώσει ποτέ τιμοκατάλογο ηλεκτρολογικών εργασιών». Σημειώνεται περαιτέρω ότι στο πλαίσιο της έρευνας της Υπηρεσίας δεν βρέθηκαν σχετικοί τιμοκατάλογοι ηλεκτρολογικών εργασιών.

²⁷ Βλ. άρθρο 11 της από το 1974 τροποποίησης Καταστατικού σύμφωνα με το οποίο: «Τα μέλη του Συνδέσμου εγγραφόμενα εις την παρ' αυτών συσταθισμένην Αστικήν Εταιρίαν «Κοινοπραξία» υποχρεούνται να συμμορφούνται προς το καταστατικόν ταύτης προς επίτευξιν των επιδιωκόμενων κοινών οικονομικών σκοπών χάριν της ανόδου του βιοτικού επιπέδου των. Η τοιαύτη συνιστώμενη παρά των μελών Κοινοπραξία διέπεται υπό των διατάξεων των άρθρων 741 έως 784 Ασπ. Κώδικος και του Καταστατικού ταύτης. Επίσης τα μέλη υποχρεούνται να εφαρμόζουν πιστώς το εκάστοτε εγκρινόμενον παρά της Γεν. Συνελεύσεως ή της αρμοδίας Δημοσίας Αρχής ενιαίον τιμολόγιον του κλάδου. Η μη τήρησις παρά των μελών του παρόντος άρθρου συνεπάγεται τα υπό της παραγ. 3 του άρθρου 12 του παρόντος προβλεπομένης ποινάς και εν υποτροπή τα υπό του άρθρου 10 του παρόντος προβλεπομένης τοιαύτας». Το άρθρο απαλείφθηκε με την τροποποίηση του 1988.

²⁸ Βλ. σχετικά και τις υπ' αριθ. πρωτ. 3962/19.6.2015 και 8759/12.12.2016 επιστολές παροχής στοιχείων του ΣΕΗΕΑ.

²⁹ Βλ. σχετικά την υπ' αριθ. πρωτ. 394/26.6.2018 επιστολή του ΣΕΗΕΑ. Το τροποποιημένο καταστατικό του Σωματείου εγκρίθηκε με την υπ' αριθ. 388/2018 Διαταγή του Ειρηνοδικείου Αθηνών, όπως προκύπτει από το προσκομισθέν καταστατικό (αριθ. πρωτ. 813/6.12.2018). Για τις διατάξεις που τροποποιήθηκαν βλ. κατωτέρω.

22. Κατά πάγια νομολογία, η ακριβής οριοθέτηση της σχετικής αγοράς δεν αποτελεί κρίσιμο στοιχείο για τη νομική αξιολόγηση της υπό κρίση σύμπραξης. Και τούτο διότι, δεν απαιτείται η ακριβής οριοθέτηση της σχετικής αγοράς για την εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, όταν οι κρινόμενες συμφωνίες ή εναρμονισμένες πρακτικές έχουν ως αντικείμενό τους τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού³⁰. Συναφώς, δεν απαιτείται, κατ'αρχήν, για τη διαπίστωση παράβασης ειδική οικονομική ανάλυση για τις συνθήκες της οικείας αγοράς. Η αρχή αυτή μπορεί να εφαρμοστεί αναλογικά και στην περίπτωση του άρθρου 1 του Ν. 703/1977 (πλέον άρθρο 1 του Ν. 3959/2011). Η υπό κρίση υπόθεση αφορά σε σοβαρούς περιορισμούς του ανταγωνισμού κατά την έννοια των ενωσιακών και εθνικών διατάξεων περί ανταγωνισμού και τέτοιου είδους συμφωνίες μεταξύ ανταγωνιστών συνιστούν παράβαση, ανεξαρτήτως του μεριδίου των συμπραττουσών στη σχετική αγορά, και δεν μπορούν να εξαιρεθούν από το πεδίο εφαρμογής των απαγορευτικών διατάξεων των άρθρων 1 Ν. 3959/2011 / Ν. 703/77 και 101 ΣΛΕΕ³¹. Κατά συνέπεια, ακόμη κι αν η σχετική αγορά ήθελε τυχόν οριοθετηθεί με διαφορετικό τρόπο από εκείνον που προκρίνεται στην παρούσα τούτο δεν επιδρά καθοριστικά ως προς τη νομική αξιολόγηση της υπό κρίση σύμπραξης.
23. Σε κάθε περίπτωση, σημειώνονται τα ακόλουθα σε σχέση με την ανάλυση της σχετικής αγοράς.

Δ.1. ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΟΥ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΤΗ

Δ.1.1. Γενικά

24. Οι ηλεκτρολόγοι εγκαταστάτες, πέραν της τοποθέτησης ηλεκτρικών συσκευών και φωτιστικών, δραστηριοποιούνται και στη μελέτη, κατασκευή, συντήρηση και έλεγχο ασφαλούς λειτουργίας ηλεκτρικών εγκαταστάσεων. Στις αρμοδιότητες του ηλεκτρολόγου εγκαταστάτη περιλαμβάνεται και η έκδοση της Υπεύθυνης Δήλωσης Εγκαταστάτη³², καθώς και η υποβολή υπεύθυνων δηλώσεων καλής λειτουργίας καταστημάτων³³. Με την Υπεύθυνη Δήλωση Ηλεκτρολόγου Εγκαταστάτη³⁴ («ΥΔΕ») βεβαιώνεται προς την επιχείρηση διανομής ηλεκτρικής ενέργειας³⁵ ότι η ελεγχθείσα ηλεκτρολογική εγκατάσταση πληροί τους ισχύοντες κανονισμούς ασφαλείας.

³⁰ Βλ. ενδεικτικά αποφάσεις ΠΕΚ T-38/02 Groupe Danone κατά Επιτροπής, σκ. 99, και T-48/02 Brouwerij Haacht NV κατά Επιτροπής, σκ. 58 (καθώς και στη σχετική νομολογία που παραπέμπουν). Επίσης, βλ. απόφαση ΣτΕ 2780/2012, σκ. 4 και απόφαση ΕΑ 563/2013, σκ. 42.

³¹ Βλ. και Ανακοίνωση της Ε.Α. της 2/3/2006 σχετικά με τις συμφωνίες ήσσονος σημασίας, παρ. 11(2), καθώς και Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με τις συμφωνίες ήσσονος σημασίας (de minimis), ΕΕ C 368, 22/12/2001, παρ. 11(2).

³² Βλ. αμέσως επόμενη υποενότητα «Δ.2.2».

³³ Αναφέρονται και ως υπεύθυνες δηλώσεις Καταστημάτων Υγειονομικού Ενδιαφέροντος. Υποβάλλονται στους εκάστοτε Δήμους ή/και την Πυροσβεστική Υπηρεσία.

³⁴ Κατά το παρελθόν αναφερόταν και ως «Πιστοποιητικό ΔΕΗ». Το περιεχόμενο της υπεύθυνης δήλωσης ορίζεται με την Υπουργική Απόφαση υπ' αριθ. Φ.50/503/168/2011 (ΦΕΚ Β 844/16.5.2011) του Υπουργού Οικονομίας, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας, η οποία αντικατέστησε την προϊσχύουσα υπουργική απόφαση υπ' αριθ. 115239/25702/3627/1965 του Υπουργού Βιομηχανίας «Περί ερμηνείας των διατάξεων του Νόμου 4483/1965» (ΦΕΚ Β 8/11.1.1966). Επισημαίνεται, ότι σύμφωνα με το άρθρο 4 της από 2011 ΥΑ, «Για χρονικό διάστημα τριών (3) μηνών από την έναρξη ισχύος της παρούσης υπουργικής απόφασης, επιτρέπεται να υποβάλλεται και η Υ.Δ.Ε. όπως αυτή καθορίζεται στην υπ' αριθμ. 115239/25702/3627 της 21 Δεκ. 1965/11 Ιαν. 1966 (ΦΕΚ Β' 8) Απόφαση του Υπουργού Βιομηχανίας». Η ισχύς της «νέας» ΥΔΕ εκκινεί από την 1.11.2011.

³⁵ Δηλ. κατά το παρελθόν προς τη ΔΕΗ Α.Ε. και από τα μέσα του έτους 2012 περίπου προς τη «Διαχειριστής Ελληνικού Δικτύου Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας Α.Ε.» (ΔΕΔΔΗΕ Α.Ε.), η οποία αποτελεί 100% θυγατρική εταιρεία της ΔΕΗ Α.Ε. μετά την απόσχιση του κλάδου διανομής της, σύμφωνα με το Ν. 4001/2011 και σε

Δ.1.2 Ειδικότητες και Κατηγορίες Ηλεκτρολόγων

25. Οι κάτοχοι άδειας της 1ης-4ης Ομάδας της (νέας) Α' Ειδικότητας (ηλεκτρολογικών Εγκαταστάσεων) έχουν τη δυνατότητα να αναλαμβάνουν τις εργασίες και έχουν δικαίωμα έκδοσης της ΥΔΕ³⁶.
26. Εν προκειμένω, οι υπό εξέταση πρακτικές αφορούν ιδίως εργασίες έκδοσης / εκπόνησης Υπεύθυνης Δήλωσης Εγκαταστάτη (ΥΔΕ) για εσωτερικές ηλεκτρικές εγκαταστάσεις (ΕΗΕ), εκπόνησης σχεδίων τηλεφωνικών εγκαταστάσεων, ελέγχου και σύνταξης υπεύθυνων δηλώσεων προς ΟΤΑ, τοποθετήσεων υλικών στήριξης αλλά και γενικότερα ηλεκτρολογικές εργασίες (τοποθέτηση καλωδιώσεων κ.λπ).
27. Για τους σκοπούς της παρούσας υπόθεσης, ως σχετική αγορά ορίζεται η παροχή υπηρεσιών επί εσωτερικών ηλεκτρολογικών εγκαταστάσεων από ηλεκτρολόγους εγκαταστάτες συνιστάμενη κυρίως σε εκπόνηση μελετών ηλεκτρολογικών και τηλεφωνικών εγκαταστάσεων, υλοποίησής τους, επίβλεψης και ελέγχου της καλής τους λειτουργίας, καθώς και επισκευής και συντήρησής τους.
28. Οι Συνδέσμοι των ηλεκτρολόγων, κατά κανόνα καλύπτουν συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή. Συνεπώς, η σχετική γεωγραφική αγορά δύναται να οριοθετηθεί τοπικά σε επίπεδο νομού ή ευρύτερης γεωγραφικής περιοχής στα όρια της οποίας η φύση και το είδος του ανταγωνισμού δεν διαφοροποιούνται³⁷. Για το πρωτοβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο, ως σχετική γεωγραφική αγορά ορίζεται η περιοχή εντός της οποίας τα μέλη του ασκούν τις επαγγελματικές τους δραστηριότητες. Η περιοχή αυτή συνήθως συμπίπτει με τα όρια του Νομού στον οποίο εδρεύει ο εκάστοτε Σύνδεσμος αλλά μπορεί να είναι και ευρύτερη ή και στενότερη κατά τα οριζόμενα στο καταστατικό εκάστου Συνδέσμου. Εν προκειμένω, ως σχετική γεωγραφική αγορά του ΣΕΗΕΑ ορίζεται η Αθήνα και τα προάστια της³⁸.
29. Από την έρευνα της ΓΔΑ δεν προέκυψαν στατιστικά στοιχεία σχετικά με τη δραστηριότητα της παροχής υπηρεσιών ηλεκτρολογικών έργων, ενώ δεν ανευρέθηκε καμία σχετική κλαδική μελέτη. Ως εκ τούτου η ΓΔΑ συνέλεξε στοιχεία από, μεταξύ άλλων, τις κατά τόπους Περιφερειακές Ενότητες της Περιφέρειας Αττικής³⁹, σχετικά με τον αριθμό των δραστηριοποιούμενων

συμμόρφωση με την Οδηγία 2009/72/ΕΚ της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την οργάνωση των αγορών ηλεκτρικής ενέργειας (βλ. <http://www.deddie.gr/Documents2/DEDDHE-Deltio-Typou.pdf>).

³⁶ Επίσης, όσοι εντάσσονται στη (νέα) ειδικότητα Γ (εγκαταστάσεις φωτοβόλων σωλήνων και φωτεινών επιγραφών) δύνανται να εκδώσουν ΥΔΕ για την εν λόγω εγκατάσταση εφόσον αυτή είναι ανεξάρτητη (ήτοι τέτοια που δεν αποτελεί μέρος ΕΗΕ), προκειμένου να συνδεθεί με τα δίκτυα κοινής ωφελείας (βλ. σχετ. άρθρο 6 παρ 2δ του Π.Δ. 108/2013).

³⁷ Επισημαίνεται ότι, ακόμα και αν η σχετική γεωγραφική αγορά οριοθετηθεί ευρύτερα, δεν θα ετίθετο ζήτημα εξαίρεσης από την εφαρμογή του άρθρου 1 του ν. 703/77-3959/2011 των υπό εξέταση συμφωνιών με βάση τις ρυθμίσεις για τις συμφωνίες ήσσονος σημασίας.

³⁸ Βλ. σχετικά τα άρθρα 4 και 5 του Καταστατικού του ΣΕΗΕΑ. Σύμφωνα με το άρθρο 4 ως έδρα του ΣΕΗΕΑ ορίζεται η Αθήνα και η ευρύτερη περιφέρειά της, ενώ σύμφωνα με το άρθρο 5 ως μέλη της εγγράφονται ηλεκτρολόγοι με έδρα την Αθήνα ή τα περίχωρά της.

³⁹ Εν προκειμένω, ζητήθηκαν στοιχεία από τις Περιφέρειες, οι οποίες καλύπτουν τη γεωγραφική περιοχή στην οποία δραστηριοποιείται ο κάθε εμπλεκόμενος Σύνδεσμος. Ειδικότερα, στάλθηκαν επιστολές παροχής στοιχείων προς την Περιφέρεια Αττικής με τις: υπ' αριθ. πρωτ. 3853/18.6.2015 προς την ΠΕ Ανατολικής Αττικής, 3854/18.6.2015 προς την ΠΕ Βορείου Τομέα Αθηνών, 3855/18.6.2015 προς την ΠΕ Δυτικής Αττικής, 3856/18.6.2015 προς την ΠΕ Δυτικού Τομέα Αθηνών, 3857/18.6.2015 προς την ΠΕ Κεντρικού Τομέα Αθηνών, 3858/18.6.2015 προς της ΠΕ Νοτίου Τομέα Αθηνών και 3859/18.6.2015 προς την ΠΕ Πειραιώς.

αδειούχων επαγγελματιών βάσει κατηγορίας άδειας ηλεκτρολογικών έργων⁴⁰ αλλά και από τον ελεγχόμενο εν προκειμένω Σύνδεσμο⁴¹ αναφορικά με τον αριθμό των μελών του διαχρονικά. Από τα συλλεγόμενα στοιχεία, με βάση μία πολύ συντηρητική και κατά προσέγγιση εκτίμηση, το μερίδιο αγοράς του ΣΕΗΕΑ για το 2015 επί του συνολικού αριθμού αδειών όλων των Ομάδων της Α΄ Ειδικότητας που παρέχουν το δικαίωμα της άσκησης και παροχής των ηλεκτρολογικών υπηρεσιών της Α΄ Ειδικότητας, και κατ' επέκταση έκδοσης ΥΔΕ, στην Περιφέρεια Αττικής ανέρχεται περί το [10-15] %⁴².

30. Σε σχέση ωστόσο με τα προαναφερθέντα στοιχεία πρέπει να επισημανθεί ότι το ποσοστό που αντιπροσωπεύουν τα μέλη του ΣΕΗΕΑ επί του συνόλου των δραστηριοποιούμενων επαγγελματιών στη Περιφέρεια Αττικής εκτιμάται εν τέλει ότι ανέρχεται σε σημαντικά υψηλότερα επίπεδα, καθώς όπως προκύπτει από τις προαναφερθείσες απαντήσεις των Περιφερειακών Ενοτήτων της Περιφέρειας Αττικής⁴³, αλλά και άλλων Περιφερειών της ελληνικής επικράτειας⁴⁴, το σύνολο της αγοράς παροχής ηλεκτρολογικών υπηρεσιών καταλήγει σημαντικά χαμηλότερο από αυτό⁴⁵.

⁴⁰ Η Εθνική Στατιστική Αρχή διατηρεί δειγματοληπτικά στοιχεία (με αναγωγή σε επίπεδο νομού) σε επίπεδο ανάλυσης που περιλαμβάνει ηλεκτρολογικές, υδραυλικές και λοιπές κατασκευαστικές εργασίες.

⁴¹ Με την υπ' αριθ. πρωτ. οικ. 3624/9.6.2015 επιστολή προς το ΣΕΗΕΑ.

⁴² Κατά το 2015 ο ΣΕΗΕΑ αριθμούσε [...] μέλη επί 6.432 αδειών είχαν στην Περιφέρεια Αττικής, πλην Π. Ε. Πειραιά και Π. Ε. Κεντρικού Τομέα Αθηνών (βλ. ακολούθως, σχετικά με την ΠΕ Κεντρικού Τομέα Αθηνών, υποσημείωση 43), ενώ συμπεριλαμβάνοντας και την ΠΕ Πειραιώς το μερίδιο αγοράς ανέρχεται περί το [...] %.

⁴³ Η ΠΕ Κεντρικού Τομέα Αθηνών δήλωσε στην υπ' αριθ. πρωτ. 4307/3.7.2015 απάντησή της ότι διαθέτει περιορισμένα στοιχεία τα οποία «[...] δεν είναι σε καμία περίπτωση αντιπροσωπευτικά ούτε απεικονίζουν την πραγματική κατάσταση» και δεν προσκόμισε τα αιτούμενα στοιχεία. Η ΠΕ Ανατολικής Αττικής της Περιφέρειας Αττικής με την υπ' αριθ. πρωτ. 4288/2.7.2015 επιστολή παροχής στοιχείων της αναφέρει ότι «[...] δεν είναι δυνατόν να προσδιορίσουμε πόσοι επαγγελματίες είναι σήμερα ενεργοί και πόσοι έχουν συνταξιοδοτηθεί», ομοίως και η ΠΕ Δυτικού Τομέα Αθηνών της Περιφέρειας Αττικής με την υπ' αριθ. πρωτ. 5078/11.08.2015 επιστολή παροχής στοιχείων της «[...] δεν γνωρίζουμε πόσοι επαγγελματίες δραστηριοποιούνται σήμερα, δεδομένου ότι δεν προβλέπεται η κατάθεση της άδειας σε περίπτωση διακοπής της δραστηριότητας».

⁴⁴ Ενδεικτικά σημειώνεται ότι από τις συλλεγείσες συνολικά απαντήσεις των Περιφερειακών Ενοτήτων των κατά τόπους Περιφερειών 1) στα μητρώα των Περιφερειών καταγράφονται οι εκδοθείσες άδειες και όχι οι δραστηριοποιούμενοι επαγγελματίες με συνέπεια, με την απόκτηση από έναν ηλεκτρολόγο άδειας ανώτερης βαθμίδας από αυτή που ήδη κατέχει ή διαφορετικής Ομάδας, στα μητρώα των περιφερειών θα καταγραφεί ως επιπλέον της ήδη υπάρχουσας. Συνεπώς, ένας αδειούχος ηλεκτρολόγος εμφανίζεται στα μητρώα τόσες φορές όσες οι άδειες που κατέχει (βλ. ενδεικτικά την υπ' αριθ. πρωτ. 4165/29.6.2015 επιστολή παροχής στοιχείων της ΠΕ Κυκλάδων της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου και την υπ' αριθ. πρωτ. 4361/7.7.2015 επιστολή παροχής στοιχείων της ΠΕ Ηρακλείου της Περιφέρειας Κρήτης), 2) Το ίδιο ισχύει και με άδειες οι οποίες έχουν λήξει λόγω συνταξιοδότησης ή θανάτου οι οποίες δεν διαγράφονται από τα μητρώα των περιφερειών (βλ. ανωτέρω υποσημείωση 43), 3) Ομοίως ισχύει και στις περιπτώσεις αλλαγής της έδρας του επαγγελματία ηλεκτρολόγου σε άλλη περιφέρεια όπου οι άδειες οι οποίες κατέχει θα εμφανίζονται στα μητρώα και των δύο (ενδεχομένως και παραπάνω) Περιφερειών (βλ. την υπ' αριθ. πρωτ. 4288/2.7.2015 επιστολή παροχής στοιχείων της ΠΕ Ανατολικής Αττικής της Περιφέρειας Αττικής καθώς και την υπ' αριθ. πρωτ. 4304/2.7.2015 επιστολή παροχής στοιχείων της ΠΕ Θεσσαλονίκης).

⁴⁵ Σημειώνεται επιπροσθέτως ότι την περίοδο που ερωτήθηκαν οι περιφέρειες δεν είχε ολοκληρωθεί η αντιστοίχιση του συνόλου των παλιών (προ του ΠΔ 108/2013) αδειών με τις νέες (βλ. ενδεικτικά τις υπ' αριθ. πρωτ. 4165/29.6.2015 επιστολές παροχής στοιχείων της ΠΕ Κυκλάδων, 4362/7.7.2015 της ΠΕ Δωδεκανήσων της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, 4166/29.6.2015 της ΠΕ Λευκάδος της Περιφέρειας Ιονίων Νήσων και 4288/2.7.2015 της ΠΕ Ανατολικής Αττικής της Περιφέρειας Αττικής), ενώ, σύμφωνα με τα προεκτεθέντα, ολοκλήρωση της αντιστοίχισης οδηγεί ενδεχομένως σε διπλό υπολογισμό αριθμού ηλεκτρολόγων. Παράλληλα υφίστανται περιπτώσεις κατά τις οποίες στα μητρώα ηλεκτρολόγων μέσης εκπαίδευσης έχουν εγγραφεί και βοηθοί ηλεκτροτεχνίτες, ηλεκτροτεχνίτες και αρχιτεχνίτες (επί παραδείγματι, η ΠΕ Αιτωλοακαρνανίας στην υπ' αριθ. πρωτ. 4328/6.7.2015 επιστολή παροχής στοιχείων αναφέρει ότι: «Εγγραφές στα μητρώα των ηλεκτρολόγων μέσης εκπαίδευσης (συμπεριλαμβάνονται και πείρας) έχουν γίνει μέχρι στιγμής 3117 και είναι βοηθοί

Ε. ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ε.1 ΑΡΘΡΟ 1 Ν. 703/1977 ΚΑΙ ΑΡΘΡΟ 1 Ν. 3959/2011 - ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

31. Βάσει των αρχών που διέπουν τη διαχρονική εφαρμογή του δικαίου και των γενικών αρχών της ασφάλειας δικαίου και της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, εφαρμοστέες είναι οι διατάξεις ουσιαστικού δικαίου, οι οποίες ίσχυαν κατά το χρόνο επελεύσεως των γεγονότων που συνιστούν την παράβαση, χωρίς να έχει σημασία ο χρόνος κατά τον οποίο εφαρμόζονται οι σχετικές διατάξεις και επιβάλλονται οι σχετικές κυρώσεις⁴⁶. Έτσι, κάθε συμπεριφορά, η οποία εκδηλώθηκε και έπαυσε πριν την 20.04.2011 (ημερομηνία κατάργησης του Ν. 703/1977 και θέσης σε ισχύ του Ν. 3959/2011⁴⁷), αξιολογείται βάσει των άρθρων 1 και 2 του Ν. 703/1977. Παραβατική συμπεριφορά διάρκειας, με χρονική αφετηρία εκδήλωσης προγενέστερη της θέσης σε ισχύ του Ν. 3959/2011, η οποία διαρκεί και μετά τη θέσπιση του νόμου αυτού, καταλαμβάνεται από το ρυθμιστικό πεδίο του νέου νόμου που θεσπίστηκε διαρκούσης της παράβασης και κατήργησε τον παλαιότερο.
32. Συνεπώς, ελλείπει ρητής διαχρονικού δικαίου διάταξης προβλεπόμενης στον Ν. 3959/2011, στα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση υπόθεσης εφαρμόζονται οι ουσιαστικού δικαίου κανόνες του άρθρου 1 του Ν. 39159/2011, εφόσον οι εξεταζόμενες συμπεριφορές της συμπράττουσας ένωσης επιχειρήσεων διαρκούν και μετά τις 20.4.2011⁴⁸. Σε κάθε περίπτωση, ουδεμία ουσιαστική διαφοροποίηση υφίσταται μεταξύ των διατάξεων του άρθρου 1 του Ν. 703/1977 και του άρθρου 1 του Ν. 3959/2011, δεδομένου ότι οι σχετικές διατάξεις του προϊσχύοντος (άρθρο 1 του Ν. 703/1977) και του διάδοχου αυτού νόμου (άρθρο 1 του Ν. 3959/2011) είναι πανομοιότυπες.

Ε.2 ΠΙΘΑΝΟΣ ΕΠΗΡΕΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΙΑΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 101 ΠΑΡ. 1 ΣΛΕΕ

33. Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 1 του Κανονισμού 1/2003 του Συμβουλίου για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της Συνθήκης, νυν 101 και 102 ΣΛΕΕ⁴⁹, οι αρχές ανταγωνισμού και τα δικαστήρια των κρατών μελών οφείλουν, όταν εφαρμόζουν την εθνική νομοθεσία ανταγωνισμού, να εφαρμόζουν και το άρθρο 81 (νυν 101 ΣΛΕΕ) σε συμφωνίες, αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων ή εναρμονισμένες πρακτικές, οι οποίες

ηλεκτροτεχνίτες, ηλεκτροτεχνίτες, αρχιτεχνίτες, εργοδηγοί και εγκαταστάτες όλων των ειδικοτήτων και κατηγοριών») οι οποίοι δεν συμπεριλαμβάνονται στην υπό εξέταση σχετική αγορά ηλεκτρολογικών υπηρεσιών καθώς δεν δύνανται να παρέχουν τις υπηρεσίες που σχετίζονται με τις υπό εξέταση πρακτικές.

⁴⁶ Βλ. απόφαση ΔΕΕ της 29.03.2011, C-201/09 και C-216/09, *ArcelorMittal Luxembourg SA κ. Επιτροπής*, αδημ., σκ. 67-71.

⁴⁷ Με την θέση σε ισχύ του Ν. 3959/2011 για την «Προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού» (ΦΕΚ Α' 93) την 20.4.2011 καταργήθηκε ο Ν. 703/1977 «Περί ελέγχου μονοπωλίων και ολιγοπωλίων και προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού» (ΦΕΚ Α' 278) (βλ. άρθ. 51 Ν. 3959/2011).

⁴⁸ Διάφορο ως ένα βαθμό είναι το ζήτημα της αρμοδιότητας έκδοσης απόφασης περί διαπίστωσης ή μη παράβασης και επιβολής των όποιων κυρώσεων καθώς και των εφαρμοστέων κανόνων για την επιμέτρηση του προστίμου που θα αναλυθεί στο οικείο κεφάλαιο.

⁴⁹ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1/2003 του Συμβουλίου, της 16.12.2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της συνθήκης Ε.Ε. L 1 της 04/01/2003 σ. 1 –25.

δύνανται να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών, υπό την προϋπόθεση του επηρεασμού του εμπορίου.

34. Το κριτήριο του επηρεασμού του εμπορίου είναι αυτόνομο κριτήριο της ενωσιακής νομοθεσίας, το οποίο πρέπει να εκτιμάται χωριστά σε κάθε περίπτωση. Το κριτήριο αυτό οριοθετεί το πεδίο εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου του ανταγωνισμού. Κατά πάγια νομολογία, για να μπορεί μια απόφαση, συμφωνία ή πρακτική να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών πρέπει, βάσει ενός συνόλου νομικών και πραγματικών στοιχείων, να μπορεί να πιθανολογηθεί επαρκώς ότι μπορεί να ασκήσει άμεση ή έμμεση, πραγματική ή δυνητική επίδραση στα εμπορικά ρεύματα μεταξύ κρατών μελών, τούτο δε κατά τρόπο που να προκαλείται φόβος ότι θα μπορούσε να εμποδίσει την πραγματοποίηση ενιαίας αγοράς μεταξύ κρατών μελών⁵⁰.
35. Το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών μπορεί να επηρεαστεί επίσης σε περιπτώσεις στις οποίες η οικεία αγορά είναι η εθνική αγορά ή τμήμα της εθνικής αγοράς⁵¹. Κατά πάγια νομολογία του ΔΕΕ, οι περιοριστικές του ανταγωνισμού πρακτικές που καλύπτουν ολόκληρο το έδαφος ενός κράτους - μέλους, ζωτικό δηλαδή τμήμα της κοινής αγοράς, έχουν εκ φύσεως ως αποτέλεσμα την εδραίωση στεγανοποιήσεων εθνικού χαρακτήρα, παρακαλύοντας την οικονομική αλληλοδιείσδυση που επιδιώκεται με τη Συνθήκη.
36. Στην προκειμένη περίπτωση, εξετάζονται οι συμπεριφορές του ΣΕΗΕΑ, Συνδέσμου που δραστηριοποιείται σε τοπικό επίπεδο, και του οποίου τα μέλη επίσης δραστηριοποιούνται κατά κανόνα σε επίπεδο νομού (την Αθήνα και τα περίχωρά της), συνεπώς οι πρακτικές του παρουσιάζουν τοπικό χαρακτήρα. Λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι η επαγγελματική δραστηριοποίηση με έδρα στο νομό αποτελεί καταστατική προϋπόθεση εγγραφής των ηλεκτρολόγων στο Σύνδεσμο, ότι οι πελάτες καταναλωτές τους απευθύνονται σε επαγγελματίες οι οποίοι βρίσκονται σε σχετικά κοντινή απόσταση από την οικία/εργασία τους, καθώς και το συγκριτικό μέγεθος του ΣΕΗΕΑ⁵², δεν πιθανολογείται, βάσει του συνόλου των νομικών και πραγματικών στοιχείων, εν προκειμένω, ότι οι εξεταζόμενες πρακτικές του δύνανται να ασκήσουν άμεση ή έμμεση, πραγματική ή δυνητική επίδραση στα εμπορικά ρεύματα μεταξύ κρατών-μελών και άρα το άρθρο 101 ΣΛΕΕ δεν τυγχάνει εφαρμογής στην κρινόμενη υπόθεση ως προς τις εξεταζόμενες πρακτικές, οι οποίες και αξιολογούνται μόνον υπό το πρίσμα των εθνικών διατάξεων περί προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού.

---

⁵⁰ Βλ. Ανακοίνωση της Ευρ. Επιτροπής, Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την έννοια του επηρεασμού του εμπορίου των άρθρων 81 και 82 της Συνθήκης, ΕΕ 2004 C101/81, παρ.9-13 και τη σχετική νομολογία στην οποία παραπέμπει. Σημειώνεται ότι αυτές οι κατευθυντήριες γραμμές βασίζονται στις αρχές που αναπτύχθηκαν από τα ενωσιακά δικαστήρια κατά την ερμηνεία της έννοιας του επηρεασμού του εμπορίου των άρθρων 81 και 82 ΣυνθΕΚ (πλέον 101 και 102 ΣΛΕΕ).

⁵¹ Βλ. Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την έννοια του επηρεασμού του εμπορίου ό.π., παρ.22.

⁵² Βλ. και ΕΑ 571/2013, σκ. 77. Ιδίως εάν ληφθεί υπόψη η αναλογία του συνδέσμου και της περιοχής δραστηριοποίησής του σε σχέση με το σύνολο της Ελληνικής Επικράτειας και των λοιπών συνδέσμων που δραστηριοποιούνται στο σύνολο της χώρας. Σημειώνεται ότι το σύνολο των δραστηριοποιούμενων στην ελληνική επικράτεια συνδέσμων ηλεκτρολόγων είναι τουλάχιστον 72 - όσα τα μέλη της ΠΟΣΕΗ. Αντίστοιχα και ο κύκλος εργασιών του ΣΕΗΕΑ αποτελεί μικρό τμήμα σε σχέση και με το συνολικό κύκλο εργασιών που πραγματοποιείται στο εσωτερικό της ελληνικής επικράτειας.

Ε.3. ΕΞΕΤΑΣΗ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 1 Ν. 3959/2011 (ΠΡΩΗΝ ΑΡΘΡΟΥ 1 Ν. 703/1977) – ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

37. Το άρθρο 1 παρ. 1 του Ν. 703/1977 και του Ν. 3959/2011 απαγορεύει όλες τις συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων, όλες τις αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων και κάθε εναρμονισμένη πρακτική που έχουν, ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα, την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού, και ιδίως εκείνες οι οποίες συνίστανται στον άμεσο ή έμμεσο καθορισμό των τιμών αγοράς ή πωλήσεως ή άλλων όρων συναλλαγής, στον περιορισμό ή στον έλεγχο της παραγωγής και των αγορών, ή στην κατανομή των αγορών ή των πηγών εφοδιασμού.
38. Προϋποθέσεις, επομένως, εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 1 παρ. 1 του Ν. 703/1977, ως ισχύει, και του αντίστοιχου άρθρου του Ν. 3959/2011 είναι:
- Η ύπαρξη συμφωνίας, εναρμονισμένης πρακτικής μεταξύ επιχειρήσεων ή απόφασης ένωσης επιχειρήσεων,
  - Αντικείμενο ή αποτέλεσμα της ανωτέρω συμφωνίας, εναρμονισμένης πρακτικής ή απόφασης να είναι ο αισθητός περιορισμός, η παρακώλυση ή η νόθευση του ανταγωνισμού.

Κατά συνέπεια, προκειμένου να στοιχειοθετηθεί παράβαση του άρθρου 1 παρ. 1 του Ν. 703/1977 και του Ν. 3959/2011, θα πρέπει να ερευνηθεί εν προκειμένω η συνδρομή ή μη των ως άνω προϋποθέσεων στην υπό κρίση υπόθεση (ανά εξεταζόμενη ένωση).

Ε.3.1. Η έννοια της «επιχείρησης»

39. Στο πλαίσιο του άρθρου 1 παρ. 1 Ν. 703/1977 - άρθρου 1 παρ. 1 Ν. 3959/2011 και για τους σκοπούς της νομοθεσίας περί ανταγωνισμού, ως «επιχείρηση» νοείται κάθε φυσικό πρόσωπο ή οικονομική ενότητα που ασκεί εμπορική ή άλλη οικονομική δραστηριότητα, ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς της και τον τρόπο χρηματοδότησής της⁵³. Η έννοια της «επιχείρησης» είναι περισσότερο οικονομική παρά νομική και το αποφασιστικό κριτήριο για την έννοια αυτή στο δίκαιο προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού είναι η οικονομική και όχι η νομική της αυτοτέλεια⁵⁴. Ειδικότερα, η ύπαρξη επιχείρησης προϋποθέτει αυτονομία οικονομικής δράσης και συνακόλουθα πλήρη ανάληψη των οικονομικών κινδύνων που συνεπάγεται η εκάστοτε οικονομική δραστηριότητα⁵⁵. Ως οικονομική δραστηριότητα νοείται κάθε δραστηριότητα προσφοράς αγαθών ή υπηρεσιών σε δεδομένη αγορά⁵⁶.

⁵³ Βλ. ενδεικτικά απόφαση ΔΕΕ, C-101 και 110/07 *Coop de France Betail and Viande κ. Επιτροπής*, Συλλ. 2008 σ. I-10193 και αποφάσεις ΔΕΕ C-41/90, *Hofner και Elser κ. Macroton GmbH*, Συλλ. 1991 σ. I-1979, C-55/96, *Job Centre II*, Συλλ. 1997, σ. I-7119, σκ. 21, C-180-184/98, *Pavlov κ. Stichting Pensioenfonds Medische Specialisten*, Συλλ. 2000, σ. I-6451, σκ. 74, C-218/00, *Cisal di Batistello Venanzio & Co κ. Istituto Nazionale per L'Assicurazione Contro Gli fortune Sul Lavoro (INAIL)*, Συλλ. 2002 σ. I-691, σκ. 22, απόφαση ΓενΔικ, υπόθ T-217 και 245/03 *FNSEA κ. Επιτροπής*, Συλλ. 2006, σ. II-5019, σκ. 52. ΣτΕ 148/2015, παρ. 11 (που επικύρωσε την ΕΑ 292/VI/2005) και ΣτΕ 2075/2014, παρ. 5 (που επικύρωσε την ΕΑ 516/VII/2011).

⁵⁴ Βλ. ενδεικτικά ΕΑ 376/V/2008, παρ. 6.1.1, ΕΑ 518/VI/2011, σκ. 102, ΕΑ 554/VII/2012, σκ. 81.

⁵⁵ Βλ. ενδεικτικά ΓενΔικ, υπόθ. T-23/09, *Conseil national de l'Ordre des pharmaciens (CNOP), Conseil central de la section G de l'Ordre national des pharmaciens (CCG) κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής*, σκ. 70-71, υπόθ. C-41/90 *Klaus Hofner and Fritz Elser κατά Macrotron GmbH* Συλλ. 1991 σ. I-1979, σκ. 21, αποφάσεις ΕΑ 292/IV/2005, παρ. IV.2.1 και 554/VII/2012, σκ. 81.

⁵⁶ Βλ. ενδεικτικά υπόθ. C-118/85, *Επιτροπή κατά Ιταλίας*, Συλλογή 1987, σελ. 2599, σκ. 7, υπόθ. C-35/96, *Επιτροπή κατά Ιταλίας*, Συλλ. 1998, σελ. 3851, σκ. 36, Απόφαση της Επιτροπής της 24ης Ιουνίου 2004 όσον αφορά διαδικασία σύμφωνα με το άρθρο 81 της συνθήκης ΕΚ σχετικά με την υπόθεση COMP/A.38549-

40. Οι ελεύθεροι επαγγελματίες, εφόσον δεν τελούν υπό υπαλληλική σχέση, παρέχουν τις υπηρεσίες τους σε συγκεκριμένες αγορές έναντι αμοιβής και, ως εκ τούτου, ασκούν οικονομική δραστηριότητα, και λογίζονται ως επιχειρήσεις κατά την έννοια των διατάξεων περί ελεύθερου ανταγωνισμού⁵⁷.
41. Εν προκειμένω, οι ηλεκτρολόγοι συνιστούν επιχειρήσεις κατά τα προαναφερθέντα. Ειδικότερα, οι ηλεκτρολόγοι - μέλη των Συνδέσμων, καλούμενοι ενίοτε και «εγκαταστάτες ηλεκτρολόγου» -, εμπίπτουν στην έννοια της επιχείρησης, όπως αυτή νοείται στα πλαίσια της νομοθεσίας περί προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού, δεδομένου ότι αποτελούν ελεύθερους επαγγελματίες, οι οποίοι διεξάγουν αυτόνομη οικονομική δραστηριότητα, παρέχοντας τις υπηρεσίες τους προς τους πελάτες τους έναντι αμοιβής και αναλαμβάνοντας τους σχετικούς οικονομικούς κινδύνους⁵⁸. Κατά κανόνα μάλιστα, προϋπόθεση εγγραφής των ηλεκτρολόγων ως μελών στους κατά τόπους συνδέσμους τους αποτελεί και η πραγματική άσκηση του επαγγέλματός τους.
42. Στην κατά το δίκαιο ανταγωνισμού έννοια της επιχείρησης εμπίπτουν και οι ενώσεις των επιχειρήσεων και οι ενώσεις των ενώσεων επιχειρήσεων στο μέτρο που ασκούν οικονομική δραστηριότητα⁵⁹ ή εφόσον έχουν αρμοδιότητα για την οργάνωση ή το συντονισμό της οικονομικής δραστηριότητας των μελών τους ή αν ο επαγγελματικός φορέας προβαίνει με αποφάσεις του στη θέσπιση ρυθμίσεων σχετικών με τη συμπεριφορά των ελεύθερων επαγγελματιών σε συγκεκριμένη αγορά παροχής υπηρεσιών⁶⁰.

Bareme d'honoraires del' Ordre des Architectes belges, σκ. 36, υπόθ. C-118/85, Επιτροπή κατά Ιταλίας, Συλλογή 1987, σελ. 2599, σκ. 7, υπόθ. C-35/96, Επιτροπή κατά Ιταλίας, Συλλ. 1998, σελ. 3851, σκ. 36. Επίσης Διοικ Εφαθ 1026/2007, παρ. IV, 2, ΔιοικΕφαθ 1027/2007, παρ. IV, 2 και ΔιοικΕφαθ 1028/2007, ΔΔίκη 2007, Τ. 19, σελ. 1346, παρ. IV, 2.1, αποφάσεις ΕΑ 554/2012 παρ. 81, ΕΑ 430/V/2009, παρ. III.B και ΕΑ 317/V/2006, παρ. VII.B.α.

⁵⁷ Βλ. ενδεικτικά απόφ. ΔΕΕ C-180-184/98, *Pavel Pavlov κ.ά. κ.Stichting Pensioenfonds Medische Specialisten*, Συλλ. 2000 σ. I-6451, σκ. 76-77, και αποφάσεις ΕΑ, 292/IV/2005, παρ. IV, 2.1 και ΕΑ 518/VI/2011, σκ. 103. Βλ. επίσης απόφαση της Επιτροπής της 8.12.2010 σχετικά με τη διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 101 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπόθεση 39310-Labcov/ONP, σκ. 586 επ. Βλ. ιδίως σκ. 588, στην οποία επισημαίνεται ότι το συμπέρασμα ως προς την υπαγωγή των φαρμακοποιών στην έννοια της επιχείρησης δεν μεταβάλλεται από το γεγονός ότι η άσκηση του επαγγέλματός τους είναι ρυθμισμένη. Βλ. και Απόφαση της Επιτροπής της 23ης Ιουλίου 2003, σχετικά με διαδικασία κατ' εφαρμογή του άρθρου 81 της συνθήκης ΕΚ και του άρθρου 53 της συμφωνίας για τον ΕΟΧ [COMP/C.2-37.398 — Κοινή πώληση των αποκλειστικών δικαιωμάτων μετάδοσης των αγώνων του κυπέλλου πρωταθλητριών της ευρωπαϊκής ένωσης ποδοσφαίρου (ΟΥΕΦΑ)], σκ. 105, καθώς και απόφαση ΠΕΚ της 13.12.2006 FNCBV κατά Επιτροπής συνεκδ. υποθέσεις T-217/03 και T-245/03, σκ. 52 επ.

⁵⁸ Αντίστοιχα και ΕΑ 292/VI/2005 Κεφ. 2.1 σελ. 12-13, επικυρωθείσα από ΣτΕ 148/2015 παρ. 12 επί των οδοντιάτρων, ομοίως και ΕΑ 571/VI/2013 παρ. 89.

⁵⁹ Απόφαση της Επιτροπής της 23ης Ιουλίου 2003, σχετικά με διαδικασία κατ' εφαρμογή του άρθρου 81 της συνθήκης ΕΚ και του άρθρου 53 της συμφωνίας για τον ΕΟΧ [COMP/C.2-37.398 — Κοινή πώληση των αποκλειστικών δικαιωμάτων μετάδοσης των αγώνων του κυπέλλου πρωταθλητριών της ευρωπαϊκής ένωσης ποδοσφαίρου (ΟΥΕΦΑ)], Επ. Εφημ. L 291/25 της 8.11.2003, σκ. 106: «Οι ποδοσφαιρικοί σύλλογοι ασκούν οικονομικές δραστηριότητες και θεωρούνται ως επιχειρήσεις με την έννοια του άρθρου 81 παράγραφος 1 της συνθήκης και του άρθρου 53 παράγραφος 1 της συμφωνίας για τον ΕΟΧ. Οι εν λόγω ποδοσφαιρικοί σύλλογοι είναι μέλη των εθνικών ποδοσφαιρικών ομοσπονδιών. Συνεπώς, οι εθνικές ποδοσφαιρικές ομοσπονδίες είναι ενώσεις επιχειρήσεων την έννοια του άρθρου 81 παράγραφος 1 της συνθήκης και του άρθρου 53 παράγραφος 1 της συμφωνίας για τον ΕΟΧ. Αποτελούν επίσης επιχειρήσεις στο μέτρο που ασκούν οικονομική δραστηριότητα. Οι εθνικές ποδοσφαιρικές ομοσπονδίες αποτελούν τα μέλη της ΟΥΕΦΑ. Κατά συνέπεια, η ΟΥΕΦΑ αποτελεί ταυτόχρονα ένωση ενώσεων επιχειρήσεων και ένωση επιχειρήσεων. Επιπλέον, η ΟΥΕΦΑ αποτελεί και επιχείρηση, καθώς ασκεί άμεσα οικονομικές δραστηριότητες».

⁶⁰ Βλ. και απόφαση ΕΑ 545/2012 (βρεφικό γάλα – ασφ. μέτρα) – επικυρωθείσα από απόφαση ΔΕφαθ 2/2014-, σκ. 39 με περαιτέρω παραπομπές: «Η «ένωση επιχειρήσεων» προϋποθέτει πλειονότητα επιχειρήσεων, οι οποίες

Ε.3.2. Η έννοια της «ένωσης επιχειρήσεων»

43. Η «ένωση επιχειρήσεων» προϋποθέτει πλειονότητα επιχειρήσεων που συνδέονται μεταξύ τους με οποιαδήποτε μορφή οργανωμένης συνεργασίας. Δεν απαιτείται η «ένωση επιχειρήσεων» να έχει νομική προσωπικότητα⁶¹, ούτε και η ίδια εμπορική ή παραγωγική δραστηριότητα, προκειμένου να εμπίπτει στο άρθρο 1 Ν. 703/1977 - Ν. 3959/2011⁶², αρκεί να εξυπηρετεί τα εμπορικά συμφέροντα των μελών της⁶³. Σωματεία, ενώσεις, σύνδεσμοι θεωρούνται ως «ενώσεις επιχειρήσεων» κατά την έννοια του άρθρου 1 παρ. 1 Ν. 703/1977 – Ν. 3959/2011, ανεξάρτητα από την νομική τους μορφή και τον κερδοσκοπικό ή μη χαρακτήρα τους⁶⁴. Κρίσιμο για την

συνδέονται μεταξύ τους με οποιαδήποτε μορφή οργανωμένης συνεργασίας. Δεν απαιτείται η «ένωση επιχειρήσεων» να έχει νομική προσωπικότητα, ούτε ίδια εμπορική ή παραγωγική δραστηριότητα, προκειμένου να εμπίπτει στο άρθρο 1 του 3959/2011 και 101 ΣΛΕΕ, αρκεί να εξυπηρετεί τα εμπορικά συμφέροντα των μελών της. Σωματεία, ενώσεις, σύνδεσμοι θεωρούνται «ενώσεις επιχειρήσεων» ανεξάρτητα από τη νομική τους μορφή, την άσκηση εκ μέρους τους οικονομικής δραστηριότητας και κερδοσκοπικού ή μη σκοπού. Εξάλλου, και οι ομοσπονδίες συνιστούν ενώσεις επιχειρήσεων κατά την έννοια του άρθρου 1 του ν. 3959/2011 και του άρθρου 101 ΣΛΕΕ καθώς σκοπός των εν λόγω διατάξεων βάσει των οποίων οι ενώσεις επιχειρήσεων δύνανται με τις αποφάσεις τους να παραβιάζουν το δίκαιο του ανταγωνισμού, είναι να αποτρέψει το ενδεχόμενο επαγγελματικοί φορείς σε οποιαδήποτε βαθμίδα να λειτουργούν ως forum οικονομικών συνεννοήσεων με αντιανταγωνιστικό χαρακτήρα μεταξύ των ενδιαφερομένων επαγγελματιών. Κατά το δίκαιο προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού, ένα από τα βασικά κριτήρια που λαμβάνονται υπόψη κατά την εκτίμηση του αν μια επαγγελματική οργάνωση ελεύθερων επαγγελματιών συνιστά ένωση επιχειρήσεων είναι η άσκηση οικονομικής δραστηριότητας ή η άσκηση δραστηριοτήτων που αφορούν σε άσκηση οικονομικής δραστηριότητας. Σύμφωνα με το κριτήριο αυτό εξετάζεται κατά πόσο, μεταξύ των αρμοδιοτήτων που ανατίθενται σε ένα σύλλογο ελεύθερων επαγγελματιών που συνιστούν επιχειρήσεις κατά το δίκαιο προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού, περιλαμβάνεται και η οργάνωση ή ο συντονισμός της οικονομικής δραστηριότητας των μελών του ή αν ο επαγγελματικός φορέας προβαίνει με αποφάσεις του στη θέσπιση ρυθμίσεων σχετικών με τη συμπεριφορά των ελεύθερων επαγγελματιών σε συγκεκριμένη αγορά παροχής υπηρεσιών».

⁶¹ Βλ. ενδεικτικά αποφάσεις ΕΑ 518/VI/2011, σκ. 106, ΕΑ 554/VII/2012, σκ. 84. Βλ. επίσης απόφαση της Επιτροπής της 8.12.2010, ό.π., υπόθεση 39310-ONP, σκ. 589 επ. Βλ. και Απόφαση της Επιτροπής της 23ης Ιουλίου 2003, [COMP/C.2-37.398 — Κοινή πώληση των αποκλειστικών δικαιωμάτων μετάδοσης των αγώνων του κυπέλλου πρωταθλητριών της ευρωπαϊκής ένωσης ποδοσφαίρου (ΟΥΕΦΑ)], ΕΕ L 291/25 της 8.11.2003, σκ. 105-106, καθώς και απόφαση ΠΕΚ της 13.12.2006 FNCBV κατά Επιτροπής, συνεκδ. υποθ. T-217/03 και T-245/03, σκ. 49 επ. Βλ. επίσης σε Ariel Ezrachi- EU COMPETITION LAW, An analytical Guide to the Leading cases, fifth edition, 2016, Bloomsbury, σελ. 88, στον οποίο αναφέρεται ότι στις συνεκδ. υποθέσεις 209/78 κλπ. Van Landerwyck and others v Commission, σκ. 88 το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 101 ΣΛΕΕ εφαρμόζεται επίσης σε μη κερδοσκοπικές ενώσεις, εφόσον οι δραστηριότητές τους ή εκείνες των μελών τους υπολογίζονται για να παράγουν τα αποτελέσματα που επιδιώκουν να καταστείλουν.

⁶² Βλ. ΓενΔικ, συνεκδ. υποθ. T-25, 26, 30-32, 34-39, 42-46, 48-65, 6871, 87, 885, 103 και 104/95, Cimenteries CBR SA κ.ά. κατά Επιτροπής, Συλλογή 2000, σ. II-491, σκ. 1320.

⁶³ Βλ. απόφαση Ευρ. Επιτροπής 96/438/EK FENEX, ΕΕ 1996, L181/28, σκ. 31. επίσης ΕΑ 617/2015, σκ. 207.

⁶⁴ Βλ. ενδεικτικά αποφάσεις ΔΕΕ 209-215/78 & 218/78 Heintz van Landewyck SARL κ.ά. κ. Επιτροπής, Συλλ. 1980, σ. 3125, σκ. 87-88: «87 [...] Η σύσταση εκδόθηκε από τη FEDETAB, ένωση χωρίς κερδοσκοπικό σκοπό η οποία, υπό την ιδιότητα της αυτή, δεν μετέχει στην οικονομική ζωή.

88 Ούτε αυτή η άποψη μπορεί να γίνει δεκτή. Αφενός μεν, όπως προκύπτει από το άρθρο αυτό του καταστατικού της FEDETAB, οι αποφάσεις που λαμβάνονται από αυτή είναι υποχρεωτικές για τα μέλη της. Αφετέρου δε, το άρθρο 85, παράγραφος 1, εφαρμόζεται επίσης στις ενώσεις κατά το μέτρο που η δική τους δραστηριότητα ή η δραστηριότητα των επιχειρήσεων που μετέχουν σ' αυτές αποσκοπεί στην παραγωγή των αποτελεσμάτων που επιδιώκει να καταστείλει. Δεδομένου ότι πολυάριθμοι βιομήχανοι δήλωσαν ρητά ότι συμμορφώνονται στις διατάξεις της συστάσεως, δεν μπορεί να διαφύγει αυτή από το άρθρο 85 της Συνθήκης απλώς και μόνο διότι εκδόθηκε από ένωση χωρίς κερδοσκοπικό σκοπό». Βλ. και 110/82 IAZ κ. Επιτροπής, Συλλ. 1983, σ. 3369, σκ. 19-20, καθώς και Απόφαση της Επιτροπής στην υπόθεση COMP/C.2-37.398 ανωτέρω [Κοινή πώληση των αποκλειστικών δικαιωμάτων μετάδοσης των αγώνων του κυπέλλου πρωταθλητριών της ευρωπαϊκής ένωσης ποδοσφαίρου (ΟΥΕΦΑ)], σκ. 105 επ. ιδίως 105-106. Ομοίως, κατά την ΔιοικΕφΑθ 5724/2013, παρ. 8. : «[...] ως ένωση επιχειρήσεων, η οποία αποτελεί πλειονότητα οικονομικών μονάδων που συνδέονται μεταξύ τους με οποιαδήποτε μορφή οργανωμένης συνεργασίας, θεωρείται μεταξύ άλλων και η επαγγελματική οργάνωση ή το σωματείο χωρίς κερδοσκοπικό σκοπό». Βλ. επίσης Απόφαση της Επιτροπής της 24ης Ιουνίου 2004 όσον αφορά

υπαγωγή στην έννοια της ένωσης επιχειρήσεων είναι αν η οντότητα αποτελεί μια «θεσμοποιημένη μορφή συντονισμού»⁶⁵ της συμπεριφοράς των μελών της.

44. Ένας επαγγελματικός φορέας ενεργεί ως ένωση επιχειρήσεων για τους σκοπούς του άρθρου 1 Ν. 703/1977 – Ν. 3959/2011 όταν θεσπίζει μια ρύθμιση που αφορά την επιχειρηματική (οικονομική) συμπεριφορά των μελών του⁶⁶, όταν δηλ. ο επαγγελματικός φορέας προβαίνει με αποφάσεις του στην θέσπιση ρυθμίσεων σχετικών με την συμπεριφορά των ελεύθερων επαγγελματιών σε συγκεκριμένη αγορά παροχής υπηρεσιών⁶⁷. Επίκληση του συνδικαλιστικού χαρακτήρα ενός σωματείου δεν μεταβάλλει τη θεώρηση αυτού ως ένωσης επιχειρήσεων για τους σκοπούς του δικαίου ανταγωνισμού, καθότι ο συνδικαλιστικός χαρακτήρας δεν αναιρεί την αντιανταγωνιστική δράση της ένωσης επιχειρήσεων ούτε η συνδικαλιστική τους δραστηριότητα παρέχει σε αυτές το δικαίωμα να παραβαίνουν τις διατάξεις περί ανταγωνισμού⁶⁸.
45. Σε κάθε περίπτωση, το άρθρο 1 παράγραφος 1 Ν. 703/1977 - Ν. 3959/2011 έχει εφαρμογή επί των ενώσεων επιχειρήσεων κατά το μέτρο που:

διαδικασία σύμφωνα με το άρθρο 81 της συνθήκης ΕΚ σχετικά με την υπόθεση COMP/A.38549 — *Bareme d'Honoraires de l'Ordre des Architectes Belges*, διαθέσιμο σε http://ec.europa.eu/competition/antitrust/cases/dec_docs/38549/38549_72_1.pdf, σκ. 38 επ. όπου μεταξύ άλλων έγινε δεκτό ότι: «44. Είναι προφανές από την νομολογία του Δικαστηρίου ότι μια επαγγελματική ένωση πρέπει να θεωρηθεί ένωση επιχειρήσεως υπό την έννοια του άρθρου 81 όταν υιοθετεί κανόνες που συνιστούν έκφραση της πρόθεσης των εκπροσώπων των μελών ενός επαγγέλματος ότι θα έπρεπε να ενεργούν με ένα συγκεκριμένο τρόπο κατά την άσκηση της οικονομικής δραστηριότητάς τους. Ο πίνακας κατώτατων αμοιβών που συμφωνήθηκε και αποφασίσθηκε από το Εθνικό Συμβούλιο εκπροσώπων της ένωσης σε συνάντησή του της 12^{ης} Ιουλίου 1967 συνιστά την έκφραση της πρόθεσης των εκπροσώπων των μελών ενός επαγγέλματος ότι όταν τα μέλη ενός επαγγέλματος καθορίζουν τις αμοιβές τους θα έπρεπε να ενεργούν με ένα συγκεκριμένο τρόπο στην άσκηση της οικονομικής δραστηριότητάς τους. Συνεπώς η Ένωση πρέπει να θεωρηθεί ένωση επιχειρήσεων υπό την έννοια του Άρθρου 81 (1) της Συνθήκης».

⁶⁵ Βλ. απόφαση ΓενΔΕΕ της 24.05.2012, T-111/08, Mastercard Inc κ.λπ. κατά Επιτροπής, σκ. 244.

⁶⁶ Βλ. αποφάσεις ΕΑ 292/IV/2005, παρ. IV.3.1. και ΕΑ 518/VI/2011, σκ. 105.

⁶⁷ Βλ. απόφαση ΔΕΕ, C-309/99, *J.C.J. Wouters κ.ά. κ. Algemene Raad van de Nederlandse Orde van Advocaten*, Συλλ. 2002, σ. I-1577, σκ. 64, Απόφαση της Επιτροπής της 24ης Ιουνίου 2004 όσον αφορά διαδικασία σύμφωνα με το άρθρο 81 της συνθήκης ΕΚ σχετικά με την υπόθεση COMP/A.38549- *Bareme d'honoraires del' Ordre des Architectes belges*, ό.π., σκ. 44, παρατιθέμενη ανωτέρω.

⁶⁸ Έτσι και στη νομολογία της ΕΑ σωματεία και σύλλογοι με σκοπό, μεταξύ άλλων, την προώθηση και προώθηση των επαγγελματικών συμφερόντων των μελών τους θεωρήθηκαν ενώσεις επιχειρήσεων, βλ. ενδεικτικά αποφάσεις ΕΑ 571/VII/2013, σκ. 95, για τους συλλόγους των σχολών υποψηφίων οδηγών που είχαν ιδρυθεί σύμφωνα με τον Ν. 1712/1987 («Εκσυγχρονισμός επαγγελματικών οργανώσεων των εμπόρων, βιοτεχνών και λοιπών επαγγελματιών και άλλες διατάξεις»)- όπως εν προκειμένω και οι σύνδεσμοι των ηλεκτρολόγων, καθώς και ΕΑ 554/VII/2012, για τους συλλόγους φροντιστηρίων ξένων γλωσσών. Βλ. και την απόφαση ΔΕΕ, C-309/99, *J.C.J. Wouters κ.ά. κ. Algemene Raad van de Nederlandse Orde van Advocaten*, ό.π., σκ. 59: «Συναφώς, το γεγονός ότι το Γενικό Συμβούλιο είναι επιφορτισμένο, βάσει του άρθρου 26 του *Advocatenwet*, με την προώθηση των δικαιωμάτων αυτών καθεαυτό και των συμφερόντων των δικηγόρων δεν μπορεί να αποκλείσει *a priori* τον επαγγελματικό αυτό φορέα από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 85 της Συνθήκης, ακόμη κι όταν ασκεί τη ρυθμιστική της ασκήσεως του δικηγορικού επαγγέλματος λειτουργία του». Βλ. και απόφαση ΠΕΚ της 13.12.2006 FNCBV κατά Επιτροπής συνεκδ. υπ. T-217/03 και T-245/03, σκ. 58, όπου αναφέρεται ότι: «[...] το γεγονός ότι οι προσφεύγουσες έχουν τη μορφή επαγγελματικών συνδικαλιστικών οργανώσεων κατά την έννοια του γαλλικού εργατικού κώδικα ουδόλως επηρεάζει την ιδιότητά τους ως ενώσεων επιχειρήσεων (αιτιολογικές σκέψεις 110 και 111 της προσβαλλομένης αποφάσεως), ότι η συνδικαλιστική δραστηριότητά τους δεν τους παρέχει το δικαίωμα να παραβαίνουν τους κανόνες ανταγωνισμού και ότι σε παρόμοιες οργανώσεις έχουν επιβληθεί κυρώσεις από το γαλλικό Συμβούλιο Ανταγωνισμού (βλ. αιτιολογικές σκέψεις 112 έως 114 της προσβαλλομένης αποφάσεως) [...]».

- η δική τους δραστηριότητα ή η δραστηριότητα των επιχειρήσεων οι οποίες είναι μέλη τους τείνει στην παραγωγή των αποτελεσμάτων που επιδιώκουν να απαλείψουν το άρθρο 1 παράγραφος 1 Ν. 703/1977 – Ν. 3959/2011, ή/και
- η ένωση σκόπευε να συντονίζει και συντόνιζε τη δραστηριότητα των μελών της στην αγορά.

E.3.4. Η έννοια της «απόφασης ένωσης επιχειρήσεων»

46. «Απόφαση» είναι κάθε έκφραση βούλησης της ένωσης με οποιαδήποτε μορφή, όπως κανονισμοί, ρήτρες καταστατικού, οδηγίες, εγκύκλιοι, συστάσεις, εφόσον έχουν καταρχήν χαρακτήρα υποχρεωτικό για τα μέλη και/ή προβλέπονται κυρώσεις σε περίπτωση μη εφαρμογής τους⁶⁹. Στην έννοια αυτή περιλαμβάνονται ρυθμίσεις καθορισμού πίνακα αμοιβών μελών ή κατώτατων ορίων αμοιβών των μελών, καθώς και υποδείξεις, εγκύκλιοι και λοιπές πρακτικές με τις οποίες οι επαγγελματικές οργανώσεις παρακινούν τα μέλη τους να ακολουθήσουν ορισμένη συμπεριφορά στο ζήτημα προσδιορισμού των αμοιβών τους⁷⁰. Ο υποχρεωτικός χαρακτήρας μπορεί να προκύπτει είτε από την ίδια τη φύση της πράξης (π.χ. απόφαση καταστατικού οργάνου με δεσμευτικότητα κατά το νόμο ή το καταστατικό της ένωσης) είτε από τη συμπεριφορά των μελών, κατά πόσον δηλ. τα μέλη την αποδέχονται και συμμορφώνονται προς αυτή. Με βάση τα παραπάνω, «αποφάσεις» μπορούν να αποτελούν όχι μόνο οι αποφάσεις καθαυτές των αρμοδίων οργάνων (διοικητικό όργανο, συνέλευση των μελών) αλλά και οι κανόνες συμπεριφοράς, συστάσεις, οδηγίες, εγκύκλιοι, ανακοινώσεις, κατευθυντήριες γραμμές, υπό την προϋπόθεση πάντα ότι είναι υποχρεωτικές (ή εκλαμβάνονται ως τέτοιες) από τα μέλη⁷¹. Απόφαση του οργάνου διοίκησης της εκάστοτε ένωσης θεωρείται νομικά δεσμευτική, εφόσον προβλέπεται στο καταστατικό της ότι οι αποφάσεις της δεσμεύουν τα μέλη⁷². Ως απόφαση θεωρείται και το ίδιο το καταστατικό ή ο εσωτερικός οργανισμός της ένωσης⁷³.

⁶⁹ Βλ. ενδεικτικά υπόθ. C-45/85 *Verband der Sachversicherer* κατά Επιτροπής, Συλλ. 1987, σ.405, σκ. 28 και 32, όπου κρίθηκε ότι η σύσταση, οποιαδήποτε κι αν είναι η ακριβής νομική φύση της, συνιστά πιστή έκφραση της βουλήσεως της προσφεύγουσας να συντονίσει τις ενέργειες των μελών της στη γερμανική ασφαλιστική αγορά, σύμφωνα με το περιεχόμενο της σύστασης και, ως εκ τούτου, αποτελεί «απόφαση επιχειρήσεων», βλ. επίσης συνεκδ. υποθ. T-213/95 και T-18/96 *Stichting* κατά Επιτροπής, Συλλ. 1997, σ. II-01739, σκ. 157-164, ΔιοικΕφαθ 1026/2007, παρ. IV, 8, ΔιοικΕφαθ 1027/2007, παρ. IV, 8, ΔιοικΕφαθ 1001/2006, σκ. 16 και ΔιοικΕφαθ 1028/2007, παρ. IV, 8. Βλ. επίσης αποφάσεις ΕΑ 277/ IV/2005, παρ. IV.B.1 επ. (επικυρωθείσα και από την υπ' αριθμ. 1001/2006 απόφαση του ΔιοικΕφαθ), ΕΑ 292/IV/2005, παρ. IV.3.2, ΕΑ 518/VI/2011, σκ. 113, ΕΑ 554/VII/ 2012, σκ. 86 και απόφαση Ε.Ε. 80/917/ΕΟΚ, *National Sulphuric Acid*, ΕΕ L 260, 3-10-1980, σελ. 24, σκ. 26-31 (όπου οι αντιανταγωνιστικές ρήτρες του καταστατικού της Ένωσης θεωρήθηκαν αυτές καθαυτές παραβατικές του άρθρου 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ έχουσες ως αποτέλεσμα τον περιορισμό του ανταγωνισμού). Βλ. επίσης, απόφαση της Επιτροπής της 8.12.2010 σχετικά με τη διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 101 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπόθεση 39310-ONP, σκ. 596 επ, ιδίως σκ. 598, στην οποία διευκρινίζεται ότι ο χαρακτήρας της απόφασης ένωσης επιχείρησης δεν μεταβάλλεται από το γεγονός ότι τα μέλη δεν υποχρεώνονται να συμμορφωθούν (παρά το γεγονός ότι στην υπό κρίση υπόθεση το έπραξε η ένωση) ούτε σύμφωνα με τη σκ. 624 από το γεγονός ότι οι αποφάσεις του ONP μπορούσαν να λάβουν τη μορφή αποφάσεων διαφορετικών οργάνων του, ιδίως του εθνικού Συμβουλίου και του Κεντρικού συμβουλίου του σχετικού Τμήματος, δεδομένου ότι αυτά τα όργανα εκπροσωπούν την ένωση επιχειρήσεων και είναι υπεύθυνα στο όνομα των επιχειρήσεων που εκπροσωπούν.

⁷⁰ Βλ. ενδεικτικά Β. Κονδύλη, *Ελευθέρια Επαγγέλματα και Κοινωνικό Δίκαιο του Ανταγωνισμού*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2000, σ. 140. Βλ. επίσης απόφαση ΕΑ 554/VII/2012, σκ. 83.

⁷¹ Για τις συστάσεις βλ. και αμέσως κατωτέρω στην οικεία παράγραφο.

⁷² Βλ. ενδεικτικά απόφαση ΔΕΕ, C-45/85 *Verband der Sachversicherer κ. Επιτροπής*, Συλλ 1987, σ. 405, σκ. 27-28.

⁷³ Αν η δράση της ένωσης δεν παράγει δεσμευτική ενέργεια, μπορεί να θεωρηθεί ως εναρμονισμένη πρακτική μεταξύ των μελών της, βλ. σχετικά Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, ό.π., παρ. 32, σελ. 221.

47. Η έννοια της «απόφασης ενώσεων επιχειρήσεων» έχει σκοπό να μη διαφεύγουν οι επιχειρήσεις από τους κανόνες ανταγωνισμού δυνάμει του τρόπου με τον οποίο συντονίζουν τη συμπεριφορά τους στην αγορά. Για να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα της αρχής αυτής, στο άρθρο 1 παρ. 1 του Ν. 703/1977 - Ν. 3959/2011, όπως και στο άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ, εμπίπτουν όχι μόνον οι άμεσοι τρόποι συντονισμού των συμπεριφορών μεταξύ επιχειρήσεων (οι συμφωνίες και εναρμονισμένες πρακτικές), αλλά και οι θεσμοποιημένες μορφές συνεργασίας, δηλαδή οι καταστάσεις όπου οι επιχειρηματίες ενεργούν μέσω συλλογικής οντότητας ή κοινού οργάνου⁷⁴.
48. Η απαγόρευση του άρθρου 1 Ν. 703/1977 – Ν. 3959/2011 και 101 ΣΛΕΕ εφαρμόζεται και σε περιπτώσεις που η απόφαση έχει το χαρακτήρα απλής σύστασης χωρίς δεσμευτικότητα, εφόσον αντανακλά εν τοις πράγματι τη συλλογική βούληση των μελών της ένωσης να συντονίσουν τη δράση τους σε μια συγκεκριμένη αγορά και είναι ικανή να επιφέρει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στον ανταγωνισμό⁷⁵ στη σχετική αγορά. Οι συστάσεις μη δεσμευτικού χαρακτήρα οιασδήποτε ένωσης επιχειρήσεων προς τα μέλη της αναφορικά με τον καθορισμό τιμών εκ μέρους τους για την παροχή υπηρεσιών, απαγορεύονται, ακόμη και εάν δεν τηρούνται εξ ολοκλήρου, καθώς επιτρέπουν στα μέλη της ένωσης να αναγνωρίζουν την τιμολογιακή πολιτική των ανταγωνιστών τους, επηρεάζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο αισθητά το επίπεδο ανταγωνισμού στη σχετική αγορά, όπως αυτός εκδηλώνεται στο πεδίο των τιμών⁷⁶. Δεν απαιτείται η σύσταση να οδηγεί σε ομοιόμορφη συμπεριφορά. Εξάλλου, η βούληση της εκάστοτε ένωσης επιχειρήσεων να επηρεάσει την πολιτική των μελών της στην αγορά δύναται να αποδειχθεί από σωρεία περιστατικών όπως το ύψος και ο τρόπος διατύπωσης των κοινοποιούμενων στα μέλη συστάσεων, η σύνταξη προτύπων συμβάσεων με αναφορά στις συνιστώμενες τιμές, ο τυχόν σύνδεσμος με ρήτρα καταστατικού ή οποιουδήποτε άλλου δεσμευτικού κώδικα⁷⁷⁷⁸.

⁷⁴ Απόφαση Γεν. Δικ. της 24ης Μαΐου 2012 T-111/08 MasterCard, Inc. κατά Επιτροπής, Συλλ. 2009, σ. I-4529, σκ. 243, αναφερόμενη στις απόψεις του Γενικού Εισαγγελέα στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Φεβρουαρίου 2002, C-309/99, Wouters κ.λπ. (Συλλ. 2002, σ. I-1577, I-1582, σκ. 62).

⁷⁵ Βλ. ενδεικτικά υπόθ. C-96/82 IAZ κατά Επιτροπής, Συλλ. 1983, σελ. 3369, σκ. 20, σύμφωνα με την οποία «[...] η σύσταση μολονότι στερείται δεσμευτικού αποτελέσματος, δεν εκφεύγει του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 85 παράγραφος 1, όταν η αποδοχή της συστάσεως από τις αποδέκτριες επιχειρήσεις ασκεί αισθητή επίδραση επί του ανταγωνισμού στη σχετική αγορά», συνεκδ. υποθ. 209, 215 και 218/78, Heintz van Landewyck SARL κ.λπ. κατά Επιτροπής, Συλλ. 1980, σελ. 3125, σκ. 86, απόφαση του Δικαστηρίου της 19ης Φεβρουαρίου 2002, C-309/99, Wouters κ.λπ. ό.π., σκ. 64, Απόφαση της Επιτροπής της 24ης Ιουνίου 2004, σχετικά με την υπόθεση COMP/A.38549 *Bareme d'honoraires de l'Ordre des Architectes belges*, ό.π., σκ. 78, επίσης και απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 8.12.2010, υπόθεση COMP39510 Labco/ONP διαθέσιμη στο http://ec.europa.eu/competition/antitrust/cases/dec_docs/39510/39510_1203_3.pdf ιδίως σκ. 597.

⁷⁶ Βλ. ενδεικτικά ΓενΔικ, T-213/95 και T-18/96 *Stichting Certificatie Kraanverhuurbedrijf (SCK) and Federatie van NederlandseKraanbedrijven (FNK) (DutchCranes) κ. Επιτροπής*, Συλλ. 1997, II-1739, σκ. 157, αποφάσεις Επιτροπής, 96/438/EK, *FENEX*, ΕΕ 1996, L181/28, σκ. 46, αποφάσεις ΔΕΕ, 8/72 *Vereeniging van Cementhandelaren κ. Επιτροπής*, Συλλ. 1972, σ. 977, σκ. 15-25, 209 - 215 και 218/78 *FEDETAB agreements and recommendation*, Συλλ. 1980, σ. 3125, σκ. 85-89, 96/82 *IAZ κ. Επιτροπής*, Συλλ. 1983, σ. 3369, σκ. 18-21, 45/85 *Verband der Sachversicherer (VDS) κ. Επιτροπής*, Συλλ. 1987, σ. 405, σκ. 26-32.

⁷⁷ Βλ. αποφάσεις ΕΑ 518/VI/2011, σκ. 114, ΕΑ 554/VII/2012, σκ. 87.

⁷⁸ Έτσι, στην υπόθεση FEDETAB, κρίθηκε ότι η σύσταση που η εν λόγω επαγγελματική ένωση βιομηχάνων επεξεργασμένου καπνού Βελγίου - Λουξεμβούργου είχε εκδώσει, είχε δεσμευτική ενέργεια διότι αυτό προβλεπόταν στο καταστατικό της, και διότι την είχαν αποδεχθεί οι επτά μεγαλύτερες επιχειρήσεις του κλάδου. Βλ. σχετικά Λ. Αθανασίου, Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού (επιμ. Δ. Τζουγανάτου), ό.π., παρ. 32, σελ. 220-221. Βλ. Απόφ. ΔΕΕ 209-215/78 & 218/78 *Heintz van Landewyck SARL κ.ά. κ. Επιτροπής*, ό.π., σκ. 89 και απόφαση ΠΕΚ της 25.9.2004 στην υπόθεση T-325/01, *Daimler Chrysler AG κατά Επιτροπής*, σκ. 210.

49. Προκειμένου να θεμελιωθεί η ύπαρξη «αποφάσεων» ένωσης επιχειρήσεων, αρκεί η οιαδήποτε πράξη της τελευταίας να αποτελεί τη συνεπή έκφραση της βούλησης της ίδιας να συντονίσει τη συμπεριφορά των μελών της στην εν λόγω αγορά⁷⁹.
50. Η «απόφαση ένωσης επιχειρήσεων» είναι από τη φύση της μονομερής και διακρίνεται από περιπτώσεις συνεργασίας της ένωσης με τρίτους φορείς, ενώσεις ή επιχειρήσεις. Συμφωνίες που συνάπτει μια ένωση, είτε για λογαριασμό της είτε ως εκπρόσωπος των μελών της, με άλλη ένωση ή επιχείρηση ενδεχομένως να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της παρ. 1 του άρθρου 1 Ν. 3959/2011 / άρθρου 101 ΣΛΕΕ⁸⁰. Οι συμφωνίες μεταξύ ενώσεων επιχειρήσεων δεν αποκλείονται από το πεδίο της απαγόρευσης. Ακόμη και αν η ένωση δεν έχει ίδια εμπορική ή παραγωγική δραστηριότητα, η συμφωνία που συνάπτει με τρίτους καταλαμβάνεται καταρχήν από την απαγόρευση της παρ. 1, διότι η εν λόγω διάταξη έχει εφαρμογή στις ενώσεις κατά το μέτρο που η δραστηριότητά τους ή η δραστηριότητα των επιχειρήσεων που μετέχουν σε αυτές σκοπεί στην παραγωγή αποτελεσμάτων τα οποία επιδιώκει να καταστείλει το άρθρο αυτό⁸¹. Επίσης, δεν αποκλείεται η σφραγιστική συμμετοχή σε μία παράβαση τόσο της ένωσης επιχειρήσεων όσο και των μελών της⁸².

E.3.5. Περιορισμός του ανταγωνισμού

E.3.5.1. Αντικείμενο της απόφασης ένωσης επιχειρήσεων ή της συμφωνίας/ σύμπραξης

51. Το άρθρο 1 Ν. 703/1977 - Ν. 3959/2011 και το άρθρο 101 ΣΛΕΕ μνημονεύει ρητά, ως περιοριστικές του ανταγωνισμού, συμφωνίες και αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων και εν γένει συμπράξεις, οι οποίες άμεσα ή έμμεσα καθορίζουν τις τιμές μεταπώλησης ή οποιουδήποτε άλλους όρους συναλλαγής. Συμφωνίες και αποφάσεις και εν γένει συμπράξεις που έχουν ως αντικείμενο τον περιορισμό του ανταγωνισμού, θεωρούνται εκείνες, οι οποίες είναι από τη φύση τους ικανές να περιορίσουν τον ανταγωνισμό. Πρόκειται για περιορισμούς οι οποίοι, ενόψει των στόχων που επιδιώκουν οι εθνικοί και ενωσιακοί κανόνες ανταγωνισμού, είναι τόσο πιθανό να επηρεάσουν δυσμενώς τον ανταγωνισμό, ώστε δεν είναι ανάγκη, στο πλαίσιο της εφαρμογής του άρθρου 1 Ν. 703/1977 - Ν. 3959/2011 (και του αντίστοιχου 101 ΣΛΕΕ) να αποδειχθούν οι συγκεκριμένες επιπτώσεις τους στην αγορά. Ειδικότερα, στις οριζόντιες συμπράξεις που έχουν ως αντικείμενο τον περιορισμό του ανταγωνισμού προεξάρχοντα ρόλο καταλαμβάνουν, ασφαλώς, και οι σχετικές με τον καθορισμό τιμών (βλ. κατωτέρω παρ. 56 επ.)⁸³.

⁷⁹ Βλ. αποφάσεις ΕΑ 518/VI/2011, σκ. 115 και ΕΑ 554/VII/2012, σκ. 87.

⁸⁰ Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού, ό.π., παρ. 33, σελ. 221, με περαιτέρω παραπομπές στη νομολογία. Βλ. απόφαση ΠΕΚ της 15.9.200, υπόθεση T-25/95 κλπ., Cimenteries CBR, Συλλ. 2000, II-491, σκ. 1325.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Για να θεωρηθεί ότι η ένωση είναι υπαίτια της παράβασης και να της επιβληθεί κύρωση, πρέπει να αποδειχθεί ότι είχε αυτοτελή συμπεριφορά σε σχέση με αυτή των μελών της (π.χ. πρωτοβουλία συνεργασίας σε επίπεδο δευτεροβάθμιας οργάνωσης, σύναψη συμφωνίας από εθνικές ενώσεις και συμμετοχή των μελών σε ένα ή περισσότερα μέτρα εφαρμογής). Βλ. προεκτεθείσα υπόθεση «τσιμέντου».

⁸³ Βλ. και Ανακοίνωση Επιτροπής - Κατευθυντήριες Γραμμές για την εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ στις συμφωνίες οριζόντιας συνεργασίας (C 011 της 14/01/2011), παρ. 21 και 23: Το εν λόγω τεκμήριο βασίζεται στο σοβαρό χαρακτήρα του περιορισμού καθώς και στην εμπειρία, από την οποία προκύπτει ότι οι συμφωνίες που έχουν ως αντικείμενο τον περιορισμό του ανταγωνισμού, ενδέχεται να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην αγορά και να θέσουν σε κίνδυνο τους στόχους που επιδιώκουν οι κοινοτικοί κανόνες ανταγωνισμού. Οι περιορισμοί του ανταγωνισμού, ως αντικείμενο των εν λόγω συμφωνιών, όπως ο καθορισμός των τιμών, συνεπάγονται από τη φύση τους μείωση της παραγωγής και αύξηση των τιμών και τούτο οδηγεί σε κακή κατανομή των πόρων,

52. Στην περίπτωση που το αντικείμενο της απόφασης, συμφωνίας ή εναρμονισμένης πρακτικής στοχεύει στον περιορισμό του ανταγωνισμού, αυτή εμπίπτει στην απαγόρευση της διάταξης του άρθρου 1 παρ. 1 Ν. 703/1977 - Ν. 3959/2011 ή και 101 ΣΛΕΕ άνευ ετέρου. Ειδικότερα, κατά πάγια εθνική και ενωσιακή νομολογία, η εκτίμηση των συγκεκριμένων αποτελεσμάτων μιας σύμπραξης παρέλκει, όταν προκύπτει ότι αυτή έχει ως σκοπό την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού^{84, 85, 86}. Έτσι, η διαπίστωση ότι η σύμπραξη έχει αντικείμενο περιοριστικό του ανταγωνισμού δεν μπορεί να ανατραπεί ούτε από ενδείξεις ότι δεν είχε κανένα αποτέλεσμα εντός της αγοράς, ή ότι δεν είχε άμεση επίδραση επί των τιμών, ούτε από τη διαπίστωση ότι οι ενδιαφερόμενοι εξασφάλισαν ταυτόχρονα, δια της πρακτικής αυτής, ορισμένα πλεονεκτήματα ως προς τον ανταγωνισμό.
53. Παρεμπόδιση, περιορισμός ή νόθευση του ανταγωνισμού υπάρχει όταν η συμπεριφορά του επιχειρηματία στην αγορά δεν προσδιορίζεται από τους φυσικούς κανόνες της αγοράς, αλλά από τεχνητούς κανόνες που επιβάλλουν οι διάφορες αποφάσεις, ενδεικτικά μέσω της επιβολής τιμοκαταλόγων από τις ενώσεις στα μέλη της. Δεν είναι απαραίτητο να εξεταστεί η υποκειμενική πρόθεση των μερών, αλλά μόνο το περιεχόμενο και ο αντικειμενικός σκοπός της συμφωνίας υπό

λόγω της μη παραγωγής των προϊόντων και υπηρεσιών που ζητούν οι πελάτες. Οδηγούν επίσης σε μείωση της ευημερίας των καταναλωτών, οι οποίοι υποχρεώνονται να καταβάλλουν υψηλότερες τιμές για τα εν λόγω προϊόντα και υπηρεσίες. Βλ. και Απόφαση της Επιτροπής της 24ης Ιουνίου 2004, υπόθεση COMP/A.38549, *Baremes d' Honoraires de l' Ordre des Architectes Belges*, ό.π., σκ. 88-89 επ.: «88. Η κυκλοφορία των συνιστώμενων τιμών από μια επαγγελματική οργάνωση ενισχύει την εναρμόνιση των τιμών από τις σχετικές επιχειρήσεις, ανεξαρτήτως από τις τιμές κόστους. Αυτή η μέθοδος αποθαρρύνει τις επιχειρήσεις με κόστη χαμηλότερα να κατεβάσουν τις τιμές τους και έτσι δημιουργεί ένα τεχνητό πλεονέκτημα για τις επιχειρήσεις με ελάχιστο έλεγχο επί του κόστους παραγωγής τους. Αυτό το ρίσκο συνδέεται εντούτοις με την κυκλοφορία της πληροφορίας που θα βοηθούσε τις επιχειρήσεις να υπολογίσουν τις δικές τους δομές κόστους καθιστώντας δυνατή την ανεξάρτητη θεμελίωση των τιμών πώλησης. Στην προκείμενη υπόθεση, δεν αμφισβητείται ότι η Ένωση δεν κυκλοφόρησε πληροφορίες στα μέλη της για να τους δώσει τη δυνατότητα να καθορίσουν τις αμοιβές τους σύμφωνα με τα κόστη τους και ότι κυκλοφόρησε μία κλίμακα κατώτατων αμοιβών. Επιπρόσθετα, η κλίμακα δημιουργεί ένα είδος τεχνητού δεσμού μεταξύ του κόστους της εργασίας κατασκευής και των αμοιβών των αρχιτεκτόνων. Μολονότι είναι αληθές ότι το κόστος της εργασίας αποτελεί έναν αποφασιστικό παράγοντα στο ασφάλιστρο που καταβάλλεται από τον αρχιτέκτονα, δεν υφίσταται έτερη άμεση σχέση μεταξύ του κόστους της εργασίας και των αμοιβών αρχιτέκτονα ούτε έτερη αναγκαία σχέση με την προστιθέμενη αξία των υπηρεσιών του.

89. Αναφορικά με τα όρια των συστάσεων που μπορούν να δοθούν στα μέλη από μια επαγγελματική οργάνωση, οποιαδήποτε βοήθεια παρέχεται έναντι της διαχείρισης δεν πρέπει να επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα την ελεύθερη λειτουργία του ανταγωνισμού εντός του επαγγέλματος. Ιδίως, οιασδήποτε συστάσεις παρέχονται από αυτή την άποψη δεν πρέπει να συνεπάγονται τον αποπροσανατολισμό των επιχειρήσεων από το να λαμβάνουν άμεσα υπόψη τους τα κόστη τους κατά τον ατομικό καθορισμό των τιμών ή αμοιβών τους, συστάσεις με αυτό το αποτέλεσμα αποτελούν ένδειξη περιοριστικού κινήτρου».

⁸⁴ Ενδεικτικά ΣτΕ 2780/2012, σκ. 4 επ., όπου και σχετική ενωσιακή νομολογία, και ΔΕφαΘ 1001/2006, σκ. 16.

⁸⁵ Βλ. ενδεικτικά ΔΕΕ, 45/85 *Verband der Sachversicherer (VDS) κ.Επιτροπής*, ό.π., σκ. 39: «είναι περιττό να εξετάζονται τα συγκεκριμένα αποτελέσματα μιας συμφωνίας ή απόφασης κάποιας ένωσης επιχειρήσεων, εφόσον είναι προφανές ότι αποσκοπεί στον περιορισμό, την παρεμπόδιση ή τη νόθευση του ανταγωνισμού».

⁸⁶ Βλ. σχετικά ΔΕφαΘ 502/2013, σκ. 3: «Περαιτέρω, όπως έχει παγίως κριθεί οι δύο προϋποθέσεις που τάσσει το άρθρο 81 της Συνθήκης (επιζήμιο για τον ανταγωνισμό αντικείμενο ή εν δυνάμει αποτέλεσμα μιας σύμπραξης) τίθενται διαζευκτικά και όχι σωρευτικά. Επομένως, αν από το περιεχόμενό της, εξεταζόμενο υπό το φως των αμοιβαίων οικονομικών σχέσεων εντός των οποίων πρέπει να εφαρμοστεί, μπορεί να συναχθεί ότι η σύμπραξη έχει ως αντικείμενο τον περιορισμό, την παρεμπόδιση ή τη νόθευση του ανταγωνισμού, παρέλκει, ως αλυσιστελής, η περαιτέρω έρευνα και απόδειξη κινδύνου βλάβης των καταναλωτών (*Glaxosmithkline* (2009), σκ. 59-60, 62-64) ή επέλευσης άλλων, συγκεκριμένων αποτελεσμάτων, εν δυνάμει βλαπτικών για τον ανταγωνισμό. Εξάλλου, εφόσον μια συμφωνία ή εναρμονισμένη πρακτική που έχει ως αντικείμενο τον περιορισμό του ανταγωνισμού αντίκειται στο άρθρο 81 παρ. 1 της Συνθήκης και το άρθρο 1 παρ. 1 του Ν. 703/1977, ανεξάρτητα από τα αποτελέσματά της, η εν τοις πράγμασι μη εφαρμογή (εν όλω ή εν μέρει) προς τα συμφωνηθέντα, δεν ασκούν, κατά νόμο, επιρροή, ούτε συνιστούν λόγο απαλλαγής». Ομοίως και η ΔΕφαΘ 2821/2013, σκ. 3.

το φως των αμοιβαίων οικονομικών σχέσεων εντός των οποίων πρέπει να εφαρμοστεί η συμφωνία. Ήτοι, δεν απαιτείται αντι-ανταγωνιστική πρόθεση, αλλά αρκεί το αντικειμενικά ενδεχόμενο αντι-ανταγωνιστικό αποτέλεσμα. Εφόσον το αντι-ανταγωνιστικό αποτέλεσμα είναι αντικειμενικά ενδεχόμενο, η σύμπραξη είναι απαγορευμένη, έστω και εάν οι συμπράττοντες δεν αποσκοπούν στο αποτέλεσμα αυτό⁸⁷.

54. Εξάλλου, εφόσον μία σύμπραξη που έχει ως αντικείμενο τον περιορισμό του ανταγωνισμού εμπίπτει στις απαγορευτικές διατάξεις της παρ. 1 του άρθρου 1 Ν. 703/1977 - Ν. 3959/2011 ή και 101 ΣΛΕΕ, η εν τοις πράγμασι μη εφαρμογή της - εν όλω ή εν μέρει-, και η μη συμμόρφωση -εν όλω ή εν μέρει- προς τα συμφωνηθέντα, δεν ασκούν κατά νόμο επιρροή στη διαπίστωση της παράβασης ούτε και συνιστούν λόγο απαλλαγής- ιδίως λαμβανομένου υπόψη ότι η εκάστοτε επιχείρηση μπορεί να επιχειρεί να χρησιμοποιήσει τη σύμπραξη προς όφελός της⁸⁸. Επομένως, η επίκληση αμυντικών επιχειρημάτων, όπως η αμελητέα επίπτωση στον ανταγωνισμό, το δυσχερές οικονομικό περιβάλλον, η τυχόν απόκλιση από τα συμφωνηθέντα, και η άγνοια ότι πτυχές της συμφωνίας ή εναρμονισμένης πρακτικής μπορούσαν να θεωρηθούν παράνομες, δεν απαλλάσσουν τους αυτουργούς της παράβασης από τη διάπραξή της. Ούτε, επίσης, απαλλάσσει από την ευθύνη τις συμπράττοντες εταιρίες η τυχόν πεποίθησή τους ότι ενεργούσαν σύμφωνα με το νόμο. Συναφώς, εφόσον διαπιστώνεται το περιοριστικό αντικείμενο των συμπράξεων, δεν είναι απαραίτητο να εξετασθεί το τυχόν επιχειρηματικό συμφέρον των συμβαλλομένων. Είναι δηλαδή αδιάφορο το ζήτημα αν η συμμετοχή κάποιας επιχείρησης στην εν λόγω σύμπραξη, για την οποία υπάρχουν έγγραφες αποδείξεις, υπαγορεύθηκε από συγκεκριμένους εμπορικούς λόγους ή ήταν κατ' εκτίμηση οικονομικά λογική ή πρόσφορη⁸⁹.
55. Ακόμη και εάν δειχθεί ότι οι συμπράττοντες ενήργησαν χωρίς να έχουν άμεση πρόθεση τον περιορισμό του ανταγωνισμού, αλλά την αντιμετώπιση της κρίσης ενός κλάδου, τέτοιοι λόγοι δεν λαμβάνονται υπόψη στο πλαίσιο εφαρμογής του άρθρου 1 Ν. 703/1977 - Ν. 3959/2011 ή και 101

⁸⁷ Βλ. ενδεικτικά ΔιοικΕφαθ 559/2010, σκ. 17, ΔιοικΕφαθ 2891/2009, σκ. 18, και ΔιοικΕφαθ 1682/2009, σκ. 27, όπου και εκτενείς παραπομπές σε ενωσιακή νομολογία. Βλ. επίσης ΔΕΕ C-29/83 και 30/83, *Compagnie Royale Asturienne des Mines SA and Rheinzing GMBH κ. Επιτροπής*, Συλλ.1984, σ. 1679, σκ. 26, καθώς και απόφαση ΕΑ 554/VI/2012, σκ. 89.

⁸⁸ Βλ. ΣτΕ 2780/2012, σκ. 4 «[...] Εξ άλλου, εφ' όσον μία συμφωνία ή εναρμονισμένη πρακτική που έχει ως αντικείμενο τον περιορισμό του ανταγωνισμού αντίκειται στο άρθρ. 81 παρ. 1 της Συνθήκης και το αρθ. 1 παρ. 1 του ν. 703/1977, ανεξάρτητα από τα αποτελέσματά της, η εν τοις πράγμασι μη εφαρμογή (εν όλω ή εν μέρει) της, όπως, αντίστοιχα, και η μη συμμόρφωση (εν όλω ή εν μέρει) προς τα συμφωνηθέντα, δεν ασκούν, κατά νόμο, επιρροή, ούτε συνιστούν λόγο απαλλαγής [...]., ιδίως διότι η απόκλιση από τα συμφωνηθέντα μπορεί να οφείλεται απλώς στο ότι η συγκεκριμένη επιχείρηση επιχειρεί να χρησιμοποιήσει τη σύμπραξη προς όφελός της [...]» (με περαιτέρω παραπομπές σε ΔΕΚ, απόφαση Sandoz C-277/87, σκ. 17-8, βλ. και αποφάσεις της 11.7.1999, Belasco κα κατά Επιτροπής C-246/86, Σ. 02117, σκ. 15, ΠΕΚ αποφάσεις της 14.7.1994, Herlitz κατά Επιτροπής, T-66/92, Σ. II-531, σκ. 40, και Parker Pen κατά Επιτροπής T-77/92, Σ. II-549 σκ. 55, βλ. και απόφαση της 6.4.1995 Trefileuore κατά Επιτροπής T-141/89, Σ. II-791 σκ. 60- 85, της 6.4.1995, ILRO κατά Επιτροπής, T-152/89, Σ. II-1197, σκ. 32, της 13.1.2004, JCB Service κατά Επιτροπής, T-67/01, Σ. II-49, σκ. 103, κα).

⁸⁹ Βλ. ενδεικτικά Αποφάσεις ΔΕΚ C-403/04P και C-405/04P Sumitomo Metal Industries Ltd και Nippon Steel Corp. κατά Επιτροπής, σκ. 46, ΔΕΚ C-204/00 P, C-205/00P, C-211/00P, C-213/00P, C-217/00P and C-219/00P Aalborg κ.α. κατά Επιτροπής, σκ. 335. Βλ. επίσης απόφαση ΔΕΚ C-195/99 P, Krupp Hoesch κατά Επιτροπής, σκ. 85, σύμφωνα με την οποία το άρθρο 101 ΣΛΕΕ δεν στηρίζεται στην έννοια του πλουτισμού, αλλά στην έννοια της διακινδύνευσης του ανταγωνισμού. Βλ. επίσης ενδεικτικά ΔΕφαθ 1001/2006, σκ. 20.

ΣΛΕΕ⁹⁰. Εξάλλου, μια σύμπραξη δύναται να συνιστά εξ αντικειμένου περιορισμό του ανταγωνισμού, ακόμη και στην περίπτωση που εξυπηρετεί και άλλους σκοπούς⁹¹.

E.3.5.2. Άμεσος ή έμμεσος καθορισμός τιμών

56. Το άρθρο 1 Ν. 703/1977 - Ν. 3959/2011 και το άρθρο 101 ΣΛΕΕ μνημονεύει ρητά, ως περιοριστικές του ανταγωνισμού, συμφωνίες και αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων και εν γένει συμπράξεις, οι οποίες άμεσα ή έμμεσα καθορίζουν τις τιμές αγοράς ή πώλησης ή οποιουδήποτε άλλους όρους συναλλαγής. Στην περίπτωση που το αντικείμενο της απόφασης, συμφωνίας ή εναρμονισμένης πρακτικής στοχεύει στον περιορισμό του ανταγωνισμού, αυτή εμπίπτει στην απαγόρευση της διάταξης του άρθρου 1 παρ. 1 Ν. 703/1977 - Ν. 3959/2011 ή και 101 ΣΛΕΕ και δεν είναι απαραίτητο να εξεταστεί η υποκειμενική πρόθεση των μερών, αλλά μόνο το περιεχόμενο και ο αντικειμενικός σκοπός της συμφωνίας⁹². Κατά πάγια νομολογία, ο άμεσος ή έμμεσος καθορισμός τιμών συνιστά πρόδηλο περιορισμό του ανταγωνισμού⁹³. Δεδομένου ότι η τιμή είναι το κυριότερο μέσο ανταγωνισμού, οι συμπράξεις με στόχο τον καθορισμό τιμών περιορίζουν από την ίδια τους τη φύση τον ανταγωνισμό.
57. Αντικείμενο του εν λόγω περιορισμού μπορεί να είναι ο καθορισμός των τιμών, των τιμών πλαισίων, των εκπτώσεων ή των δεσμεύσεων ως προς τις τιμές μεταπώλησης, του κόστους βάσει του οποίου προσδιορίζονται συνιστώμενες τιμές, και των αμοιβών των παρεχόμενων υπηρεσιών από τους αντίστοιχους επαγγελματίες. Ο όρος «τιμές» λαμβάνεται υπό ευρεία έννοια περικλείοντας ακόμα και συστάσεις περί τιμών⁹⁴, όπως τιμές στόχους που πρέπει να επιτευχθούν⁹⁵ ή «συνιστώμενες» τιμές που πρέπει να εφαρμοσθούν⁹⁶. Για τη διαπίστωση, επομένως, άμεσου ή έμμεσου καθορισμού τιμών δεν απαιτείται ούτε η ταύτιση τιμών, ούτε η τυχόν ομοιόμορφη αύξηση ή αναπροσαρμογή τους. Ο άμεσος ή έμμεσος καθορισμός μιας τιμής, ακόμη και τιμής η οποία συνιστά απλώς και μόνο επιδιωκόμενο στόχο ή προτεινόμενη ή ενδεικτική τιμή, επηρεάζει αρνητικά τον ανταγωνισμό, διότι παρέχει σε όλα τα μέρη μιας σύμπραξης τη δυνατότητα να προβλέψουν με εύλογη βεβαιότητα την πολιτική τιμών που θα

⁹⁰ Βλ. απόφαση ΔΕΕ, C-209/07, *Irish Beef*, Συλλ. 2008, σελ. I-8637, σκ. 21.

⁹¹ Βλ. ενδεικτικά ΔιοικΕφαθ 1001/2006, σκ. 16, καθώς και ΔιοικΕφαθ 1617/2009, σκ. 6 & 17. Βλ. επίσης αποφάσεις ΔΕΕ, 96-102, 104, 105, 108 και 110/82 *NV LAZ International Belgium και λοιποί κ. Επιτροπής*, Συλλ. 1983, σελ. 3369, σκ. 25, C-45/85 *Verband κ. Επιτροπής*, Συλλ. 1987, σελ. 3259, σκ.35-42, και C-246/86 *Belasco κ. Επιτροπής*, Συλλ. 1989, σ. 2117, σκ. 40-42. Επίσης, απόφαση ΕΑ 554/VII/2012, σκ. 89.

⁹² Βλ. ενδεικτικά ΔιοικΕφαθ 559/2010, σκ. 17, ΔιοικΕφαθ 2891/2009, σκ. 18, και ΔιοικΕφαθ 1682/2009, σκ. 27, όπου και εκτενείς παραπομπές σε ενωσιακή νομολογία. Βλ. επίσης ΔΕΕ C-29/83 και 30/83, *Compagnie Royale Asturienne des Mines SA and Rheinizing GMBH κ. Επιτροπής*, Συλλ.1984, σ. 1679, σκ. 26, καθώς και απόφαση ΕΑ 554/VII/2012, σκ. 89.

⁹³ Βλ. ενδεικτικά αποφάσεις του ΓενΔικ T-374/94, T-375/94, T-384/94 και T-388/94 *European Night Services κ.λπ κ. Επιτροπής*, Συλλ. 1998, II- 3141, σκ. 136.

⁹⁴ Βλ. απόφαση ΕΑ 571/VII/2013, σκ. 134.

⁹⁵ Ενδεικτικά ΠΕΚ T-13/89 ICI κατά Επιτροπής Συλλ.1992, II-1021, Απόφαση της Επιτροπής 89/515/ΕΟΚ - Δομικά πλέγματα Υπόθεση IV/31.553, σκ. 166

⁹⁶ Απόφαση της Επιτροπής 95/551/ΕΚ, *Stichting Certificatie Kraanverhuurbedrijf και Federatie van Nederlandse Kraanverhuurbedrijve Υποθέσεις IV/34.179, 34.202, 216*, σκ. 19, όπου ο σύνδεσμος των εκμισθωτών γερανών δημοσίευε συνιστώμενες τιμές προκειμένου οι τιμές που χρέωναν τα μέλη του να είναι «αποδεκτές» κατά τη σχετική πρόβλεψη στο καταστατικό, επίσης και απόφαση Επιτροπής, 96/438/ΕΚ, *FENEX*, ΕΕ 1996 L181/28, σκ. 60, 61 και 70.

ακολουθήσουν οι ανταγωνιστές τους⁹⁷. Εκδηλώνοντας, δηλαδή, την κοινή πρόθεση να εφαρμόσουν ένα δεδομένο επίπεδο τιμών για τις υπηρεσίες τους, οι ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις παύουν να καθορίζουν αυτοτελώς την πολιτική που θα ακολουθήσουν στην αγορά, αντιστρατεύομενοι έτσι την αντίληψη που εμπεριέχεται στις εθνικές και κοινοτικές διατάξεις περί ανταγωνισμού⁹⁸.

58. Συναφώς, η απαίτηση αυτονομίας δράσης στην αγορά (που περικλείεται στις εθνικές και ενωσιακές διατάξεις περί ανταγωνισμού) δεν αποκλείει μεν το δικαίωμα των εταιριών να προσαρμόζονται επιτηδείως στη διαπιστούμενη ή αναμενόμενη συμπεριφορά των ανταγωνιστών τους, πλην όμως αντιτίθενται αυστηρώς σε κάθε άμεση ή έμμεση επαφή μεταξύ των εταιριών αυτών δυνάμενη, είτε να επηρεάσει τη συμπεριφορά ενός υφιστάμενου ή δυνητικού ανταγωνιστή στην αγορά, είτε να αποκαλύψει σε έναν ανταγωνιστή την τιμολογιακή πολιτική που η εταιρία έχει αποφασίσει ή σκέπτεται να ακολουθήσει στην αγορά⁹⁹.
59. Ο καθορισμός κατώτατων ή προκαθορισμένων αμοιβών, είτε άμεσα είτε έμμεσα π.χ. μέσω του καθορισμού ανώτατων ή προκαθορισμένων εκπτώσεων, συνιστά εξ αντικειμένου περιορισμό του ανταγωνισμού που εμπίπτει στις απαγορευτικές διατάξεις του νόμου άνευ ετέρου¹⁰⁰. Οι προκαθορισμένες ή/και ελάχιστες τιμές που επιβάλλονται από ενώσεις επιχειρήσεων αποτελούν πρακτικές με τις μεγαλύτερες αρνητικές επιπτώσεις στον ανταγωνισμό, αφού μπορούν να οδηγήσουν σε σοβαρό περιορισμό ή και εξάλειψη των ωφελειών που προσφέρουν στους καταναλωτές οι ανταγωνιστικές αγορές¹⁰¹.
60. Η κυκλοφορία από μία επαγγελματική οργάνωση πληροφοριών αναφορικά με τις τιμές από τη φύση της υποκινεί τις επιχειρήσεις που ανήκουν σε αυτή να ευθυγραμμίσουν τις τιμές τους, ανεξάρτητα από τη διάρθρωση του κόστους τους¹⁰². Η μέθοδος αυτή αποθαρρύνει τις

⁹⁷ Βλ. ενδεικτικά αποφάσεις ΔΕΚ C-8/72 Vereeniging van Cementhandelaren κατά Επιτροπής, σκ. 21, ΠΕΚ T-64/02 Heubach κατά Επιτροπής, σκ. 81 και T-224/00 Archer Daniels κατά Επιτροπής, σκ.120. Βλ. επίσης ΕΑ 518/VI/2011, σκ. 127 και ΕΑ 554/VII/2012, σκ. 92. Βλ. επίσης και την απόφαση ΔΕΕ της 8.7.2008 στην υπόθεση 53/03, BPB/ Επιτροπή, σκ. 310 και απόφαση της Επιτροπής της 8.12.2010, υπόθεση 39310-ONP, σκ. 655, σύμφωνα με την οποία ο καθορισμός τιμών ακόμη και ενδεικτικών επηρεάζει τον ανταγωνισμό, καθώς επιτρέπει τους ανταγωνιστές να προβλέψουν την πολιτική τιμών των ανταγωνιστών του, ιδίως μάλιστα εάν παράλληλα με τις διατάξεις σχετικά με τις ενδεικτικές τιμές υφίσταται η πιθανότητα ελέγχου και κυρώσεων.

⁹⁸ Βλ. ενδεικτικά απόφαση ΠΕΚ T-311/94, *BPB de Eendracht κ. Επιτροπής*, Συλλ.1998, σελ. II-1129, σκ. 192.

⁹⁹ Βλ. ΕΑ 563/VII/2013, σκ. 89 με περαιτέρω παραπομπές.

¹⁰⁰ Κατά κανόνα δε οι αντιανταγωνιστικές αυτές πρακτικές δεν πληρούν τις προϋποθέσεις χορήγησης εξαιρέσεως σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 3 Ν. 703/1977- 3959/2011.

¹⁰¹ Βλ. σχετικά ΕΑ 518/VI/2011, σκ. 130, ΕΑ 554/VII/2012, σκ. 93.

¹⁰² Στην υπόθεση FENEX, κρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι: «Παρά το ότι είναι φυσιολογικό για μια επαγγελματική οργάνωση να παρέχει στα μέλη της βοήθεια στη διαχείριση, δεν πρέπει να επηρεάζει έμμεσα ή άμεσα τον ανταγωνισμό, ιδίως υπό μορφή προτεινόμενων τιμών ισχυρούς για όλες τις επιχειρήσεις ανεξάρτητα από τη διάρθρωση του κόστους τους.

(61) **Η κυκλοφορία καταλόγων προτεινόμενων τιμών από επαγγελματική οργάνωση από τη φύση της υποκινεί τις επιχειρήσεις που ανήκουν σε αυτήν να ευθυγραμμίσουν τις τιμές τους, ανεξάρτητα από τη διάρθρωση του κόστους τους. Η μέθοδος αυτή αποθαρρύνει τις επιχειρήσεις εκείνες των οποίων το κόστος είναι μικρό να χαμηλώσουν τις τιμές τους και προσφέρει ένα τεχνητό πλεονέκτημα στις επιχειρήσεις με μεγαλύτερο κόστος παραγωγής. [...] Με βάση τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, η Επιτροπή είναι της γνώμης ότι η εν λόγω οριζόντια πρακτική έχει στόχο να επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό την αγορά και ως εκ τούτου υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 85 παρ.1», βλ. απόφαση Επιτροπής, 96/438/ΕΚ, FENEX, ΕΕ 1996 L181/28, σκ. 60, 61 και 70.**

επιχειρήσεις εκείνες των οποίων το κόστος είναι μικρό να μειώσουν τις τιμές τους και προσφέρει ένα τεχνητό πλεονέκτημα στις επιχειρήσεις με μεγαλύτερο κόστος παραγωγής¹⁰³.

61. Στο πλαίσιο αυτό και οι απλώς συνιστώμενες τιμές μπορεί να έχουν αισθητά αρνητικές επιπτώσεις στον ανταγωνισμό, καθώς διευκολύνουν το συντονισμό των τιμών μεταξύ των επαγγελματιών του κλάδου και ενδέχεται να οδηγούν σε παραπλάνηση των καταναλωτών σχετικά με τα εύλογα επίπεδα τιμών¹⁰⁴. Πιο συγκεκριμένα, η κυκλοφορία από μια ένωση τιμοκαταλόγων με προτεινόμενες ή ενδεικτικές τιμές (δηλαδή ακόμη και μη δεσμευτικές) επηρεάζει τον ανταγωνισμό, λόγω του ότι επιτρέπει στους ανταγωνιστές να προβλέπουν με εύλογη βεβαιότητα ποια πολιτική τιμών θα ακολουθήσουν οι ανταγωνιστές τους¹⁰⁵. Η κυκλοφορία αυτών των έστω προτεινόμενων τιμών από μία ένωση δεν μπορεί να μην έχει περιοριστικό αποτέλεσμα, αφενός στο επίπεδο των μελών της ένωσης, τα οποία, ακόμα και εάν δεν εφαρμόζουν ακριβώς τις προτεινόμενες αυτές τιμές, αναγκαστικά επηρεάζονται κατά την άσκηση των δραστηριοτήτων τους από αυτές και αφετέρου σε επίπεδο επιχειρήσεων - μη μελών αυτής, αλλά που έχουν γνώση της τιμολογιακής πολιτικής που συνιστά η ένωση και δημοσιεύει ο επαγγελματικός τύπος, στις οποίες οι πληροφορίες αυτές επιτρέπει να προβλέπουν με εύλογη βεβαιότητα ποια πολιτική τιμών θα ακολουθήσουν οι ανταγωνιστές¹⁰⁶. Εξάλλου είναι αδιάφορο αν οι προτεινόμενες τιμές αφορούν μόνον ένα μέρος των υπηρεσιών που προσφέρουν τα μέλη του συνδέσμου¹⁰⁷, ενώ μπορεί να ληφθεί υπόψη ότι πρόκειται για μια σημαντική και τακτική δραστηριότητα του συνδέσμου¹⁰⁸.
62. Επιπροσθέτως, γίνεται δεκτό ότι οι αποφάσεις ένωσης επιχειρήσεων που αφορούν συνιστώμενες τιμές δύνανται να λειτουργήσουν ως εστιακό σημείο (focal point) κατά τον καθορισμό της τιμολογιακής πολιτικής από τα μέλη της και κατ' επέκταση να εφαρμοστούν ενδεχομένως στην

¹⁰³ Βλ. αποφάσεις Ευρ. Επιτροπής, 96/438/EK, FENEX, ΕΕ 1996 L181/28, σκ. 61 και της 24ης Ιουνίου 2004, υπόθεση COMP/A.38549, Baresmes d' Honoraires de l' Ordre des Architectes Belges, ό.π., σκ. 88.

¹⁰⁴ Βλ. Ανακοίνωση Επιτροπής, Έκθεση σχετικά με τον Ανταγωνισμό στον Τομέα των Επαγγελματιών Υπηρεσιών, COM (2004) 83 τελικό, 9.2.2004, παρ. 37, και Faul & Nikay The EU Law of Competition OUP 2014 8.13.

¹⁰⁵ Βλ. και Απόφαση της Επιτροπής 89/515/ΕΟΚ IV/31.553 - Δομικά πλέγματα Επ. Εφημ. L 260 6.9.1989 σ. 1 – 44, όπου έγινε δεκτό (σκ. 165) ότι μη δεσμευτικές τιμές παραβιάζουν το αρ. 85 ΣυνθΕΚ (νυν 101 ΣΛΕΕ): «Το γεγονός ότι, από τη φύση τους, οι συμπράξεις για τις τιμές που συμφωνήθηκαν κατά τη διάρκεια των συνεδριάσεων αυτών δεν ήταν δεσμευτικές, δεν αλλάζει τίποτε ως προς το ασυμβίβαστό τους με τη συνθήκη. Η περιοδικότητα των συνεδριάσεων και το γεγονός ότι σε κάθε συνεδρίαση λάβαιναν χώρα νέες συμπράξεις για τις τιμές σε συνάρτηση με την εξέλιξη της αγοράς, δείχνουν ότι υπήρχε ομοφωνία των συμμετεχόντων για να ελέγχουν διαρκώς την εξέλιξη της αγοράς. Για το σκοπό αυτό αντικατέστησαν τον κανονικό ανταγωνισμό με μια μόνιμη, οιονεί θεσμοθετημένη συνεργασία».

¹⁰⁶ Βλ. απόφαση Επιτροπής, 96/438/EK, FENEX, ΕΕ 1996 L181/28, σκ. 72, 73, όπου μόνο ένα μέλος του συνδέσμου FENEX εφάρμοζε τις τιμές, όμως η Επιτροπή δέχθηκε ότι η κυκλοφορία καταλόγων με προτεινόμενες τιμές από την FENEX για πάνω από μία 20ετία δεν μπορεί να μην είχε περιοριστικό αποτέλεσμα στο επίπεδο των μελών της, τα οποία ακόμη και εάν δεν εφάρμοζαν ακριβώς τις προτεινόμενες τιμές, αναγκαστικά επηρεάστηκαν από αυτές στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων τους. Ομοίως και για τις επιχειρήσεις που δεν ήταν μέλη της FENEX, αλλά οι οποίες είχαν γνώση των αυξήσεων των τιμών που συνιστούσε η FENEX και δημοσίευε ο επαγγελματικός τύπος, καθώς οι πληροφορίες αυτές επέτρεψαν στις εν λόγω επιχειρήσεις να προβλέπουν, με εύλογη βεβαιότητα, ποια πολιτική τιμών θα ακολουθήσουν οι ανταγωνιστές τους. Βλ. επίσης απόφαση ΔΕΕ, υποθ. C-246/86, *Belasco κ.λπ. κατά Επιτροπής*, Συλλ. 1989, σελ. 2117, σκ. 13, όπου γίνεται δεκτό ότι η κοινοποίηση σε μη μέλη μίας ένωσης σχεδίων αιτήσεων αυξήσεων τιμών είχε ως σκοπό την παρακίνηση αυτών να ευθυγραμμίσουν τις τιμές τους προς εκείνες των μελών κατά τρόπο ώστε να ενισχυθούν τα αποτελέσματα της συμπράξεως και πέραν του κύκλου των μελών.

¹⁰⁷ Βλ. FENEX, ό. π., σκ. 50.

¹⁰⁸ Βλ. FENEX, ό. π., σκ. 58.

πράξη από την πλειοψηφία ή το σύνολο των μελών της¹⁰⁹. Σημαντικός παράγοντας για την αξιολόγηση των πιθανών ανταγωνιστικών αποτελεσμάτων από σχετικές αποφάσεις περί συνιστώμενων τιμών είναι η θέση της ένωσης επιχειρήσεων στην αγορά. Όσο ισχυρότερη είναι η θέση της ένωσης επιχειρήσεων στην αγορά, τόσο μεγαλύτερος είναι ο κίνδυνος μια συνιστώμενη τιμή να οδηγήσει σε κατά το μάλλον ή ήττον ομοιόμορφη εφαρμογή αυτού του επιπέδου τιμών από τα μέλη της, διότι αυτοί είναι πιθανό να τη χρησιμοποιήσουν ως σημείο εστίασης¹¹⁰.

63. Επιπλέον, έχει γίνει δεκτό ότι η υιοθέτηση κοινών μεθόδων υπολογισμού των στοιχείων κόστους των επιχειρήσεων συνεπάγεται καθορισμό τιμών. Πιο συγκεκριμένα, έχει κριθεί ότι η εφαρμογή ενός κοινού συστήματος υπολογισμού του κόστους προκειμένου να προσδιοριστούν τιμές πώλησης έχει άμεση επίπτωση στη διαδικασία προσδιορισμού των τιμών εκάστης επιχείρησης, δεδομένου ότι επιτρέπει τη σύγκριση τιμών με μεγαλύτερη ευχέρεια και τον συντονισμό στην αγορά¹¹¹.

E.3.6. Εξέταση της εφαρμογής του κανόνα “de minimis”

64. Το άρθρο 1 παρ. 1 του Ν. 703/1977, όπως ίσχυε, και το άρθρο 1 παρ. 1 του Ν. 3959/2011 δεν εφαρμόζεται, όταν οι συνέπειες μίας σύμπραξης δεν είναι σημαντικές για τον ανταγωνισμό εντός των ορίων της ελληνικής επικράτειας, σχετικό δε κριτήριο συνιστά το μερίδιο αγοράς. Σύμφωνα με την ποσοτικοποίηση του ως άνω κριτηρίου στην οποία προβαίνει η σχετική Ανακοίνωση της ΕΑ¹¹², όταν πρόκειται για συμφωνία μεταξύ ανταγωνιστικών επιχειρήσεων, αυτή κατ’ αρχήν εξαιρείται από την εφαρμογή της ανωτέρω διάταξης, εφόσον το συνολικό μερίδιο αγοράς που κατέχουν τα μέρη δεν υπερβαίνει το 5% σε καμία από τις σχετικές αγορές που επηρεάζονται από τη συμφωνία¹¹³.
65. Ωστόσο, οι ιδιαίτερα σοβαροί περιορισμοί του ανταγωνισμού, όπως ο καθορισμός τιμών ή ο καταμερισμός της πελατείας προκειμένου περί συμφωνιών μεταξύ ανταγωνιστών, συνιστούν σε κάθε περίπτωση παράβαση των προαναφερόμενων διατάξεων¹¹⁴, καθώς περιορίζουν αισθητά τον ανταγωνισμό, ακόμα και αν τα μερίδια αγοράς των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων υπολείπονται του προαναφερόμενου ποσοστού.

¹⁰⁹ Βλ. απόφαση ΕΑ 571/VII/2013, σκ. 144 και τις εκεί αναφερόμενες παραπομπές.

¹¹⁰ Βλ. κατ’ αναλογία Ανακοίνωση της Επιτροπής - Κατευθυντήριες γραμμές για τους κάθετους περιορισμούς, ΕΕ 2010 C 130/1, παρ. 228.

¹¹¹ 74/292/ΕΕC: Απόφαση της Επιτροπής της 15.5.1974, Επ. Εφημ. L 160, 17.6.1974, σελ. 1–17 σκ. 46 (μη διαθέσιμη στα ελληνικά): «*The implementation by these undertakings of a common system of calculating costs in order to determine sales prices (paragraphs 19 and 20) has as its purpose the completion of the agreements on the IFTRA rules and on the exchange of price information. It has a direct effect on the process of determining price of each undertaking in question, since it enables the latter to more easily compare their respective prices and thus to coordinate their action on the market.*».

¹¹² Από 02.03.2006 Ανακοίνωση της ΕΑ σχετικά με τις συμφωνίες ήσσονος σημασίας οι οποίες δεν περιορίζουν σημαντικά τον ανταγωνισμό σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1 του Ν. 703/1977 (de minimis), όπου προβλέπεται ότι ο κανόνας de minimis δεν ισχύει για τις συμφωνίες που περιλαμβάνουν ιδιαίτερα σοβαρούς περιορισμούς, οι οποίοι, άμεσα ή έμμεσα, μεμονωμένα ή σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες που ελέγχονται από τα μέρη, έχουν- μεταξύ άλλων- ως αντικείμενο τον καθορισμό των τιμών πώλησης του εκάστοτε προϊόντος σε τρίτους και τον περιορισμό της παραγωγής- διάθεσης.

¹¹³ Βλ. την από 02.03.2006 Ανακοίνωση της ΕΑ σχετικά με τις συμφωνίες ήσσονος σημασίας οι οποίες δεν περιορίζουν σημαντικά τον ανταγωνισμό σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1 του Ν. 703/1977 (de minimis), παρ. 7 υπό στ. α.

¹¹⁴ Ο.π., παρ. 11 υπό στ. 1 περ. α και γ.

66. Συνεπώς οι υπό κρίση πρακτικές που αφορούν στον καθορισμό αμοιβών συνιστούν ιδιαίτερος σοβαρό περιορισμό του ανταγωνισμού και δεν μπορούν να εξαιρεθούν από τις ως άνω διατάξεις κατ' εφαρμογή του κανόνα *de minimis*, ακόμη κι αν καταλαμβάνουν περιορισμένο ή/και συγκριτικά μικρό μέρος της συνολικής αγοράς¹¹⁵. Οι εν λόγω περιορισμοί συνιστούν παράβαση, ανεξαρτήτως του μεριδίου αγοράς των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων ή «ενώσεων επιχειρήσεων» στη σχετική αγορά. Συναφώς, δεν δύναται να εξαιρεθούν από το πεδίο εφαρμογής των απαγορευτικών διατάξεων των άρθρων 1 Ν. 703/77 και 101 ΣΛΕΕ.

Ε.3.7. Δυνατότητα εξαίρεσης βάσει του άρθρου 1 παρ. 3 του Ν. 3959/2011 (πρώην άρθρου 1 παρ. 3 του Ν. 703/1977)

67. Προκειμένου να εξετασθεί αν οι υπό κρίση αποφάσεις καθορισμού τιμών εξαιρούνται από την απαγορευτική διάταξη του άρθρου 1 του Ν. 703/1977-Ν. 3959/2011, πρέπει να διερευνηθεί εάν αυτές πληρούν σωρευτικά τις προϋποθέσεις ατομικής εξαίρεσης, όπως αυτές προβλέπονται ρητά στο άρθρο 1 παρ. 3 του Ν. 703/1977 - 1 παρ. 3 Ν. 3959/2011 ή 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ.
68. Η εφαρμογή της εξαίρεσης του άρθρου 1 παρ. 3 του Ν. 703/1977 – Ν. 3959/2011, και αντιστοίχως του άρθρου 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ υπόκειται σε τέσσερις προϋποθέσεις, δύο θετικές και δύο αρνητικές:
- α) η απόφαση πρέπει να συμβάλλει στην βελτίωση της αποτελεσματικότητας ή της διανομής των προϊόντων ή στην προώθηση της τεχνικής- οικονομικής προόδου,
  - β) πρέπει να εξασφαλίζει δίκαιο τμήμα στους καταναλωτές από το όφελος που προκύπτει,
  - γ) οι περιορισμοί πρέπει να είναι απαραίτητοι για την επίτευξη των στόχων αυτών και
  - δ) η συμφωνία δεν πρέπει να παρέχει στα μέρη τη δυνατότητα κατάργησης του ανταγωνισμού.
69. Οι τέσσερις αυτές προϋποθέσεις είναι σωρευτικές, δηλαδή οι εμπλεκόμενες επιχειρήσεις οφείλουν να αποδείξουν ότι πληρούνται και οι τέσσερις προκειμένου να χορηγηθεί εξαίρεση. Εφόσον έστω και μία από αυτές δεν πληρούται, η συμφωνία είναι αυτοδικαίως άκυρη¹¹⁶.
70. Τα άρθρα 1 παρ. 3 Ν. 703/1977 - άρθρο 1 παρ. 3 Ν. 3959/2011, δεν αποκλείουν *a priori* ορισμένα είδη συμφωνιών από το πεδίο εφαρμογής τους. Ωστόσο, σοβαροί περιορισμοί του ανταγωνισμού, όπως ο άμεσος ή έμμεσος καθορισμός τιμών, δεν θεωρείται πιθανό να πληρούν τις προϋποθέσεις εξαίρεσης από την απαγορευτική διάταξη του άρθρου 1 Ν. 703/1977-3959/2011 και του 101 ΣΛΕΕ¹¹⁷. Ειδικότερα, οι συμφωνίες αυτές κατά κανόνα δεν πληρούν (τουλάχιστον) τις δύο πρώτες προϋποθέσεις των σχετικών διατάξεων. Δεν δημιουργούν, δηλαδή, αντικειμενικά οικονομικά πλεονεκτήματα¹¹⁸, ούτε και προσπορίζουν οφέλη στους καταναλωτές¹¹⁹. Επιπλέον,

¹¹⁵ Βλ. Ανακοίνωση της Ε.Α. της 2.3.2006 σχετικά με τις συμφωνίες ήσσονος σημασίας (*de minimis*), παρ. 11(2), και Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με τις συμφωνίες ήσσονος σημασίας (*de minimis*), ΕΕ C 368, 22/12/2001, παρ. 11(2). Βλ. επίσης ενδεικτικά ΔΕΦΑθ 559/2010, ΔΕΦΑθ 2891/2009 και ΔΕΦΑθ 1682/2009, σκ. 29, και απόφαση ΕΑ 554/2012.

¹¹⁶ Βλ. Ανακοίνωση Επιτροπής - Κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή του άρθρου 81 παρ. 3 της Συνθήκης, ΕΕ 2004 C101/97, παρ. 42 (και νομολογία των Ευρωπαϊκών δικαστηρίων που μνημονεύεται σχετικά).

¹¹⁷ Ο.π., παρ. 46.

¹¹⁸ Ο.π., παρ. 49.

¹¹⁹ Βλ. ενδεικτικά απόφαση ΓΔικ, Τ-29/92 *Vereniging van Samenwerkende Prijsregelende Organisaties in de Bouwnijverheid (SPO) κ. Επιτροπής*, Συλλ. 1995 II-289, σκ. 294.

κατά κανόνα αυτά τα είδη συμφωνιών δεν πληρούν το κριτήριο του απαραίτητου χαρακτήρα βάσει της τρίτης προϋπόθεσης¹²⁰. Τέλος, ούτε και η τέταρτη προϋπόθεση της εξαίρεσης πληρούται, εάν η συμφωνία καταργεί τον ανταγωνισμό στη σημαντικότερη έκφρασή του, ήτοι σε επίπεδο τιμών¹²¹. Επομένως ένας τέτοιος περιορισμός δεν παρίσταται *stricto* ή *lato sensu* αναλογικός.

71. Επισημαίνεται παρεμπιπτόντως ότι, εφόσον αποδειχθεί παράβαση του άρθρου 1 παρ. 1 Ν. 703/1977 - Ν. 3959/2011 και του 101 ΣΛΕΕ, τα εμπλεκόμενα μέρη που το επικαλούνται φέρουν το βάρος απόδειξης ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 1 παρ. 3 Ν. 703/1977 - άρθρου 1 παρ. 3 Ν. 3959/2011 και αντιστοίχως του άρθρου 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 4 Ν. 3959/2011, κατά τη διαδικασία ενώπιον της Επιτροπής Ανταγωνισμού, για την εφαρμογή των άρθρων 1 και 2 καθένας φέρει το βάρος απόδειξης των ισχυρισμών του¹²². Κάθε σύνδεσμος επικαλούμενος την εφαρμογή της παρ. 3, συνεπώς, βαρύνεται να αποδείξει, κατά τρόπο ειδικό και συγκεκριμένο, ότι η υπό κρίση περίπτωση ικανοποιεί κάποια από τις εξαιρετικές προϋποθέσεις ατομικής απαλλαγής της παρ. 3 του άρθρου 1 και αντιστοίχως του 101 ΣΛΕΕ. Κατά τη σχετική αξιολόγηση, λαμβάνονται υπόψη μόνο τα αντικειμενικά πλεονεκτήματα, πράγμα που σημαίνει ότι η τυχόν επικαλούμενη βελτίωση της αποτελεσματικότητας δεν εκτιμάται με βάση την υποκειμενική άποψη των μερών.

Ε.3.8. Διαρκής χαρακτήρας της παράβασης

72. Κατά πάγια νομολογία, παραβίαση των απαγορευτικών διατάξεων του άρθρου 1 Ν. 703/1977- 1 Ν. 3959/2011 δεν στοιχειοθετείται μόνο στην περίπτωση συμφωνιών, εναρμονισμένων πρακτικών ή αποφάσεων ενώσεων επιχειρήσεων οι οποίες είναι μεμονωμένες, οπότε πρέπει να επιβληθούν κυρώσεις για χωριστές παραβάσεις, αλλά και στην περίπτωση μιας αλληλουχίας πράξεων ή μιας διαρκούς συμπεριφοράς, οπότε τα επιμέρους στοιχεία τους συνθέτουν μια ενιαία παράβαση¹²³. Τούτο συντρέχει ανεξαρτήτως του ότι ένα ή περισσότερα στοιχεία αυτής της σειράς ενεργειών ή η διαρκής αυτή συμπεριφορά θα μπορούσαν να συνιστούν και αφ'εαυτών παράβαση των εν λόγω άρθρων¹²⁴. Τα κριτήρια τα οποία εφαρμόζονται για τη διαπίστωση ενιαίας

¹²⁰ Βλ. Ανακοίνωση Επιτροπής - Κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή του άρθρου 81 παρ. 3 της Συνθήκης, ΕΕ 2004 C 101/97, παρ. 46 και 79 (και νομολογία που μνημονεύεται σχετικά).

¹²¹ Ο.π., παρ. 110.

¹²² Βλ. ενδεικτικά ΔιοικΕφΑθ 559/2010, σκ. 18, ΔιοικΕφΑθ 2892/2009, σκ. 19, ΔιοικΕφΑθ 1682/2009, σκ. 28.

¹²³ Βλ. σχετικώς, απόφαση ΔΕΚ C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P και C-219/00 P, Aalborg Portland κ.λπ. κατά Επιτροπής, σκ. 258 (και εκεί παρατιθέμενη νομολογία), απόφαση ΠΕΚ T-279/02 Degusa AG κατά Επιτροπής, σκ. 155. Βλ. και ΕΑ 563/VII/2013, σκ. 229 επ. Βλ. επίσης, απόφαση ΓενΔικ της 17.05.2013, υπόθεση T-147/09, Trelleborg Industrie SAS, Trelleborg AB v Commission, σκ. 60: «Συναφώς, η νομολογία χρησιμοποιεί πολλά κριτήρια για την εκτίμηση του αν μια παράβαση είναι ενιαία ή όχι και, συγκεκριμένα, το αν οι επίμαχες πρακτικές είχαν κοινό αντικείμενο [...], το αν αφορούν κοινά προϊόντα και υπηρεσίες [...], το αν μετείχαν σε αυτές οι ίδιες επιχειρήσεις [...] και το αν χρησιμοποιήθηκαν οι ίδιες μέθοδοι για την εφαρμογή τους [...] . Επιπλέον, η ταυτότητα των φυσικών προσώπων που εμπλέκονται για λογαριασμό των επιχειρήσεων και το γεωγραφικό πεδίο εφαρμογής των επίμαχων πρακτικών είναι επίσης στοιχεία που μπορούν να ληφθούν υπόψη για την εξέταση αυτή».

¹²⁴ ΕΑ 642/2017 σκ. 98 με παραπομπή και σε C-49/92 P, Επιτροπή κατά Anic Partecipazioni SpA Συλλ 1999, σελ. I-4125, σκ. 81.

παράβασης επί συμφωνιών ή εναρμονισμένων πρακτικών εφαρμόζονται και επί αποφάσεων ενώσεων επιχειρήσεων¹²⁵.

73. Συναφώς, κρίνεται από το Δικαστήριο ότι «με την έννοια της ενιαίας παραβάσεως, νοείται κατάσταση, στο πλαίσιο της οποίας πλείονες επιχειρήσεις συμμετείχαν σε παράβαση συνιστάμενη σε αδιάλειπτη συμπεριφορά επιδιώκουσα ένα και μόνον οικονομικό σκοπό, ήτοι τη νόθευση του ανταγωνισμού, ή ακόμη και σε μεμονωμένες παραβάσεις συνδεόμενες μεταξύ τους λόγω ταυτότητας αντικειμένου (ίδιος σκοπός του συνόλου των στοιχείων) και υποκειμένων (ταυτότητα των ενδιαφερομένων επιχειρήσεων εχουσών συνείδηση της συμμετοχής τους στον κοινό σκοπό)»¹²⁶.
74. Εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις για τη στοιχειοθέτηση ενιαίας και διαρκούς παράβασης, επιτρέπεται η επιβολή από την αρχή ανταγωνισμού ενός προστίμου για το σύνολο της ληφθείσας υπόψη παραβατικής περιόδου, αντί της επιβολής κύρωσης ανά μία ξεχωριστή μεμονωμένη παράβαση. Ως ημερομηνία ενάρξεως της προθεσμίας παραγραφής της εξουσίας της αρχής ανταγωνισμού να επιβάλει κυρώσεις ορίζεται η ημερομηνία από την οποία έπαυσε η διαρκής παράβαση¹²⁷.
75. Περαιτέρω, για να υπολογισθεί η διάρκεια της παράβασης που έχει ως αντικείμενο τον περιορισμό του ανταγωνισμού, πρέπει να εξακριβώνεται η περίοδος υπάρξεως της σύμπραξης αυτής, ήτοι η περίοδος από την ημερομηνία συνάψεώς της μέχρι την ημερομηνία κατά την οποία έπαυσε να ισχύει¹²⁸. Προκειμένου να αποδείξει η κάθε συμμετέχουσα στη σύμπραξη ότι έθεσε τέρμα στη συμμετοχή της, πρέπει να παρέχει επαρκείς αποδείξεις περί διακοπής και αποστασιοποίησης από τη σύμπραξη με υιοθέτηση συμπεριφοράς συνιστάμενης στον θεμιτό και ανεξάρτητο ανταγωνισμό στη σχετική αγορά και καταγγελία της συμπεριφοράς στην Επιτροπή¹²⁹. Ελλείψει αποδεικτικού στοιχείου ή ένδειξης που να μπορεί να ερμηνευθεί ως δημόσια αποστασιοποίηση / δηλωθείσα βούληση της προσφεύγουσας να αποστασιοποιηθεί από το

¹²⁵ Βλ. και απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 8.12.2010 στην υπόθεση COMP39510 Labco/ONP όπου έγινε δεκτό ότι η διαπίστωση ότι η έννοια της ενιαίας παράβασης προϋποθέτει συμπεριφορές με ενιαίο αντανταγωνιστικό οικονομικό σκοπό, εφαρμόζεται και επί συμπεριφοράς που υιοθετείται από μια ένωση επιχειρήσεων, σκ. 635 [«Το Δικαστήριο υπογράμμισε, ιδίως στην υπόθεση του τσιμέντου, ότι η έννοια της «ενιαίας συμφωνίας» ή της «ενιαίας παράβασης» προϋποθέτει ένα σύνολο συμπεριφορών που υιοθετήθηκε από διαφορετικά μέρη με επιδίωξη ενός κοινού οικονομικού αντανταγωνιστικού σκοπού [...] Στο πλαίσιο του άρθρου 101, παρ. 1 της ΣΛΕΕ, αυτή η δήλωση είναι αντιστοίχως εφαρμοστέα σε συμπεριφορά υιοθετηθείσα από μια ένωση επιχειρήσεων»] με παραπομπή και στην απόφαση του Δικαστηρίου της 4 Ιουνίου 2009 στην υπόθεση C-8/08, T-Mobile Netherlands BV, KPN Mobile NV, Orange Nederland NV et Vodafone Libertel NV / Raad van bestuur van de Nederlandse Mededingingsautoriteitpoint, Συλλ. 2009, σελ. I-4529, σκ. 23 και απόφαση ΔΕΚ της 8 Ιουλίου 1999 στην Υπόθεση C-49/92 P., Commission / Anic Partecipazioni SpA Συλλ. 1999, σελ. I-4125, σκ. 131. Βλ. επίσης ΔΕφαΘ 3645 σκ. 17.

¹²⁶ ΓενΔΕΕ T- 410/09 Almamet GmbH Handel mit Spanen und Pulvern aus Metall κατά Επιτροπής, σκ. 152 και νομολογία στην οποία παραπέμπει.

¹²⁷ Βλ. ΕΑ 642/2017 σκ. 101 και ΓενΔΕΕ T-147/09 και 148 /09, Trelleborg Industrie SAS κ.α. κατά Επιτροπής, ό.π. σκ. 62. Βλ. Προτάσεις του Γεν. Εισαγγελέα Κοσμά στην υπόθεση C- 49/92 P, Επιτροπή κατά Anic Partecipazioni SpA, ό.π. σκ.80. Βλ. επίσης άρθρο 42 του ν. 3959/2011.

¹²⁸ Βλ. ενδεικτικά απόφαση ΠΕΚ, υποθ. T-49/02 έως T-51/02, Brasserie nationale κατά Επιτροπής, Συλλ. II-3033, σκ. 185.

¹²⁹ Βλ. ενδεικτικά απόφαση ΠΕΚ, υποθ. T-62/02, Union Pigments κατά Επιτροπής, Συλλ. 2005, σελ. II-5057, σκ. 42 και απόφαση της Επιτροπής, 2004/337/ΕΚ, Αντογραφικό Χαρτί, ΕΕ 2004 L 115/1, σκ. 261.

αντικείμενο της ανταγωνιστικής σύμπραξης, η παράβαση λογίζεται ότι συνεχίζεται τουλάχιστον μέχρι την ημέρα της έρευνας¹³⁰.

76. Εν προκειμένω, ο διαρκής χαρακτήρας της διαπιστωθείσας παράβασης στηρίζεται σε αντικειμενικά στοιχεία για όλη τη χρονική περίοδο στην οποία εκτείνεται η παράβαση, ιδίως λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι εκ φύσεως οι αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων διαρκούν έως την αναπροσαρμογή, τροποποίηση ή κατάργησή τους με νεότερη απόφαση. Πρόκειται ιδίως για καταστατικές ρήτρες ή αποφάσεις ενιαίου καθορισμού τιμών που αποτελούν συστατικά στοιχεία μιας ενιαίας παραβάσεως και έχουν εκ της φύσεως τους διαρκή χαρακτήρα, καθώς λαμβάνονται από το σύνδεσμο, αφορούν τις ίδιες υπηρεσίες, υλοποιούνταν με τον ίδιο ή παρόμοιους τρόπους και είχαν σκοπό τη νόθευση του ανταγωνισμού στο πεδίο της τιμολόγησης των υπηρεσιών των μελών τους. Ισχύουν, δε, έως την αναπροσαρμογή, αντικατάσταση, τροποποίηση ή κατάργησή τους με νεότερη αντίστοιχη πράξη.

ΣΤ.1. ΙΣΧΥΡΙΣΜΟΙ ΣΕΗΕΑ - ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

77. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του ΣΕΗΕΑ, τους οποίους προέβαλε προφορικά, κατά την ακροαματική διαδικασία, αλλά και εγγράφως, με το υπόμνημά του¹³¹, η σύσταση του σωματείου τελέσθηκε με μη κερδοσκοπικό σκοπό, το ότι αποτελείται από επαγγελματίες δεν την καθιστά επιχείρηση, η ενασχόληση με τον κλάδο δεν αποτελεί επαγγελματική ενασχόληση, ο ΣΕΗΕΑ δεν προέβη σε πρακτικές κατά του ελεύθερου ανταγωνισμού, αλλά σε όλες τις απόψεις των μελών του ΔΣ και στις πρακτικές του κατέστη φανερό ότι η θέση του ΣΕΗΕΑ ήταν εναντίον των καρτέλ και του αθέμιτου ανταγωνισμού, ενώ η λύση στα προβλήματα του κλάδου δεν μπορεί να προέλθει από συντεχνιακές πρακτικές ενιαίου καθορισμού τιμών. Ο ΣΕΗΕΑ ισχυρίζεται περαιτέρω ότι ο ίδιος ήταν πάντα αντίθετος στην εφαρμογή τέτοιου είδους πρακτικών, διαχώρισε τη θέση του όποτε ανέκυπταν παρόμοια θέματα και ουδέποτε έλαβε αποφάσεις που στόχευαν στον καθορισμό τιμών στο πλαίσιο της δραστηριότητάς του και μεταξύ των μελών του. Κατά τους ισχυρισμούς του, ποτέ δεν είχε απαιτήσει από τους ηλεκτρολόγους να τιμολογούν βάσει του σωματείου, ούτε πρότεινε τιμές, αλλά ήταν καθαρά προσωπική επιλογή του κάθε συναδέλφου με τον πελάτη του.
78. Εξάλλου, σύμφωνα με τις θέσεις του Συνδέσμου, το Καταστατικό του λειτούργησε στο πλαίσιο των Νόμων, και ακολουθούνταν οι νόμιμες διαδικασίες έγκρισης αυτού από τις αρμόδιες αρχές. Οι καταστατικές παραβάσεις που αναφέρθηκαν στην εισήγηση, προφανώς υπήρχαν από ένα καταστατικό το οποίο ήταν πάρα πολύ παλιό, το σωματείο έχει ιδρυθεί από το 1936. Και αν υπήρχαν αυτές οι καταστατικές παραβάσεις υπήρχαν για να προφυλάξουν από τον αθέμιτο ανταγωνισμό, καθώς υπήρχε τότε μια υπερτίμηση στην αγορά και θεώρησαν ότι θα μπορούσαν με αυτή την καταστατική διάταξη να μην φτάσουν στο επίπεδο του αθέμιτου ανταγωνισμού. Εν πάση περιπτώσει, ουδέποτε εφαρμόστηκε. Ο Σύνδεσμος απάλειψε, δε, με τις νόμιμες διαδικασίες που προβλέπονται για την τροποποίηση του Καταστατικού τα άρθρα 2 παρ. 8 και 8 παρ. 9 του Καταστατικού. Ο ΣΕΗΕΑ δεν έφερε ποτέ στα Διοικητικά Συμβούλια και στις Συνελεύσεις θέματα που είχαν σχέση με τις τιμές, αλλά ήταν καθαρά ένα συνδικαλιστικό σωματείο. Κάποιες

¹³⁰ Βλ. ενδεικτικά απόφαση ΠΕΚ, υπόθ. Τ-59/99, *Ventouris κατά Επιτροπής*, Συλλ. 2003, σελ. Π-5257, σκ. 193.

¹³¹ Βλ. ιδίως υπόμνημα υπ' αρ. πρωτ. 92/5.2.2018 και πρακτικά Συνεδρίασης 108 της 10ης Δεκεμβρίου 2018.

διαφορετικές απόψεις που υπήρχαν έχουν παταχθεί από το Σωματείο και κάποιος που επέμενε περί κοστολόγησης των τιμών και έλεγε να μουν στη διαδικασία των τιμών, να πάνε στην ΠΟΣΕΗ κ.λπ. δεν υπάρχει πια στο Σωματείο. Το Σωματείο βγήκε από την ΠΟΣΕΗ, ενώ υπήρχε αντιπαλότητα με την ΠΟΣΕΗ, που προσπαθούσε να λειτουργήσει έτσι. Ο ΣΕΗΕΑ είχε ένα συμβατικό χαμηλό ποσό για τα λειτουργικά έξοδα του σωματείου που δεν είχε καμία σχέση με αθέμιτο ανταγωνισμό. Η αντιπαράθεση με την ΠΟΣΕΗ και ιδίως με τα σωματεία της επαρχίας αφορούσε στο ότι ο ΣΕΗΕΑ δεν συμφωνούσε ότι ο ηλεκτρολόγος πρέπει να περιφρουρήσει το επάγγελμά του με αυτή τη λανθασμένη μέθοδο με καθορισμένα και ενιαία ποσά - ενιαίες τιμές ηλεκτρολογικών εργασιών, και στην αντιπαράθεση αυτή ψηφίστηκε από την Ομοσπονδία η αποβολή του ΣΕΗΕΑ γιατί δεν μπορούσε να συμμετέχει σε αυτή τη διαδικασία και σε καμία συνάντηση δεν συμφώνησε σχετικά καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας από τα σωματεία της Περιφέρειας, τα σωματεία της Αττικής κ.ο.κ. αλλά πάντα ήταν αντίθετος.

ΣΤ.2. ΥΠΑΓΩΓΗ ΣΤΑ ΑΡΘΡΑ 1 Ν.703/1977 – Ν. 3959/2011 – ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΤΗΝ ΚΡΙΝΟΜΕΝΗ ΥΠΟΘΕΣΗ

79. Η υπαγωγή στους εφαρμοστέους κανόνες δικαίου που ακολουθεί, βασίζεται σε συσχέτιση, συνδυαστική ερμηνεία και συνολική αξιολόγηση των στοιχείων του φακέλου της υπόθεσης¹³².

ΣΤ.2.1 Υπαγωγή στην έννοια της «επιχείρησης»

80. Οι ηλεκτρολόγοι - μέλη του ΣΕΗΕΑ εμπίπτουν στην έννοια της επιχείρησης, δεδομένου ότι αποτελούν ελεύθερους επαγγελματίες, οι οποίοι διεξάγουν αυτόνομη οικονομική δραστηριότητα, παρέχοντας τις υπηρεσίες τους έναντι αμοιβής και αναλαμβάνοντας τους σχετικούς οικονομικούς κινδύνους¹³³. Μάλιστα, προϋπόθεση εγγραφής των ηλεκτρολόγων ως μελών στο ΣΕΗΕΑ αποτελεί και η πραγματική άσκηση του επαγγέλματός τους^{134, 135}. Συνεπώς, οι ηλεκτρολόγοι -

¹³² Η παρούσα απευθύνεται κατά τα αναφερόμενα ανωτέρω μόνο στις επιχειρήσεις εκείνες που δεν συμμετείχαν στη ΔΔΔ. Επί της συμμετοχής και ευθύνης των μερών που συμμετείχαν στη ΔΔΔ έχει εκδοθεί η Απόφαση Διευθέτησης. Στην παρούσα, αναφορές στα μέρη που συμμετείχαν στη ΔΔΔ, δεν μεταβάλλουν ούτε τροποποιούν ούτε ανακαλούν ούτε άλλως επηρεάζουν με οποιονδήποτε τρόπο τα κριθέντα δυνάμει της Απόφασης Διευθέτησης.

¹³³ Αντίστοιχα και ΕΑ 292/VI/2005 Κεφ. 2.1 σελ. 12-13, επικυρωθείσα από ΣτΕ 148/2015 παρ. 12 επί των οδοντιάτρων, ομοίως και ΕΑ 571/VI/2013 παρ. 89.

¹³⁴ Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 1 του Καταστατικού του ΣΕΗΕΑ (όπως το Καταστατικό του ΣΕΗΕΑ τροποποιήθηκε το έτος 2001 και ίσχυε έως την πρόσφατη τροποποίησή του κατά το τρέχον έτος, με την οποία πάντως δεν τροποποιήθηκε το εν λόγω άρθρο - βλ. υπ' αριθ. πρωτ. 8759/12.12.2016 επιστολή παροχής στοιχείων του ΣΕΗΕΑ και το με την εν λόγω επιστολή προσκομιζόμενο πιστοποιητικό καταστατικών τροποποιήσεων του Πρωτοδικείου Αθηνών υπ' αριθ. 4265/2016 και το τροποποιημένο το 2018 καταστατικό που προσκομίσθηκε στις 6.12.2018 από τον ΣΕΗΕΑ, αρ. πρωτ. 813/6.12.2018): «*1 Μέλος της Ένωσης αυτής μπορεί να εγγραφεί κάθε φυσικό πρόσωπο, που ασκεί το επάγγελμα του Αδειούχου Εγκαταστάτη Ηλεκτρολόγου και έχει έδρα την Αθήνα ή τα περίχωρά της. [...]»*, ενώ όπως εξειδικεύεται στην παρ. 4 του εν λόγω άρθρου, απαιτείται άσκηση του επαγγέλματος του ηλεκτρολόγου εν τοις πράγμασι: «*Μέλη του Σωματείου γίνονται με απόφαση του Δ.Σ. μόνον τα φυσικά πρόσωπα εκείνα που έχουν αποκτήσει με νόμιμο τρόπο άδεια εγκαταστάτου, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 6422/1934 και σε εκτέλεση τούτου των εκδοθέντων νομοθετικών διαταγμάτων οποιασδήποτε κατηγορίας και ειδικότητας και εξ αυτών εκείνοι που ασκούν αποδεδειγμένα το επάγγελμα το εγκαταστάτου και δεν εργάζονται με μισθό ή ημερομίσθιο [...] διατηρούν γραφείο ή επαγγελματική Διεύθυνση όπως ορίζει ο νόμος [...]»*.

¹³⁵ Υπενθυμίζεται ότι η εγγραφή των ηλεκτρολόγων στους κατά τόπον Συνδέσμους τους δεν αποτελεί εκ του νόμου προϋπόθεση της άσκησης της δραστηριότητάς τους.

μέλη του ΣΕΗΕΑ αποτελούν επιχειρήσεις, όπως η έννοια αυτή εκλαμβάνεται στα πλαίσια και για τους σκοπούς του δικαίου του ανταγωνισμού.

ΣΤ.2.2 Υπαγωγή στην έννοια της «ένωσης επιχειρήσεων»

81. Όπως προεκτέθηκε¹³⁶, η «ένωση επιχειρήσεων» προϋποθέτει πλειονότητα επιχειρήσεων που συνδέονται μεταξύ τους με οποιαδήποτε μορφή οργανωμένης συνεργασίας. Σωματεία, ενώσεις, σύνδεσμοι θεωρούνται ως «ενώσεις επιχειρήσεων» κατά την έννοια του άρθρου 1 παρ. 1 Ν. 703/1977-Ν. 3959/2011, ανεξάρτητα από τη νομική τους μορφή και τον κερδοσκοπικό ή μη χαρακτήρα τους. Ένας επαγγελματικός φορέας ενεργεί ως ένωση επιχειρήσεων για τους σκοπούς του άρθρου 1 Ν. 703/1977 – Ν. 3959/2011 όταν θεσπίζει μια ρύθμιση που αφορά την επιχειρηματική (οικονομική) συμπεριφορά των μελών του¹³⁷.
82. Συναφώς, και ο ΣΕΗΕΑ εμπίπτει στην έννοια της κατά το δίκαιο ανταγωνισμού ένωσης επιχειρήσεων, καθότι τα μεν μέλη του είναι επιχειρήσεις, ο δε σύνδεσμος προβαίνει σε θέσπιση ρυθμίσεων αναφορικά με τη συμπεριφορά των μελών του. Τούτο προκύπτει καταρχήν από τον ίδιο το σκοπό του, στον οποίο συγκαταλέγεται η προώθηση της συνεργασίας των μελών του με την οργάνωσή τους σε κοινοπραξίες και συνεταιρισμούς κάθε οικονομικής μορφής για την αποτελεσματικότερη προώθηση και προαγωγή των οικονομικών και επαγγελματικών συμφερόντων τους¹³⁸. Πολλώ δε μάλλον προκύπτει και από τα προβλεπόμενα μέσα για την πραγματοποίηση των σκοπών του, εφόσον σε αυτά περιλαμβάνεται η εφαρμογή του εγκρινόμενου από τη ΓΣ ενιαίου τιμολογίου ηλεκτρολογικών εγκαταστάσεων¹³⁹, η οποία ρητά περιλαμβάνεται και στις κατά το Καταστατικό του ΣΕΗΕΑ υποχρεώσεις των μελών. Ο σύνδεσμος των ηλεκτρολόγων εγκαταστατών, αποτελεί επαγγελματική οργάνωση συσταθείσα κατά το Ν. 1712/1987¹⁴⁰.
83. Με βάση όλα τα ανωτέρω, ο ΣΕΗΕΑ εμπίπτει στην έννοια των ενώσεων επιχειρήσεων στο πλαίσιο του άρθρου 1 παρ. 1 Ν. 703/1977 - Ν. 3959/2011.

ΣΤ. 2.3 Υπαγωγή στην έννοια της απόφασης ένωσης επιχειρήσεων

84. Το Καταστατικό του ΣΕΗΕΑ και οι αποφάσεις του Διοικητικού Συμβουλίου και της Γενικής Συνέλευσης αυτού συνιστούν αποφάσεις ένωσης επιχειρήσεων, η δε δεσμευτικότητά τους προκύπτει πρωτίστως από το ίδιο το κείμενο του Καταστατικού. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το Καταστατικό¹⁴¹, στις υποχρεώσεις των μελών του ΣΕΗΕΑ συμπεριλαμβάνεται και η υποχρέωση εκάστου μέλους: «*Να τηρεί το καταστατικό και να συμμορφώνεται με τις αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης, του Διοικητικού Συμβουλίου και των λοιπών οργάνων της Ένωσης [...]»*, λόγω αποβολής από τον ΣΕΗΕΑ αποτελεί, μεταξύ άλλων, και η περίπτωση κατά την οποία το μέλος: «*Συμπεριφέρεται αντίθετα προς τους σκοπούς της Ένωσης και τις αποφάσεις της Γενικής*

¹³⁶ Βλ. ανωτέρω για την έννοια της επιχείρησης και της ένωσης επιχειρήσεων.

¹³⁷ Βλ. αποφάσεις ΕΑ 292/IV/2005, παρ. IV.3.1. και ΕΑ 518/VI/2011, σκ. 105.

¹³⁸ Άρθρο 2 παρ. 3 Καταστατικού ΣΕΗΕΑ.

¹³⁹ Άρθρο 2 παρ. 8 Καταστατικού ΣΕΗΕΑ.

¹⁴⁰ «Εκσυγχρονισμός επαγγελματικών οργανώσεων των εμπόρων, βιοτεχνών και λοιπών επαγγελματιών και άλλες διατάξεις».

¹⁴¹ Άρθρο 8 αυτού που αναφέρεται στις υποχρεώσεις των μελών και ιδίως παρ. 2 αυτού.

Συνέλευσης και του Διοικητικού Συμβουλίου¹⁴²», ενώ ρητή μνεία γίνεται στο Καταστατικό του ΣΕΗΕΑ – έως την πρόσφατη τροποποίηση του το 2018- για την υποχρέωση τήρησης από τα μέλη του τιμολογίου που θα καθορισθεί από την Γενική Συνέλευση του ΣΕΗΕΑ¹⁴³. Συνεπώς, το Καταστατικό και οι αποφάσεις των οργάνων του ΣΕΗΕΑ εμπίπτουν στην κατά το άρθρο 1 παρ. 1 Ν. 703/1977 – Ν. 3959/2011 έννοια της απόφασης ένωσης επιχείρησης.

ΣΤ.3. ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

ΣΤ.3.1. Καθορισμός τιμών - Ρήτρα τήρησης τιμολογίου στο Καταστατικό

85. Ο καθορισμός ελάχιστων τιμών εμπίπτει στους περιορισμούς του ανταγωνισμού που θεωρούνται ως πολύ σοβαροί περιορισμοί, ιδίως όταν υιοθετούνται μεταξύ ανταγωνιστών, δεδομένου ότι εξαλείφουν μια από τις βασικές παραμέτρους του, τον ανταγωνισμό ως προς τις τιμές, χωρίς να προσπορίζουν οποιοδήποτε όφελος στον καταναλωτή. Οι πρακτικές αυτές εξάλλου ούτε δικαιολογημένες μπορούν να θεωρηθούν προκειμένου να διασφαλισθεί η ελάχιστη ποιότητα των επαγγελματικών υπηρεσιών και να προστατευθούν οι καταναλωτές από πλημμελείς υπηρεσίες, καθώς οι τιμές αυτές δεν μπορούν να αποτρέψουν ασυνείδητους επαγγελματίες να προσφέρουν υπηρεσίες χαμηλής ποιότητας, ενώ οδηγούν στην εξάλειψη των οικονομικών κινήτρων των ελεύθερων επαγγελματιών να μειώσουν το κόστος και να βελτιώσουν την ποιότητα¹⁴⁴.
86. Στο Καταστατικό του ΣΕΗΕΑ περιλαμβανόταν διαχρονικά και έως την πρόσφατη τροποποίηση του Καταστατικού το 2018, πέραν της γενικής υποχρέωσης τήρησης των διατάξεών του και των αποφάσεων των οργάνων του ΣΕΗΕΑ, και η ρητή υποχρέωση εφαρμογής του εγκρινόμενου από τη Γενική Συνέλευση τιμολογίου. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το Καταστατικό του ΣΕΗΕΑ, όπως αυτό ίσχυε τουλάχιστον από το 1973 και έως την πρόσφατη τροποποίησή του το 2018¹⁴⁵, στους σκοπούς του περιλαμβανόταν¹⁴⁶: *«[....] η διαφύλαξη, η μελέτη και η προαγωγή των κοινών οικονομικών, κοινωνικών και επαγγελματικών συμφερόντων των μελών της, στα πλαίσια της εξυπηρέτησης του κοινωνικού συνόλου. [...] Για την επιτυχή υλοποίηση των παραπάνω σκοπών του Συνδέσμου τα αρμόδια όργανά του μπορούν με απόφασή τους στα πλαίσια της αρμοδιότητάς τους να παίρνουν τα παρακάτω ενδεικτικά μέτρα: [...] 8. Να επιβάλλουν προς τα μέλη την τήρηση της ηλεκτρολογικής νομοθεσίας, την τήρηση του κανονισμού εκτέλεσης των εσωτερικών εγκαταστάσεων και την εφαρμογή του ενιαίου τιμολογίου των ηλεκτρολογικών εγκαταστάσεων που εγκρίνει η Γεν. Συνέλευση»*.
87. Περαιτέρω, η εφαρμογή του τιμολογίου θεσπιζόταν και ως υποχρέωση των μελών του¹⁴⁷: *«Κάθε μέλος της Ένωσης έχει τις παρακάτω υποχρεώσεις: [...] 9. Να εφαρμόζει το εγκρινόμενο από τη*

¹⁴² Άρθρο 9 παρ. 1 β Καταστατικού ΣΕΗΕΑ.

¹⁴³ Για το εν λόγω ζήτημα βλ. αναλυτικά στην επόμενη ενότητα.

¹⁴⁴ Βλ. σχετικά ενδεικτικά αποφάσεις Ε.Α. 292/IV/2005, υπό IV-4, ΕΑ518/VI/2011, σκ. 172 και ΕΑ 554/VII/2012, σκ. 233.

¹⁴⁵ Η τροποποίηση συντάχθηκε στις 18.12.1973, εγκρίθηκε δε με την υπ' αριθ. 823/4.4.1974 Απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών, όπως προκύπτει από το υπ' αριθ. 2819/2014 Πιστοποιητικό Καταστατικών Τροποποιήσεων που προσκόμισε ο ΣΕΗΕΑ με την υπ' αριθ. πρωτ. 3692/19.6.2015 επιστολή παροχής στοιχείων του. Βλ. επίσης το τροποποιηθέν καταστατικό του 2018, προσκομισθέν στις 6.12.2018 με αρ. πρωτ. 813.

¹⁴⁶ Άρθρο 2 του Καταστατικού ΣΕΗΕΑ.

¹⁴⁷ Άρθρο 8 παρ. 9 Καταστατικού ΣΕΗΕΑ.

Γεν. Συνέλευση τιμολόγιο ηλεκτρολογικών εργασιών για την πάταξη του αθέμιτου ανταγωνισμού και τη βελτίωση του βιοτικού και επαγγελματικού επιπέδου του [...]

88. Οι εν λόγω καταστατικές διατάξεις καταδεικνύουν τη βούληση του ΣΕΗΕΑ για την ρύθμιση και τον καθορισμό της επαγγελματικής δραστηριότητας των μελών του ιδίως και δη για τη ρύθμιση και τον καθορισμό των αμοιβών τους, και αποτελούν απόφαση ένωσης επιχείρησης emπίπτουσα στο άρθρο 1 παρ. 1 Ν. 703/1977 – Ν. 3959/2011, με σκοπό τον περιορισμό του ανταγωνισμού.
89. Εντούτοις, σύμφωνα με τα έγγραφα που κοινοποιήθηκαν στην Επιτροπή, συμπεριλαμβανομένου του τροποποιημένου καταστατικού, και επικαλείται ο ΣΕΗΕΑ, το Καταστατικό τροποποιήθηκε στις 21.03.2018 με απόφαση της Ειδικής Καταστατικής του Γενικής Συνέλευσης¹⁴⁸, και οι σχετικές διατάξεις απαλείφθηκαν¹⁴⁹.
90. Σε σχέση με τις ως άνω προϊσχύσασες καταστατικές ρήτρες, η βούληση του ΣΕΗΕΑ για τη ρύθμιση της συμπεριφοράς των μελών της - ηλεκτρολόγων σε επίπεδο αμοιβών είναι σαφής, καθώς και σταθερή και μακροχρόνια δεδομένου ότι σχετικές διατάξεις εμφανίζονται το πρώτον στο καταστατικό του ΣΕΗΕΑ ήδη από το 1973. Συγκεκριμένα στην τροποποίηση του Καταστατικού του ΣΕΗΕΑ το 1973¹⁵⁰, στους σκοπούς του ΣΕΗΕΑ εντάσσεται και η τήρηση του εκάστοτε εγκρινόμενου από τη Γενική Συνέλευση τιμολογίου¹⁵¹ :
- «Σκοπός του Σωματείου είναι η αλληλεγγύη, μελέτη, προστασία και προαγωγή των οικονομικών και επαγγελματικών συμφερόντων των μελών τούτου επιτυγχανόμενων δια των κάτωθι ενδεικτικώς αναφερομένων μέσων ήτοι [...]9. Δια της τηρήσεως παρά των μελών της κειμένης ηλεκτρολογικής νομοθεσίας και του εκάστοτε ισχύοντος ηλεκτρολογικού κανονισμού ως και του εκάστοτε εγκρινόμενου παρά της Γεν. Συνελεύσεως τιμολογίου εκτελέσεως εσωτερικών ηλεκτρικών εγκαταστάσεων [...]».*
91. Η διάταξη αυτή εμφανίζεται αδιάλειπτα σε όλες τις μεταγενέστερες τροποποιήσεις του Καταστατικού του ΣΕΗΕΑ¹⁵² έκτοτε και έως το 2018. Εμφανίζεται με το ίδιο κατά τα άνω περιεχόμενο και στην τροποποίηση του έτους 1974¹⁵³. Στην εν λόγω τροποποίηση εισήχθη και διάταξη αναφερόμενη στην σύσταση Αστικής Εταιρίας και στην πιστή τήρηση του τιμολογίου *«προς επίτευξιν των επιδιωκομένων κοινών οικονομικών σκοπών χάριν της ανόδου του βιοτικού επιπέδου των»:*

«Τα μέλη του Συνδέσμου εγγραφόμενα εις την παρ' αυτών συσταθησομένην Αστικήν Εταιρίαν «Κοινοπραξία» υποχρεούνται να συμμορφούνται προς το καταστατικόν ταύτης προς επίτευξιν

¹⁴⁸ Κοινοποιήθηκε στην ΕΑ με την υπ' αρ. πρωτ. 394/26.6.2018 επιστολή του ΣΕΗΕΑ.

¹⁴⁹ Το τροποποιηθέν καταστατικό κατατέθηκε στο Πρωτοδικείο Αθηνών στις 29.11.2018 - καταχώριση στα βιβλία του Πρωτοδικείου με Α.Μ. 3602, και με την υπ' αρ. 388/03.08.2018 διάταξη στο Ειρηνοδικείο Αθηνών. Το κείμενο του τροποποιημένου καταστατικού προσκομίσθηκε στις 6.12.2018 και έλαβε αρ. πρωτ. 813/6.12.2018.

¹⁵⁰ Το εν λόγω τροποποιηθέν Καταστατικό, το οποίο συντάχθηκε στις 4.2.1973 και εγκρίθηκε από το Πρωτοδικείο Αθηνών με την υπ' αριθ. 1442/20.3.1973 απόφασή του, προσκομίσθηκε με την υπ' αριθ. πρωτ. 3692/19.6.2015 επιστολή παροχής στοιχείων του ΣΕΗΕΑ.

¹⁵¹ Άρθρο 4 παρ. 9 του Καταστατικού ΣΕΗΕΑ του 1973.

¹⁵² Με μοναδικές διαφοροποιήσεις την μεταγλώττιση στη δημοτική και την αλλαγής της αρίθμησης του άρθρου.

¹⁵³ Αλλά εμφανίζεται πλέον ως άρθρο 3 παρ. 9. Η εν λόγω τροποποίηση συντάχθηκε στις 18.12.1973, εγκρίθηκε δε με την υπ' αριθ. 823/4.4.1974 Απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών, όπως προκύπτει από το υπ' αριθ. 2819/2014 Πιστοποιητικό Καταστατικών Τροποποιήσεων που προσκόμισε ο ΣΕΗΕΑ με την υπ' αριθ. πρωτ. 3692/19.6.2015 επιστολή παροχής στοιχείων του.

των επιδιωκομένων κοινών οικονομικών σκοπών χάριν της ανόδου του βιοτικού επιπέδου των. Η τοιαύτη συνιστώμενη παρά των μελών Κοινοπραξία διέπεται υπό των διατάξεων των άρθρων 741 έως 784 Αστ. Κώδικος και του Καταστατικού ταύτης. Επίσης τα μέλη υποχρεούνται να εφαρμόζουν πιστώσ το εκάστοτε εγκρινόμενο παρά της Γεν. Συνελεύσεως ή της αρμοδίας Δημοσίας Αρχής ενιαίον τιμολόγιον του κλάδου. Η μη τήρησις παρά των μελών του παρόντος άρθρου συνεπάγεται τα υπό της παραγ. 3 του άρθρου 12 του παρόντος προβλεπομένας ποινάς και εν υποτροπή τα υπό του άρθρου 10 του παρόντος προβλεπομένας τοιαύτας».

92. Παρότι, τελικώς, δεν προκύπτει ότι συστάθηκε η εν λόγω Αστική Εταιρία¹⁵⁴, η ως άνω διάταξη θεμελιώνει την καταστατική επιβολή υποχρέωσης τήρησης από τα μέλη του ενιαίου τιμολογίου που θα εγκριθεί από τη Γενική Συνέλευση του ΣΕΗΕΑ, επί ποινή, σε περίπτωση μη τήρησης αυτού, αρχικώς επίπληξης και «προστίμου»¹⁵⁵, και σε περίπτωση υποτροπής, της ποινής της διαγραφής¹⁵⁶.
93. Στις επόμενες τροποποιήσεις των ετών 1980¹⁵⁷ και 1988¹⁵⁸ οι ανωτέρω διατάξεις εμφανίζονται με το περιεχόμενο που φέρουν και στο έως πρότινος ισχύον καταστατικό και παρατίθενται ανωτέρω¹⁵⁹. Εμφανίζονται διαχρονικά έως την πρόσφατη τροποποίηση του Καταστατικού του ΣΕΗΕΑ το 2018, με την οποία και απαλείφθηκαν¹⁶⁰.
94. Οι διατάξεις αυτές του Καταστατικού ενσωματώνουν τη συλλογική βούληση των μελών της να συντονίσουν την τιμολογιακή τους πολιτική και χαρακτηρίζονται από δεσμευτικότητα, καθώς προβλέπεται για τα μέλη του ΣΕΗΕΑ ρητή υποχρέωση τήρησης των διατάξεων του Καταστατικού. Οι εν λόγω διατάξεις, έχουν ως αντικείμενο τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού, υπό την έννοια της θέσπισης της υποχρέωσης τήρησης ενιαίου τιμολογίου ηλεκτρολογικών εργασιών από τα μέλη του ΣΕΗΕΑ, πρόκειται δηλαδή για καθορισμό ενιαίων αμοιβών των ηλεκτρολόγων – μελών της από την ένωση. Η θέσπιση και μόνο των ως άνω

¹⁵⁴ Άρθρο 11 του Καταστατικού του 1974. Επισημαίνεται ότι η διάταξη αυτή απαλείφθηκε με την τροποποίηση του Καταστατικού το 1988. Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία και την σχετική ενημέρωση από τον ΣΕΗΕΑ με τις υπ' αριθ. πρωτ. 3962/19.6.2015 και 8759/12.12.2016 επιστολές του, ο ΣΕΗΕΑ δεν έχει συστήσει Αστική Εταιρία, αλλά μόνον Σωματείο Αρωγής, το οποίο όμως, δεν φαίνεται να εμπλέκεται σε καθορισμό αμοιβών.

¹⁵⁵ Πρόκειται για τις ποινές του άρθρου 12 του Καταστατικού του 1974.

¹⁵⁶ Πρόκειται για την ποινή του άρθρου 10 του Καταστατικού του 1974.

¹⁵⁷ Η οποία συντάχθηκε στις 9.5.1980 και εγκρίθηκε με την υπ' αριθ. 2274/14.7.1980 Απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών.

¹⁵⁸ Η οποία συντάχθηκε στις 17.5.1988 και εγκρίθηκε με την υπ' αριθ. 3709/18.10.1988 Απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών.

¹⁵⁹ Στην τροποποίηση του έτους 1980, ως ακολούθως:

«Άρθρον 3^{ον}.

[...] Να επιβάλουν προς τα μέλη την τήρηση της κειμένης ηλεκτρολογικής νομοθεσίας, την τήρηση του κανονισμού εκτέλεσης των εσωτερικών εγκαταστάσεων και την εφαρμογήν του ενιαίου τιμολογίου των ηλεκτρολογικών εγκαταστάσεων που εγκρίνει η Γεν. Συνέλευση. [...] Άρθρον 8^ο [...] 9) Να εφαρμόζει το εγκρινόμενο από την Γεν. Συνέλευση τιμολόγιο ηλεκτρολογικών εργασιών για την πάταξη του αθέμιτου ανταγωνισμού και την βελτίωση του βιοτικού και επαγγελματικού επιπέδου του». Στην τροποποίηση του έτους 1988, ως εξής: «ΣΚΟΠΟΙ Άρθρο 2 [...] 8. Να επιβάλουν προς τα μέλη την τήρηση της ηλεκτρολογικής νομοθεσίας, την τήρηση του κανονισμού εκτέλεσης των εσωτερικών εγκαταστάσεων και την εφαρμογή του ενιαίου τιμολογίου των ηλεκτρολογικών εγκαταστάσεων που εγκρίνει η Γεν. Συνέλευση. [...] γ. Υποχρεώσεις μελών. Άρθρο 8. Κάθε μέλος της Ένωσης έχει τις παρακάτω υποχρεώσεις: [...] 9. Να εφαρμόζει το εγκρινόμενο από την Γεν. Συνέλευση τιμολόγιο ηλεκτρολογικών εργασιών για την πάταξη του αθέμιτου ανταγωνισμού και την βελτίωση του βιοτικού και επαγγελματικού επιπέδου του».

¹⁶⁰ Βλ. σχετικά την υπ' αριθ. πρωτ. 394/26.6.2018 επιστολή του ΣΕΗΕΑ και το τροποποιημένο καταστατικό του που προκομίσθηκε στις 6.12.2018 (αρ. πρωτ. 813/6.12.2018).

διατάξεων του Καταστατικού σε ένα εκ της φύσης του νομικά δεσμευτικό για τα μέλη του ΣΕΗΕΑ κείμενο, η οποία αποσκοπεί εξ αντικειμένου στην παρεμπόδιση του ανταγωνισμού στη σχετική αγορά για την εφαρμογή ενιαίου τιμολογίου από τα μέλη του ΣΕΗΕΑ, επαρκεί για την στοιχειοθέτηση εξ αντικειμένου περιορισμού του ανταγωνισμού¹⁶¹, χωρίς να είναι αναγκαίο να αποδειχθεί η έμπρακτη εφαρμογή της, ήτοι ακόμη κι αν δεν ακολουθείται από τη λήψη περαιτέρω μέτρων σε εφαρμογή του^{162,163}.

95. Ειδικότερα, η θέσπιση της εν λόγω διάταξης αφενός μεν εδραιώνει τη συντεχνιακή λογική και την πρακτική των ενιαίων τιμών στον κλάδο, εφόσον τα μέλη δρουν εντός του πλαισίου που ορίζει η εν λόγω διάταξη της ένωσής τους, και αφετέρου οδηγεί στην εναρμόνιση και τον συντονισμό των αμοιβών των μελών του Συνδέσμου στρεβλώνοντας τον ανταγωνισμό και πλήττοντας την ομαλή και εύρυθμη λειτουργία της αγοράς. Ως εκ τούτου, οι ως άνω διατάξεις που εμφανίζονται διαχρονικά στο Καταστατικό (και τις εκάστοτε τροποποιήσεις του) του ΣΕΗΕΑ περί εφαρμογής ενιαίου τιμολογίου από τα μέλη του είναι αφεαυτές παράνομες ως αντικείμενες στο άρθρο 1 Ν. 703/1977- Ν. 3959/2011, η δε σχετική παράβαση εκκινεί από το έτος 1978, έτος κατά το οποίο ξεκίνησε να ισχύει ο προϊσχύον νόμος 703/1977 για την προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού¹⁶⁴, δεδομένου ότι, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, οι παραβατικές διατάξεις εισήχθησαν στο Καταστατικό του ΣΕΗΕΑ ήδη από το έτος 1973 και διαρκεί ως το 2018, οπότε και απαλείφθηκαν οι επίμαχες διατάξεις με τροποποίηση του καταστατικού.
96. Από τα διαθέσιμα στοιχεία δεν προκύπτει η έμπρακτη εφαρμογή ενιαίου τιμολογίου με την μορφή τιμοκαταλόγου¹⁶⁵ ή με την εφαρμογή ενιαίων αμοιβών ΥΔΕ και ως εκ τούτου, παράβαση τεκμηριώνεται μόνον για τις κατά τα άνω καταστατικές διατάξεις¹⁶⁶. Πράγματι ο ΣΕΗΕΑ εισέπραττε ποσό εισφοράς από τα μέλη του για κάθε θεώρηση ΥΔΕ που είχαν εκπονήσει, πλην όμως δεν προέκυψε ότι αυτό το ποσό εμπεριέχει καθορισμό αμοιβής ΥΔΕ καθώς δεν προκύπτουν στοιχεία τυχόν επιστροφής στα μέλη και ως εκ τούτου παραμένει στο σύνολό του στη διάθεση του συνδέσμου¹⁶⁷. Σε κάθε περίπτωση, επισημαίνεται ότι τυχόν μη εφαρμογή στην

¹⁶¹ Βλ. και Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 70/333/ΕΟΚ/, Α.Σ.Ρ.Α., ΕΕ 1970 I 148/9, σκ. 15-17.

¹⁶² ΕΑ 563/VII/2013 παρ. 324 με περαιτέρω παραπομπή σε Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 70/333/ΕΟΚ/, Α.Σ.Ρ.Α., ΕΕ 1970 I 148/9, σκ. 15-17, βλ. επίσης και Απόφαση της Επιτροπής της 25.11.1981 IV/428-VBBB/VBVB σκ. 35-38, και Bellamy & Child European Union Law of Competition 7th ed OUP παρ. 5.053.

¹⁶³ Βλ. σχετικά και ΔΕφΑΘ 4771/2015 όπου έγινε δεκτό (σκ. 6, σελ. 11) ότι «η εκ μέρους του σωματίου πρακτική κατάρτισης και ανάρτησης ενός προτεινόμενου τιμολογίου για τις παρεχόμενες από τα μέλη του υπηρεσίες εμπίπτει στο άρθρο 1 παρ. 1 του ν. 703/1977-3959/2011, [...] ανεξαρτήτως της έμπρακτης ή μη εφαρμογής του εκάστοτε προτεινόμενου τιμολογίου, διότι η ενδεχόμενη μη εφαρμογή του τιμολογίου στην πράξη ή η τυχόν μη ομοιόμορφη τήρησή του από τα μέλη του σωματίου ουδόλως επηρεάζει την στοιχειοθέτηση της ερευνώμενης παράβασης του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού εκ μέρους του σωματίου».

¹⁶⁴ Σύμφωνα με το άρθρο 37 του προϊσχύσαντος Ν. 703/1977, η ισχύς τους ήρχετο έξι μήνες μετά τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Η δημοσίευσή του νόμου έλαβε χώρα στις 26.9.1977 (ΦΕΚ Α 278/26.9.1977), συνεπώς ο νόμος άρχισε να ισχύει από 26.2.1978.

¹⁶⁵ Όπως δηλώνεται και στην υπ' αριθ. 8759/12.12.2016 επιστολή παροχής στοιχείων του ΣΕΗΕΑ, ο ΣΕΗΕΑ ουδέποτε έχει εκδώσει τιμοκαταλόγους. Πράγματι και κατά τον επιτόπιο έλεγχο που διενεργήθηκε στις 10.1.2013 στα γραφεία του ΣΕΗΕΑ δεν ανευρέθησαν τιμοκατάλογοι.

¹⁶⁶ Βλ. αναφορές στα οικεία σημεία, από τις οποίες προκύπτει ότι παρά την ύπαρξη σχετικών συζητήσεων (σε περιορισμένο πάντως βαθμό και έκταση), δεν λαμβάνονται αποφάσεις και συνεπώς περαιτέρω αναφορά στα διαθέσιμα στοιχεία στο πλαίσιο της παρούσας παρέλκει.

¹⁶⁷ Βλ. ενδεικτικά οικονομικούς/ταμειακούς απολογισμούς και προϋπολογισμούς ετών 2007 και 2008 αντίστοιχα (ΣΚ8), 2009 και 2010 αντίστοιχα (ΕΣ2), οικονομικό απολογισμό 2011 (ΕΣ3), αλλά και σχετικές αναφορές περί αύξησης του ποσού αυτού κατά τις συνεδριάσεις ΔΣ και ΓΣ κατά τα έτη 2003, 2009 και 2010.

πράξη δεν επηρεάζει την ουσιαστική αξιολόγηση της υπό κρίση συμπεριφοράς ως παράνομη. Και τούτο διότι, κατά πάγια εθνική και ενωσιακή νομολογία, συμπράξεις καθορισμού τιμών κρίνονται ως αντι-ανταγωνιστικές, εφόσον εξ αντικειμένου περιορίζουν τον ανταγωνισμό, χωρίς να απαιτείται να έχουν εφαρμοστεί στην πράξη¹⁶⁸. Συναφώς, εφόσον μία σύμπραξη, η οποία έχει ως αντικείμενο τον περιορισμό του ανταγωνισμού, αντίκειται στο άρθρο 1 του Ν. 703/1977 - Ν. 3959/2011 ανεξάρτητα από τα αποτελέσματά της, η εν τοις πράγμασι μη εφαρμογή (εν όλω ή εν μέρει) όπως, αντίστοιχα, και η μη συμμόρφωση (εν όλω ή εν μέρει) προς τα συμφωνηθέντα, δεν ασκούν κατά νόμο, επιρροή, ούτε συνιστούν λόγο απαλλαγής.

97. Ως εκ τούτου, κατά την κρίση των Μελών της Επιτροπής, οι ως άνω διατάξεις που εμφανίζονται διαχρονικά στο Καταστατικό (και τις εκάστοτε τροποποιήσεις του) του ΣΕΗΕΑ περί εφαρμογής ενιαίου τιμολογίου από τα μέλη του είναι αφεαυτές παράνομες ως αντικείμενες στο άρθρο 1 Ν. 703/1977 - Ν. 3959/2011, η δε σχετική παράβαση εκκινεί από το έτος 1978, έτος κατά το οποίο ξεκίνησε να ισχύει ο προϊσχύον νόμος 703/1977 για την προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού¹⁶⁹, δεδομένου ότι, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, οι παραβατικές διατάξεις εισήχθησαν στο Καταστατικό του ΣΕΗΕΑ ήδη από το έτος 1973 και διαρκεί ως το 2018.
98. Από τα διαθέσιμα στοιχεία δεν προκύπτει η έμπρακτη εφαρμογή ενιαίου τιμολογίου με την μορφή τιμοκαταλόγου¹⁷⁰ ή με την εφαρμογή ενιαίων αμοιβών ΥΔΕ¹⁷¹ και ως εκ τούτου, κατά την κρίση της Επιτροπής, παράβαση τεκμηριώνεται μόνον για τις κατά τα άνω καταστατικές διατάξεις¹⁷².
99. Η σύμπραξη, η οποία έχει ως αντικείμενο τον περιορισμό του ανταγωνισμού, αντίκειται στο άρθρο 1 του Ν. 703/1977 - Ν. 3959/2011 ανεξάρτητα από τα αποτελέσματά της, ενώ η εν τοις πράγμασι μη εφαρμογή (εν όλω ή εν μέρει) όπως, αντίστοιχα, και η μη συμμόρφωση (εν όλω ή εν μέρει) προς τα συμφωνηθέντα, δεν ασκούν κατά νόμο, επιρροή, ούτε συνιστούν λόγο απαλλαγής¹⁷³.

¹⁶⁸ Βλ. ενδεικτικά ΣτΕ 2780/2012, σκ. 4 (όπου και σχετική ενωσιακή νομολογία), αποφάσεις ΔΕΕ, C-246/86 *Belasco*, σκ. 12-15, και C-123/83 *BNIC κ. Clair*, σκ. 22, αποφάσεις ΓενΔικ, T-7/89 *SA Hercules κ. Επιτροπής*, σκ. 271, T-25/95 κλπ. *Cimenteries κ. Επιτροπής*, σκ. 16, 25 (περίληψης) και 1531, 3921 επ., T-303/02 *Westfalen Gassen κ. Επιτροπής*, σκ. 75, και απόφαση Επιτροπής για την αγορά της μεθυλογλυκαμίνης 2004/104/ΕΚ, ό.π, παρ. 174, 177-179.

¹⁶⁹ Σύμφωνα με το άρθρο 37 του προϊσχύσαντος Ν. 703/1977, η ισχύς τους ήρχετο έξι μήνες μετά τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Η δημοσίευσή του νόμου έλαβε χώρα στις 26.9.1977 (ΦΕΚ Α 278/26.9.1977), συνεπώς ο νόμος άρχισε να ισχύει από 26.2.1978.

¹⁷⁰ Όπως δηλώνεται και στην υπ' αριθ. πρωτ. 8759/12.12.2016 επιστολή παροχής στοιχείων του ΣΕΗΕΑ, ο ΣΕΗΕΑ ουδέποτε έχει εκδώσει τιμοκαταλόγους. Πράγματι και κατά τον επιτόπιο έλεγχο που διενεργήθηκε στις 10.1.2013 στα γραφεία του ΣΕΗΕΑ δεν ευρέθησαν τιμοκατάλογοι.

¹⁷¹ Διευκρινίζεται περαιτέρω, όπως προκύπτει και από τα προεκτεθέντα στοιχεία, ότι ο ΣΕΗΕΑ εισέπραττε ποσό από τα μέλη του για τη θεώρηση των ΥΔΕ, πλην δεν προέκυψε ότι εμπειρέχει καθορισμό αμοιβής.

¹⁷² Από τα στοιχεία του φακέλου προκύπτει ότι παρά την ύπαρξη σχετικών συζητήσεων (σε περιορισμένο πάντως βαθμό και έκταση), δεν λαμβάνονται αποφάσεις και συνεπώς περαιτέρω αναφορά στα διαθέσιμα στοιχεία στα πλαίσια της παρούσας παρέλκει.

¹⁷³ Στο πλαίσιο συνολικής στάθμισης και αξιολόγησης των αποδεικτικών στοιχείων συνεκτιμώνται όλα τα στοιχεία, αναλόγως της βαρύτητας και αξιοπιστίας τους προκειμένου να μορφωθεί άποψη περί της στοιχειοθέτησης της υπό εξέταση πρακτικής. Εν προκειμένω, τα συλλεγόμενα αποδεικτικά στοιχεία και δη το Καταστατικό του ΣΕΗΕΑ, συνιστά αξιόπιστο αποδεικτικό μέσο για τη στοιχειοθέτηση της παράβασης ενώ έχει συνταχθεί σε ανύποπτο, και σύγχρονο με τη διενέργεια των παραβατικών συμπεριφορών χρόνο, και έχει επίσης αυξημένη αποδεικτική αξία κατά τα στην οικεία ενότητα εκτιθέμενα.

100. Κατά την κρίση της Επιτροπής Ανταγωνισμού, πρέπει σε κάθε περίπτωση να ληφθούν υπόψη όλες οι συνθήκες της παρούσας υπόθεσης και οι ισχυρισμοί του ΣΕΗΕΑ. Ειδικότερα, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι υφίστανται δηλώσεις περί της μη τήρησης ενιαίας τιμής, όπως ενδεικτικά στην από 21.11.2011 συνεδρίαση ΔΣ στην οποία αναφέρεται από τον [...] του Συνδέσμου, [...] ότι δεν μπορεί να υπάρξει ενιαία τιμή για τον επανέλεγχο και ότι οι συνάδελφοι θα εκτιμούν τη δουλειά τους και θα ζητούν το αντίτιμο¹⁷⁴. Τα στοιχεία αυτά καταδεικνύουν ότι πράγματι οι καταστατικές διατάξεις περί καθορισμού αμοιβών δεν εφαρμόστηκαν στην πράξη. Συνεπώς, παρά την ύπαρξη των ως άνω καταστατικών διατάξεων του ΣΕΗΕΑ, ο παραβατικός χαρακτήρας των οποίων σε κάθε περίπτωση δεν αναιρείται, υφίστανται δηλώσεις περί της μη τήρησης ενιαίας τιμής, όπως ενδεικτικά στην από 21.11.2011 συνεδρίαση ΔΣ¹⁷⁵. Τα στοιχεία αυτά καταδεικνύουν ότι πράγματι οι καταστατικές διατάξεις περί καθορισμού αμοιβών δεν εφαρμόστηκαν στην πράξη.
101. Πέραν μεμονωμένων αναφορών¹⁷⁶ που, κατά την κρίση της Επιτροπής, δεν στηρίζονται από άλλα συγκλίνοντα στοιχεία, δεν εξειδικεύονται και δεν εξικονούνται στο αναγκαίο αποδεικτικό μέτρο για διαπίστωση παράβασης για το συγκεκριμένο Σύνδεσμο, κατά την έρευνα της Υπηρεσίας, δεν εντοπίστηκε στοιχείο αναφορικά με επιστροφή ποσού από το καταβλητέο κατά τη θεώρηση της ΥΔΕ από το ΣΕΗΕΑ.
102. Αντιστρόφως, ο ΣΕΗΕΑ έχει εκδηλώσει σε ανύποπτο χρόνο, ρητά και κατηγορηματικά, και σε επανειλημμένες περιπτώσεις την αντίθεσή του στις πρακτικές ενιαίων τιμών άλλων Συνδέσμων. Ειδικότερα, στις 25.7.2011, όπως καταγράφεται στα πρακτικά της [...] ¹⁷⁷ συνεδρίασης [...], το προεδρείο λαμβάνει πρόσκληση από τον Σύνδεσμο του Πειραιά «για μια συνάντηση με άλλα σωματεία της Αττικής-[...] με θέμα την ενιαία τιμή θεώρησης των ΥΔΕ». Το θέμα συζητείται στις [...] ¹⁷⁸ κατά τη συνεδρίαση [...] ¹⁷⁹, κατά την οποία ο [...] αναφέρει¹⁸⁰: «[...] πράγματι στις 25/7/2011, υπήρχε πρόσκληση για το προεδρείο από τον Πειραιά για μια συνάντηση με άλλα σωματεία της Αττικής-[...] με θέμα την ενιαία τιμή θεώρησης των ΥΔΕ.[...] υπήρχαν διάφορες

¹⁷⁴ Βλ. τις σχετικές αναφορές όπως εκτίθενται κατωτέρω.

¹⁷⁵ Βλ. τις σχετικές αναφορές που περιγράφονται ανωτέρω και αντίστοιχες αναφορές στην από 28.3.2012 ΓΣ.

¹⁷⁶ Βλ. εν συνεχεία. Βλ. επίσης αναφορά [...] ΣΕΗΕΑ [...] στη σύσκεψη των Συνδέσμων Αττικής της 3.3.2010 στον Πειραιά «Εμείς είχαμε τη διαδικασία να επιστρέφουμε κάποια χρήματα παλιότερα». Η εν λόγω πρακτική φαίνεται πως δεν συνεχίζεται, ενώ δεν είναι σαφές σε ποια χρονική περίοδο και από ποιον εφαρμόζοταν. Σε σχετικό ερώτημα της Υπηρεσίας ο ΣΕΗΕΑ με την υπ' αριθ. πρωτ. 5066/15.9.2017 επιστολή παροχής στοιχείων δηλώνει: «η συγκεκριμένη αναφορά, που προφανώς αφορά παλαιότερη του 2010 χρονική περίοδο, διευκρινίζει στους παριστάμενους στην σύσκεψη στην επιστροφή χρημάτων από το Σωματείο Αρωγής των Ηλεκτρολόγων, δηλαδή αφορά σε διαφορετικό Σωματείο, στο οποίο ανήκαν ορισμένα από τα μέλη του ΣΕΗΕΑ. Άλλωστε ο ΣΕΗΕΑ σύμφωνα με το Καταστατικό του, αλλά και με την ισχύουσα νομοθεσία, δεν προβλέπεται να αποδίδει χρήματα στα μέλη του».

Σημειώνεται ότι τα πρακτικά της σύσκεψης των Συνδέσμων Αττικής στις 3.3.2010 (ΕΦ6) στα γραφεία του Συνδέσμου Πειραιά, εστάλησαν με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο από τον ΠΣΕΗΠΑΜΤΕ στην ΠΟΣΕΗ. Σε αυτήν παρευρέθηκαν ο [...], ο Σύνδεσμος Εργολάβων Ηλεκτρικών Έργων Αττικής (ΣΕΗΕΑ), ο Πανελλήνιος Σύνδεσμος Εργοληπτών Ηλεκτρολόγων Πτυχιούχων Ανωτέρας & Μέσης Τεχνικής Εκπαίδευσης (ΠΣΕΗΠΑΜΤΕ) και ο Σύνδεσμος Εργοληπτών Εγκαταστατών Ηλεκτρολόγων Πειραιά (ΣΕΕΗΠ), που ανήκαν στο Περιφερειακό Κλιμάκιο Αττικής της ΠΟΣΕΗ. Βλ. σ. 4 στοιχείου ελέγχου ΕΦ6 το οποίο συνελέγη κατά τον επιτόπιο έλεγχο στις 10.1.2013 στα γραφεία του ΠΣΕΗΠΑΜΤΕ.

¹⁷⁷ Το εν λόγω Πρακτικό συνελέγη κατά τον επιτόπιο έλεγχο στα γραφεία του Συνδέσμου στις 10.1.2013. Βλ. ειδικότερα σελ 9 στοιχείου ελέγχου [...].

¹⁷⁸ Το εν λόγω Πρακτικό συνελέγη κατά τον επιτόπιο έλεγχο στα γραφεία του ΣΕΗΕΑ στις 10.1.2013.

¹⁷⁹ Στοιχείο ελέγχου [...].

¹⁸⁰ Βλ. σχετικά σελ 9 στοιχείου ελέγχου [...].

απόψεις, όπως για 28 ή 35 Ευρώ ή άλλοι 10 ή 80 Ευρώ για το μονοφασικό και 100 Ευρώ για το τριφασικό. Κάποιοι βέβαια λέει είχαν αντίρρηση γιατί σήμερα έχουν αυτό το ποσό ή ήθελαν να μοιραστεί ανάλογα με το ταμείο.[...] η θέση του ΣΕΗΕΑ ήταν ότι σ' αυτή την κρίση να γίνει κάθε προσπάθεια για μείωση της τιμής του πιστοποιητικού». Ακολούθως κατά τη συνεδρίαση [...], ο [...] ¹⁸¹ «προτείνει ενιαία κοστολόγηση του πιστοποιητικού» ¹⁸², ωστόσο ο [...] του ΣΕΗΕΑ [...] επισημαίνει ότι «βάσει του νόμου 4483/65 το πιστοποιητικό θεωρείται ατελώς και δίνουμε κάποιο ποσό για το σωματείο μας και για τη ΝΕΑ ΥΔΕ σαν έντυπο ή σαν ηλεκτρολογική νομοθεσία, αυτό πρέπει να το δούμε». Εν συνεχεία, κατά τη συνεδρίαση [...] ¹⁸³ στο πλαίσιο επικείμενης συνάντησης των σωματείων της Αττικής ο [...] αναφέρει ¹⁸⁴ «Τη Δευτέρα ^[185] θα πάμε στη σύσκεψη με το [...] [...] Να δούμε τι σημαίνει ενιαία τιμή. [...] αρχή για εμάς είναι η συναδελφική αλληλεγγύη» και τονίζει ότι ¹⁸⁶ «για την τιμή του πιστοποιητικού θα ισχύει ότι ισχύει μέχρι σήμερα. Οι συνάδελφοι θα εκτιμούν τη δουλειά τους και θα ζητούν το αντίτιμο, στο πλαίσιο της οικονομικής κατάστασης που υπάρχει σήμερα. [...] το σωματείο δεν θα αλλάξει την τιμή για το πιστοποιητικό. Εξάλλου το σωματείο δεν είναι κερδοσκοπικός οργανισμός. Κάποια άλλα σωματεία ίσως να θέλουν η τιμή να φτάσει το 50€ για να χρησιμοποιούν τα χρήματα για κρουαζιέρες». Επίσης υπογραμμίζει ότι ¹⁸⁷: «[...] σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να υπάρξει ενιαία τιμή για τον επανέλεγχο». Επί του θέματος, ο [...] προσθέτει ¹⁸⁸: «αυτοί που ζητούν ενιαία τιμή ανησυχούν γιατί ο ΣΕΗΕΑ θα παραμείνει το πιο φτηνό σωματείο και ίσως χάσουν κάποια από τα μέλη τους». Στη συνέχεια, κατά τη συνεδρίαση Δ.Σ. στις 21.11.2011 (ΣΚ5) ο [...] αναφερόμενος στο θέμα της συνάντησης με τα άλλα σωματεία υποστηρίζει ότι ζητούν ενιαία τιμή για να κοστολογήσουν το πιστοποιητικό στα 50€ και προσθέτει ότι για το ΣΕΗΕΑ το πιστοποιητικό θα παραμείνει στα 8,50€.

103. Ακολούθως, σύμφωνα με τα πρακτικά της συνεδρίασης [...] ¹⁸⁹, σε αυτήν γίνεται αναφορά στη σύσκεψη των Συνδέσμων Αττικής, και ο [...] αναφέρει ότι ¹⁹⁰: «[...] τα σωματεία έχουν μια εσωτερική συμφωνία με τα μέλη να εισπράττει μια εισφορά και όχι από τον πελάτη» και, ως προς το ΣΕΗΕΑ συμπληρώνει ότι: «[έ]χουμε πει και σε προηγούμενη συνεδρίαση ότι δεν μας αφορά το θέμα της τιμής. Εκείνοι ιδρύουν εταιρείες για να καλυφθούν φορολογικά. [...]. Θα είμαστε κάθετοι, να δίνουμε υποχρεωτικά στο σωματείο την συνδρομή μας και θα παραμείνουμε όπως έχει». Επιπλέον, όπως καταγράφεται στα εν λόγω πρακτικά: «Ο [...] ^[191], υπενθυμίζει ότι αυτό που συζητούν στην ΠΟΣΕΗ και στα Διοικητικά Συμβούλια δεν αφορούν το καλό του κλάδου. Δεν μπορούν να υπάρχουν παράβολα, είναι αθέμιτος ανταγωνισμός. Να αποφασίζουν τα σωματεία. Απαγορεύονται τα καρτέλ» και τονίζει ότι: «αυτά που πάνε να περάσουν είναι

¹⁸¹ Βλ. σχετικά σελ 7 (τελευταία) στοιχείου ελέγχου [...].

¹⁸² Εκτιμάται ότι η εν λόγω τοποθέτηση γίνεται σε συνέχεια.

¹⁸³ Το εν λόγω Πρακτικό (στοιχείο ελέγχου [...]) συνελέγη κατά τον επιτόπιο έλεγχο στα γραφεία του ΣΕΗΕΑ στις 10.1.2013.

¹⁸⁴ Βλ. σχετικά σελ 2 στοιχείου ελέγχου [...].

¹⁸⁵ Δεδομένης της ημερομηνίας της συνεδρίασης ΔΣ στις 2.11.2011 (ημέρα Τετάρτη), συνάγεται ότι η σύσκεψη στο Κορωπί είχε προγραμματιστεί για τη Δευτέρα 7.11.2011.

¹⁸⁶ Βλ. σχετικά σ. 5 στοιχείου ελέγχου [...].

¹⁸⁷ Βλ. σχετικά σ. 5 στοιχείου ελέγχου [...].

¹⁸⁸ Βλ. σχετικά σ. 5 στοιχείου ελέγχου [...].

¹⁸⁹ Το εν λόγω Πρακτικό συνελέγη κατά τον επιτόπιο έλεγχο στα γραφεία του ΣΕΗΕΑ στις 10.1.2013 ([...]).

¹⁹⁰ Βλ. σχετικά σελ 8 στοιχείου ελέγχου [...].

¹⁹¹ [...] κατά την εν λόγω θητεία του ΔΣ.

απαράδεκτα». Ακολούθως, αναφέρεται ότι: «Ο [...] ^{192]} αναφερόμενος στην απόφαση των σωματείων για ενιαία τιμή θεωρεί ότι το κόστος δεν προσδιορίζεται από τα τετραγωνικά ούτε από την απόσταση. Εμείς, λέει, πρέπει να προστατέψουμε τους συναδέλφους από τα ΚΑΡΤΕΛ και τις εταιρίες γιατί αυτού του είδους οι αποφάσεις είναι πέραν της δεοντολογίας ενός συνδικαλιστικού οργάνου». Επί του θέματος, ο [...] προσθέτει, σε σχέση με τα σωματεία, ότι: «πρόκειται περί ΚΑΡΤΕΛ ΣΩΜΑΤΕΙΑ ΑΝΩΝΥΜΕΣ ΕΤΑΙΡΙΕΣ και όχι σωματεία συναδέλφων. Αυτό που τους ενδιαφέρει είναι η θέση και τα έσοδα για να τα διατηρήσουν. Στηρίζουν πολιτική που μας αφανίζει»¹⁹³.

104. Κατά την κρίση της Επιτροπής, από τα παραπάνω και από την έρευνα της Υπηρεσίας δεν προκύπτουν ενοχοποιητικά στοιχεία για το ΣΕΗΕΑ σε σχέση με καθορισμό ενιαίας τιμής θεώρησης ΥΔΕ. Ομοίως, από τα διαθέσιμα στοιχεία δεν διαπιστώνεται η κατάρτιση τιμοκαταλόγου λοιπών ηλεκτρολογικών εργασιών¹⁹⁴. Προκύπτει, αντιθέτως, με σαφήνεια, η εναντίωση του ΣΕΗΕΑ στις πρακτικές καθορισμού ενιαίων τιμών που προτεινόταν ή ακολουθούνταν από άλλους Συνδέσμους ηλεκτρολόγων.

ΣΤ.5. ΑΔΥΝΑΜΙΑ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΞΑΙΡΕΣΗΣ ΒΑΣΕΙ ΤΩΝ ΑΡΘΡΩΝ 1 ΠΑΡ. 3 Ν. 703/1977 – Ν. 3959/2011

105. Βάσει των συνθηκών της παρούσας υπόθεσης, κατά τα προεκτεθέντα, δεν συντρέχει εν προκειμένω περίπτωση ατομικής εξαίρεσης βάσει των άρθρων 1 παρ. 3 του Ν. 703/1977 – Ν. 3959/2011, των πρακτικών που διαπιστώθηκαν¹⁹⁵, κυρίως λόγω της φύσης των υπό εξέταση πρακτικών (ιδιαίτερος σοβαροί περιορισμοί του ανταγωνισμού) που αποκλείει την επέλευση αντικειμενικών οικονομικών πλεονεκτημάτων από τις εξεταζόμενες πρακτικές ή τον προσπορισμό οφέλους στους καταναλωτές. Κατά την κρίση της Επιτροπής, δεν πληρούνται, και δη σωρευτικά, οι προϋποθέσεις ατομικής εξαίρεσης βάσει της παραγράφου 3 των άρθρων 1 Ν.703/77 - 1 Ν. 3959/2011 σε σχέση με τις εν λόγω αποφάσεις και πρακτικές του ΣΕΗΕΑ, για τους ακόλουθους ιδίως λόγους:
106. Όπως προεκτέθηκε, η εφαρμογή της ατομικής εξαίρεσης των άρθρων 1 παρ. 3 του Ν. 703/77 - 1 παρ. 3 Ν. 3959/2011 υπόκειται σε τέσσερις προϋποθέσεις:
- (α) η συμφωνία πρέπει να συμβάλλει στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας ή της διανομής των προϊόντων ή στην προώθηση της τεχνικής - οικονομικής προόδου,
  - (β) πρέπει να εξασφαλίζει δίκαιο τμήμα στους καταναλωτές από το όφελος που προκύπτει,
  - (γ) οι περιορισμοί πρέπει να είναι απαραίτητοι για την επίτευξη των στόχων αυτών, και
  - (δ) η συμφωνία δεν πρέπει να παρέχει στα μέρη τη δυνατότητα κατάργησης του ανταγωνισμού.

¹⁹² Βλ. σχετικά σελ 9 στοιχείου ελέγχου ΣΚ6. Πρόκειται για τον [...] κατά την εν λόγω θητεία του ΔΣ.

¹⁹³ Βλ. σχετικά σελ 9 στοιχείου ελέγχου [...].

¹⁹⁴ Προκύπτει μόνο μία αναφορά κατά την 3^η τακτική Γ.Σ. της **12.3.2008** (ΣΚ8), στην οποία συζητείται η δημιουργία τιμοκαταλόγου ηλεκτρολογικών εργασιών, στο πρότυπο του τιμολογίου στο site της Ομοσπονδίας, χωρίς όμως έτερα στοιχεία για σχετική απόφαση ή υλοποίηση.

¹⁹⁵ Βλ. σχετικά Κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή του άρθρου 81 (νυν 101) παρ. 3 της Συνθήκης, ΕΕ C 101/27.4.2004. Βλ. και άρθρο 2 του Κανονισμού (ΕΚ) 1/2003 και άρθρο 4 Ν. 3959/2011 ως προς το βάρος απόδειξης της συνδρομής των σωρευτικών προϋποθέσεων του άρθρου 1 παρ. 3 του Ν. 3959/2011. Βλ. επίσης Βλ. ΣτΕ 2007/2013, σκ. 17.

107. Οι τέσσερις ως άνω προϋποθέσεις είναι **σωρευτικές**, δηλαδή, πρέπει να πληρούνται όλες για να έχει εφαρμογή η ατομική απαλλαγή βάσει των άρθρων 1 παρ. 3 του Ν.703/77 και 1 παρ. 3 Ν. 3959/2011¹⁹⁶.
108. Εφόσον διαπιστωθεί ο αντι-ανταγωνιστικός χαρακτήρας της συμφωνίας υπό την έννοια των άρθρων 1 παρ. 1 Ν. 703/77 - 1 παρ. 1 Ν. 3959/2011, οι συμπράττουσες επιχειρήσεις (οι οποίες επικαλούνται και το ευεργέτημα της εξαίρεσης) φέρουν το βάρος απόδειξης ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις των άρθρων 1 παρ. 3 του Ν. 703/77- 1 παρ. 3 Ν. 3959/2011¹⁹⁷. Συνεπώς, κάθε επιχείρηση που επικαλείται τα ως άνω άρθρα φέρει το βάρος να αποδείξει, κατά τρόπο ειδικό και συγκεκριμένο, ότι η επίδικη περίπτωση ικανοποιεί κάποια από τις εξαιρετικές προϋποθέσεις ατομικής απαλλαγής της παρ. 3 των άρθρων 1 Ν. 703/77 - 1 Ν. 3959/2011¹⁹⁸. Κατά τη σχετική αξιολόγηση, λαμβάνονται υπόψη μόνο τα αντικειμενικά πλεονεκτήματα, πράγμα που σημαίνει ότι η τυχόν επικαλούμενη βελτίωση της αποτελεσματικότητας δεν εκτιμάται με βάση την υποκειμενική άποψη των μερών.
109. Τα άρθρα 1 παρ. 3 Ν. 703/77 - 1 παρ. 3 Ν. 3959/2011 δεν αποκλείουν *a priori* ορισμένα είδη συμφωνιών από το πεδίο εφαρμογής τους. Ωστόσο, κατά πάγια νομολογία και πρακτική, οι σοβαροί περιορισμοί του ανταγωνισμού – όπως ο άμεσος ή έμμεσος καθορισμός τιμών ή/και η κατανομή αγορών / πελατείας – δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι πληρούν τις προϋποθέσεις εξαίρεσης από τις απαγορευτικές διατάξεις των άρθρων 1 ν. 703/77 - 1 Ν. 3959/2011. Ειδικότερα, οι συμφωνίες αυτές κατά κανόνα δεν πληρούν (τουλάχιστον) τις δύο πρώτες προϋποθέσεις της παραγράφου 3 των εν λόγω άρθρων. Δεν δημιουργούν, δηλαδή, αντικειμενικά οικονομικά πλεονεκτήματα, ούτε και προσπορίζουν οφέλη στους καταναλωτές. Επιπλέον, αυτά τα είδη συμφωνιών δεν πληρούν κατά κανόνα το κριτήριο του απαραίτητου χαρακτήρα, βάσει της τρίτης προϋπόθεσης της παραγράφου 3. Τέλος, ούτε και η τέταρτη προϋπόθεση της εξαίρεσης πληρούται, εάν η συμφωνία καταργεί τον ανταγωνισμό στη σημαντικότερη έκφρασή του, ήτοι σε επίπεδο τιμών¹⁹⁹.
110. Για τους ως άνω λόγους, και δεδομένου ότι το ουσιαστικό αντικείμενο της υπό κρίση σύμπραξης αφορά κατά τα προεκτεθέντα, σε νόθευση του ανταγωνισμού σε επίπεδο τιμών, ήτοι σε πολύ σοβαρό περιορισμό του ανταγωνισμού και δη σε οριζόντια σύμπραξη, μεταξύ ανταγωνιστών, δεν πληρούνται εν προκειμένω, και μάλιστα σωρευτικά, οι προϋποθέσεις ατομικής εξαίρεσης βάσει της παραγράφου 3 των άρθρων 1 Ν.703/77 - 1 Ν. 3959/2011 σε σχέση με τις εν λόγω αποφάσεις και πρακτικές του ΣΕΗΕΑ, καθώς αυτές στρεβλώνουν μια από τις βασικές παραμέτρους του, τον ανταγωνισμό ως προς τις τιμές, χωρίς να προσπορίζουν οποιοδήποτε όφελος στον καταναλωτή. Οι πρακτικές αυτές εξάλλου δεν μπορούν να θεωρηθούν δικαιολογημένες προκειμένου να διασφαλισθεί η ελάχιστη ποιότητα των επαγγελματικών υπηρεσιών και να προστατευθούν οι

¹⁹⁶ Βλ. Κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή του άρθρου 81 (νυν 101) παρ. 3 της Συνθήκης, ΕΕ C 101/27.4.2004, σελ 97, παρ. 42, όπου και παραπομπές σε πάγια ενωσιακή νομολογία.

¹⁹⁷ Βλ. άρθρο 2 του Κανονισμού (ΕΚ) 1/2003. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 4 Ν. 3959/2011, κατά τη διαδικασία ενώπιον της Επιτροπής Ανταγωνισμού, για την εφαρμογή των άρθρων 1 και 2 καθένας φέρει το βάρος απόδειξης των ισχυρισμών του. Βλ. επίσης Βλ. ΣτΕ 2007/2013, σκ. 17.

¹⁹⁸ Βλ. ΣτΕ 2007/2013, σκ. 17 και ΣτΕ 2780/2012, σκ. 4, καθώς και ενδεικτικά ΔΕφΑθ 559/2010, σκ. 18, ΔΕφΑθ 2891/2009, σκ. 19, και ΔΕφΑθ 1682/2009, σκ. 28 (και στην πάγια ενωσιακή νομολογία που παραπέμπουν).

¹⁹⁹ Βλ. Κατευθυντήριες Γραμμές για την εφαρμογή του άρθρου 81 (νυν 101) παράγραφος 3 της συνθήκης, παρ. 110.

καταναλωτές από πλημμελείς υπηρεσίες, καθώς δεν μπορούν να αποτρέψουν ασυνείδητους επαγγελματίες να προσφέρουν υπηρεσίες χαμηλής ποιότητας, ενώ οδηγούν στην εξάλειψη των οικονομικών κινήτρων των ελεύθερων επαγγελματιών να μειώσουν το κόστος και να βελτιώσουν την ποιότητα²⁰⁰. Σε κάθε περίπτωση, ο ισχυρισμός ότι οι περιοριστικές πρακτικές μπορεί να δικαιολογηθούν επειδή στοχεύουν στην εξασφάλιση συνθηκών υγιούς ανταγωνισμού στην αγορά είναι από τη φύση του αβάσιμος και πρέπει να απορριφθεί. Η προστασία των συνθηκών υγιούς ανταγωνισμού αποτελεί καθήκον του νομοθέτη σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στην εθνική και κοινοτική νομοθεσία περί ανταγωνισμού, και όχι των επιχειρήσεων να προβαίνουν σε αυτορρύθμιση²⁰¹.

111. Βάσει των ανωτέρω, δεν πληρούνται εν προκειμένω οι προϋποθέσεις για την χορήγηση ατομικής εξαίρεσης του άρθρου 1 παρ. 3 Ν. 703/1977- 3959/2011.

Z. ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΠΙΒΟΛΗ ΚΥΡΩΣΕΩΝ

Z.1. Εφαρμοστέοι κανόνες ως προς τις κυρώσεις

112. Σύμφωνα με το άρθρο 25 παρ. 1 του Ν. 3959/2011 (πρώην άρθρο 9 παρ. 1 του Ν. 703/1977), εάν η Επιτροπή Ανταγωνισμού, μετά από σχετική έρευνα, διαπιστώσει παράβαση των άρθρων 1 και 2 του Ν. 703/1977 ή 1 του Ν. 3959/2011 ή και των άρθρων 101 και 102 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) μπορεί, με απόφασή της, διαζευκτικά ή σωρευτικά, να επιβάλει πρόστιμο στις επιχειρήσεις ή στις ενώσεις επιχειρήσεων που υπέπεσαν στην παράβαση και να τις υποχρεώσει να παύσουν την παράβαση και να την παραλείπουν στο μέλλον.
113. Περαιτέρω, με βάση το άρθρο 25 παρ. 2α του Ν. 3959/2011, για τον καθορισμό του προστίμου λαμβάνονται υπόψη, μεταξύ άλλων, η σοβαρότητα και διάρκεια της παράβασης, η γεωγραφική έκταση της παράβασης, η διάρκεια και το είδος της συμμετοχής στην παράβαση της συγκεκριμένης επιχείρησης, καθώς και το οικονομικό όφελος που αποκόμισε, ενώ το επιβαλλόμενο πρόστιμο μπορεί να φθάσει μέχρι ποσοστού δέκα τοις εκατό (10%) του συνολικού κύκλου εργασιών της επιχείρησης της χρήσης κατά την οποία έπαυσε η παράβαση ή, αν αυτή συνεχίζεται μέχρι την έκδοση της απόφασης, της προηγούμενης της έκδοσης της απόφασης χρήσης²⁰². Οι ανωτέρω διατάξεις δεν προσδιορίζουν τη βάση για τον υπολογισμό του

²⁰⁰ Βλ. σχετικά ενδεικτικά αποφάσεις Ε.Α. 292/IV/2005, υπό IV-4, ΕΑ518/VI/2011, σκ. 172 και ΕΑ 554/VII/2012, σκ. 233.

²⁰¹ Βλ. Κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή του άρθρου 81 (νυν 101) παρ. 3 της Συνθήκης, παρ. 46, 47, 49 και 79. Βλ. επίσης, ενδεικτικά, απόφαση ΣτΕ 2780/2012, σκ. 4 (όπου και παραπομπές σε ενωσιακή νομολογία), καθώς και απόφαση ΠΕΚ Τ-29/92 Vereniging van Samenwerkende Prijsregelende Organisaties in de Bouwnijverheid (SPO) κατά της Επιτροπής, Συλλογή 1995, σ. II-289.

²⁰² Βλ. σχετικά και απόφαση ΣτΕ 2007/2013, σκ. 28 (όπου και παραπομπές σε αντίστοιχη ενωσιακή νομολογία): το μέγιστο του επιβαλλόμενου προστίμου, το οποίο σκοπεί όχι μόνο να κολάσει τις παράνομες πράξεις των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων, αλλά και να αποτρέψει τόσο τις εν λόγω επιχειρήσεις, όσο και άλλους επιχειρηματίες, από τη μελλοντική παράβαση των κανόνων του δικαίου του ανταγωνισμού, ορίζεται με βάση τα συνολικά ακαθάριστα έσοδα της επιχείρησης. Ο συνολικός αυτός κύκλος εργασιών αποτελεί ένδειξη, έστω κατά προσέγγιση και ατελή, του μεγέθους και της οικονομικής ισχύος της επιχείρησης, στοιχείων που νομίμως λαμβάνονται υπόψη για την εκτίμηση της σοβαρότητας της παράβασης. Επιπλέον, τα εν λόγω στοιχεία σχετίζονται με την ανάγκη διασφάλισης της αποτελεσματικότητας και της επαρκούς αποτρεπτικότητας του προστίμου, η οποία λαμβάνεται υπόψη για τον προσδιορισμό του ύψους αυτού.

προστίμου²⁰³. Προσδιορίζουν, με γνώμονα την αρχή της αναλογικότητας, ένα ανώτατο ποσοτικό όριο, το οποίο το τελικώς επιβαλλόμενο από την Επιτροπή πρόστιμο δεν επιτρέπεται να υπερβεί, ανεξαρτήτως των ενδιάμεσων πράξεων υπολογισμού²⁰⁴.

114. Παραβατική συμπεριφορά που εκδηλώθηκε προ της 20.04.2011 (ημερομηνία θέσης σε ισχύ του Ν. 3959/2011 και κατάργησης του Ν. 703/1977) διήρκεσε, όμως και μετά από το χρονικό αυτό σημείο, αξιολογείται βάσει των σχετικών άρθρων του Ν. 3959/2011.
115. Το άρθρο 25 παρ. 3 του ίδιου νόμου ορίζει ότι όταν η παράβαση που διέπραξε η ένωση επιχειρήσεων συνδέεται με τις δραστηριότητες των μελών της το επιβαλλόμενο πρόστιμο μπορεί να ανέρχεται μέχρι ποσοστού 10% του συνολικού κύκλου εργασιών των μελών αυτής, της χρήσης κατά την οποία έπαυσε η παράβαση, ή αν αυτή συνεχίζεται μέχρι την έκδοση της απόφασης, της προηγούμενης της έκδοσης της απόφασης χρήσης.
116. Σημειώνεται επίσης ότι σύμφωνα με το άρθρο 27 παρ. 2 του Ν. 3959/2011 «Η Επιτροπή Ανταγωνισμού μπορεί να διατάξει την επιχείρηση ή την ένωση επιχειρήσεων που παρέβη τον παρόντα νόμο να δημοσιεύσει την απόφαση που εκδίδεται κατά το άρθρο 25 σε εφημερίδα, η οποία κυκλοφορεί σε πανελλαδική ή τοπική κλίμακα, ανάλογα με την εμβέλεια της αγοράς, στην οποία εκδηλώνεται η παράβαση, τη σοβαρότητα και τα αποτελέσματα της τελευταίας. Αν η απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού ακυρωθεί με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, η Επιτροπή υποχρεούται να δημοσιεύσει με έξοδα της την απόφαση του Δικαστηρίου στην ίδια εφημερίδα».
117. Η Επιτροπή δύναται να αποκλίνει από τη γενική μέθοδο υπολογισμού του προστίμου που προβλέπεται στη σχετική Ανακοίνωση της 12-05-2006, όταν οι ιδιαιτερότητες ορισμένης υπόθεσης το υπαγορεύουν²⁰⁵. Συναφώς, είναι επιτρεπτός ο κατ' αυτοδέσμευση της διοίκησης προσδιορισμός από αυτήν των κριτηρίων που σκοπεύει να εφαρμόσει στο πλαίσιο άσκησης της διακριτικής της εξουσίας. Στην Επιτροπή εναπόκειται να ακολουθήσει τη μέθοδο υπολογισμού του ύψους του προστίμου, με την οποία αυτοδεσμεύτηκε, ενώ επιτρέπεται η απόκλιση από τα ούτως τεθέντα κριτήρια, λόγω συντρεχουσών ιδιαίτερων περιστάσεων σε συγκεκριμένη περίπτωση (είτε προς αυστηρότερη κατεύθυνση, είτε προς ηπιότερη κατεύθυνση), απόκλιση, ωστόσο, που θα πρέπει να δικαιολογείται ειδικώς²⁰⁶.
118. Συναφώς, η ανάγκη εξασφάλισης του αρκούντως αποτρεπτικού χαρακτήρα του προστίμου επιβάλλει την κατάλληλη προσαρμογή του ύψους του, ώστε να λαμβάνεται υπόψη ο επιδιωκόμενος αντίκτυπος στην επιχείρηση στην οποία επιβάλλεται το εν λόγω πρόστιμο, τούτο δε προκειμένου το πρόστιμο αυτό να μην είναι αμελητέο, ή αντιθέτως, υπερβολικά υψηλό, ιδίως

---

²⁰³ Βλ. απόφαση ΠΕΚ Τ-241/01, Scandinavian Airlines System, Συλλ. 2005, ΙΙ-02917, σκ. 165.

²⁰⁴ Βλ. αποφάσεις ΠΕΚ Τ-52/02, Société nouvelle des couleurs zinciques SA (SNCZ), Συλλ. 2005, ΙΙ-05005, σκ. 36 επ., Τ-23/99, LR AF 1998 A/S, Συλλ. 2002, ΙΙ-01705, σκ. 287 επ. και Τ-236/01, Τ-239/01, Τ-244-246/01, Τ-251/01 και Τ-252/01, Tokai Carbon, Συλλ. 2004, ΙΙ-01181, σκ. 367-368.

²⁰⁵ Βλ. ιδίως παρ. 21 προαναφερόμενης Ανακοίνωσης.

²⁰⁶ Βλ. ενδεικτικά ΔΕφαΘ 2265/2010 σκ. 46, ΔΕφαΘ 559/2010 σκ. 26 και ΔΕφαΘ 2891/2009 σκ. 29, όπου και σχετικές παραπομπές σε ενωσιακή νομολογία, ΕΑ 512/VI/2010, σκ. 211, ΕΑ 563/VII/2013, σκ. 372 επ., υπόθεση Επιτροπής COMP/F/39.234/2006 σκ. 14, υπόθεση Επιτροπής IV/35.814/1998, σκ. 83-84, ΠΕΚ Τ-217/03 και Τ-245/03 FNCEBV και FNSEA κατά Επιτροπής, Συλλ. 2006, ΙΙ-5000. Γενικά όσον αφορά στο κριτήριο του συνολικού κύκλου εργασιών μιας επιχείρησης ως βάσης για τον καθορισμό του ύψους του προστίμου, βλ. επίσης ΣτΕ 2007/2013, σκ. 28.

σε σχέση με την οικονομική δυνατότητα της επιχείρησης, σύμφωνα με τις επιταγές, αφενός της εξασφάλισης της αποτελεσματικότητας του προστίμου και αφετέρου της τήρησης της αρχής της αναλογικότητας²⁰⁷.

Z.2. Εφαρμογή στην κρινόμενη υπόθεση

119. Με βάση τα στοιχεία του φακέλου, σημειώνονται τα ακόλουθα αναφορικά με τις περιοριστικές του ανταγωνισμού πρακτικές του ΣΕΗΕΑ:

- *Φύση των παραβάσεων*: Ο ΣΕΗΕΑ προέβη σε καθορισμό τιμών μέσω της θέσπισης των διατάξεων των άρθρων 2 παρ. 8 και 8 παρ. 9 του Καταστατικού του (όπως αυτό εκάστοτε τροποποιούνταν) για την εφαρμογή ενιαίου τιμολογίου ηλεκτρολογικών εργασιών. Η ανωτέρω είναι πρακτική που συνιστά πρόδηλη εξ αντικειμένου παράβαση του άρθρου 1 παρ. 1 Ν. 703/1977 – Ν. 3959/2011²⁰⁸.

- *Πραγματικός ή δυνητικός αντίκτυπος στην αγορά*: Ο άμεσος ή έμμεσος καθορισμός τιμών θεωρείται ότι έχει αντίκτυπο στην αγορά από τη φύση του. Οι πρακτικές αυτές έχουν κατ' ουσίαν ως συνέπεια την κατάργηση του ανταγωνισμού στο επίπεδο των τιμών και τη διατήρηση αυτών σε επίπεδο υψηλότερο εκείνων στο οποίο θα διαμορφώνονταν εάν εξέλιπαν οι ως άνω πρακτικές. Ως προς τον πραγματικό αντίκτυπο στην αγορά, σημειώνεται εντούτοις ότι, όπως προκύπτει από τη διατύπωσή τους, οι εν λόγω καταστατικές ρήτρες δεν είναι αυτόματες αλλά προϋποθέτουν την έκδοση ενιαίου τιμολογίου των ηλεκτρολογικών εγκαταστάσεων/ εργασιών που εγκρίνει η Γεν. Συνέλευση, τα οποία, με βάση τα στοιχεία του φακέλου, δεν προκύπτει ότι εκδόθηκαν/ υιοθετήθηκαν.

- *Οικονομικό όφελος που αποκόμισαν ή επιδίωξαν να αποκομίσουν οι παραβάτες*: Εν προκειμένω, δεν είναι δυνατόν να προσδιορισθεί επακριβώς το οικονομικό όφελος που απεκόμισε ο ΣΕΗΕΑ και τα μέλη του από τις εν λόγω πρακτικές.

- *Οικονομική δύναμη των εμπλεκόμενων μερών*: Ο ΣΕΗΕΑ είναι πολυμελής και έχει σημαντική παρουσία σε τοπικό επίπεδο και συγκεκριμένα στο νομό Αττικής.

- *Έκταση της γεωγραφικής αγοράς*: Οι πρακτικές του ΣΕΗΕΑ εκτείνονται στο πλαίσιο του νομού Αττικής²⁰⁹.

- *Διάρκεια των παραβάσεων*: Η παράβαση καθορισμού τιμών του άρθρου 1 του Ν. 703/1977 – Ν. 3959/2011, όπως αυτή αποτυπώνεται στις επιμέρους πρακτικές του ΣΕΗΕΑ, άρχεται από το έτος 1978, οπότε και ετέθη σε ισχύ ο προϊσχύων Ν. 703/1977, δεδομένου ότι οι παραβατικές διατάξεις εισήχθησαν για πρώτη φορά στο Καταστατικό του ΣΕΗΕΑ ήδη από το 1973 και διαρκεί έως το 2018 (οπότε απαλείφθηκαν οι διατάξεις από το Καταστατικό του ΣΕΗΕΑ).

- *Επιβαρυντικές/ελαφρυντικές περιστάσεις*: Με βάση τα στοιχεία του φακέλου δεν προκύπτουν συγκεκριμένες επιβαρυντικές ή ελαφρυντικές περιστάσεις.

---

²⁰⁷ Βλ. ΓενΔΕΕ Τ-352/09, Novácke chemické závody a.s., της 12.12.2012, αδημ., σκ. 46 και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

²⁰⁸ Βλ. μεταξύ άλλων, απόφαση Ε.Α. 554/VII/2012, σκ. 431.

²⁰⁹ Μέλη του ΣΕΗΕΑ καθίστανται μόνον οι ηλεκτρολόγοι με έδρα στην Αθήνα.

120. Με συνεκτίμηση όλων τα ανωτέρω, βάσει και της αρχής της αναλογικότητας, και λαμβάνοντας υπόψη όλες τις συνθήκες και ειδικές περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης κατά τα προεκτεθέντα, και δη το γεγονός ότι η επίμαχη καταστατική πρόβλεψη υιοθετήθηκε κάποια χρόνια πριν τη θέση σε ισχύ της νομοθεσίας για την προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού στην Ελλάδα (Ν. 703/1977), ότι η διαπιστωθείσα παράβαση είχε συγκριτικά με άλλους Συνδέσμους πιο περιορισμένο εύρος και ένταση, και επίσης ότι, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, ο ΣΕΗΕΑ ρητά διαχώρισε τη στάση του από την παραβατική δραστηριότητα της ΠΟΣΕΗ στο πλαίσιο του ΠΚ Αττικής, και μάλιστα συγχρόνως, ήδη από το 2011, πιθανολογείται για το λόγο αυτό, διεγράφη από μέλος της ΠΟΣΕΗ²¹⁰ (ρητή αποστασιοποίηση από την παράβαση²¹¹) και ότι με δική του πρωτοβουλία, τροποποίησε το καταστατικό με απαλοιφή των παραβατικών ρητρών²¹², η Επιτροπή κρίνει ότι ο ΣΕΗΕΑ διακρίνεται επαρκώς από τις υπόλοιπες ενώσεις επιχειρήσεων που εξετάστηκαν στην αυτεπάγγελτη έρευνα, κατά τρόπο που να δικαιολογείται η διαφορετική αντιμετώπισή στο θέμα των επιβαλλόμενων κυρώσεων. Για το λόγο αυτό, η Επιτροπή κρίνει ομόφωνα ότι μπορεί απευθυνθεί, κατ' εξαίρεση και στις ειδικές περιστάσεις της κρινόμενης υπόθεσης, μόνον σύσταση στο ΣΕΗΕΑ²¹³, και δεν αρμόζει, κατά την κρίση των μελών της Επιτροπής Ανταγωνισμού, ως προς το ΣΕΗΕΑ, η επιβολή της κύρωσης του προστίμου, αλλά αρκεί η διαπίστωση της παράβασης, σε σχέση με τις ως άνω καταστατικές ρήτρες, και η απεύθυνση σύστασης περί μη επανάληψης παρόμοιας συμπεριφοράς στο μέλλον, κύρωση η οποία τελεί σε σχέση αναλογίας με τους σκοπούς της αποκατάστασης των συνθηκών υγιούς ανταγωνισμού στην αγορά και της αποτροπής παρόμοιας συμπεριφοράς στο μέλλον²¹⁴.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ

Η Επιτροπή Ανταγωνισμού σε Ολομέλεια αποφάσισε:

1. Διαπιστώνει παράβαση του άρθρου 1 του Ν. 703/1977 – Ν. 3959/2011 από το ΣΕΗΕΑ, βάσει των παραβατικών καταστατικών διατάξεων, κατά το σκεπτικό, για το χρονικό διάστημα από το 1978, οπότε και ετέθη σε ισχύ ο Ν. 703/1977, έως το 2018.

²¹⁰ Βλ. σχετική αναφορά σε Πρακτικά ΔΣ 7.9.2011 καθώς και το από 2.6.2011 Ενημερωτικό Δελτίο της ΠΟΣΕΗ (<http://www.poseh.gr/poseh/e-.html?start=5>). Σημειώνεται επιπρόσθετα ότι όπως αναφέρει ο ΣΕΗΕΑ στην υπ' αριθ. πρωτ. 8759/12.12.2016 επιστολή παροχής στοιχείων η ειδικότερη ημερομηνία αποχώρησης του ΣΕΗΕΑ από την ΠΟΣΕΗ έλαβε χώρα στις 21.5.2011 με απόφαση της Γεν. Συνέλευσης της ΠΟΣΕΗ.

²¹¹ Βλ. και αποφάσεις ΠΕΚ, Τ-7/89, Hercules Chemicals, σκ. 232, Τ-310/94, Gruber και Weber, σκ. 130, Τ-329/01 Archer Midland κατά Επιτροπής, σκ. 247 επ. και Τ-25/95 κλπ., Cimenteries CBR κλπ κατά Επιτροπής, Συλλ. Π-491, σκ. 2814, 3100, 3103, 3978, και αποφάσεις ΔΕΕ C-68/12, απόφαση της 07.02.2013, Slovenska Sporitelna, σκ. 27 και νομολογία στην οποία παραπέμπει, C-634/13, απόφαση της 17.09.2015, Total Marketing Services SA κατά Επιτροπής, αδημ., σκ. 18 επ., και C 74/14, Eturas UAB κλπ κατά Επιτροπής, της 21^{ης} Ιανουαρίου 2016, αδημ. σκ. 46 επ.

²¹² Εκκινώντας τη διαδικασία όταν κοινοποιήθηκε η σχετική εισήγηση. Σημειώνεται επίσης ότι, όπως προκύπτει από τη διατύπωσή τους, οι εν λόγω καταστατικές ρήτρες δεν είναι αυτόματες αλλά προϋποθέτουν την έκδοση ενιαίου τιμολογίου των ηλεκτρολογικών εγκαταστάσεων / εργασιών που εγκρίνει η Γεν. Συνέλευση, τα οποία, με βάση τα στοιχεία του φακέλου, δεν προκύπτει ότι εκδόθηκαν / υιοθετήθηκαν.

²¹³ Βλ. και απόφαση ΕΑ 554/2012.

²¹⁴ Βλ. ενδεικτικά ΔΕφΑθ 2094/2007, σκ. 11 και 12.

2. Απευθύνει σύσταση προς το ΣΕΗΕΑ να παραλείπει στο μέλλον ανάλογη συμπεριφορά, να μην επαναφέρει τις παραβατικές καταστατικές ρήτρες, και να απέχει από κάθε πρακτική που αντίκειται στις απαγορευτικές διατάξεις του άρθρου 1 παρ. 1 Ν. 703/1977 – Ν. 3959/2011 και δη από τυχόν αποφάσεις / ανακοινώσεις / τιμοκαταλόγους που αφορούν στον καθορισμό τιμών.
3. Απειλεί το ΣΕΗΕΑ με πρόστιμο, όταν με απόφαση της Επιτροπής Ανταγωνισμού βεβαιώνεται η επανάληψη της διαπιστωθείσας παράβασης.
4. Διατάσσει το ΣΕΗΕΑ να ενημερώσει με επιστολή όλα τα μέλη του, εντός προθεσμίας είκοσι (20) ημερών από την κοινοποίηση σε αυτόν της απόφασης της Επιτροπής Ανταγωνισμού για την απαλοιφή των παραβατικών διατάξεων από το Καταστατικό του καθώς και για την υποχρέωσή του να μην εμπλακεί από εδώ και στο εξής σε οιαδήποτε πρωτοβουλία που θα συνεπάγεται τον άμεσο ή έμμεσο καθορισμό τιμών μέσω αποφάσεων / ανακοινώσεων / τιμοκαταλόγων που αφορούν στον καθορισμό τιμών ή με οποιονδήποτε τρόπο, στο πλαίσιο της δραστηριότητάς του και μεταξύ των μελών του.
5. Να δημοσιεύσει ο ΣΕΗΕΑ την ανωτέρω επιστολή εντός προθεσμίας εντός τριάντα (30) ημερών από την κοινοποίηση σε αυτόν της απόφασης της Επιτροπής Ανταγωνισμού, σε εφημερίδα τοπικής κυκλοφορίας στην περιφέρεια Αττικής.
6. Να υποχρεωθεί ο ΣΕΗΕΑ να κοινοποιήσει στην Επιτροπή Ανταγωνισμού, εντός προθεσμίας πέντε (5) μηνών από την κοινοποίηση σε αυτόν της απόφασης της Επιτροπής Ανταγωνισμού, τα μέτρα που έλαβε σε υλοποίηση των ανωτέρω υποχρεώσεων.

Η απόφαση εκδόθηκε την **17^η Δεκεμβρίου 2018**.

Η απόφαση να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης, σύμφωνα με το άρθρο 27 παρ. 1 του Ν. 3959/2011.

Ο Πρόεδρος

Η Συντάκτης της Απόφασης

Βικτωρία Μερτικοπούλου

Δημήτριος Κυριτσάκης

Η Γραμματέας

Ευαγγελία Ρουμπή